BIBLIOTECA PENTRU TOȚI COPIII

LA VULTURI

Gala Galaction





GALA GALACTION

LA VULTURI

Coperta colecţiei DONE STAN

Desenul copertei şi ilustraţiile

ELENA BOARIU

Biblioteca pentru toţi copiii apare sub îngrijirea lui Tiberiu Utan

LA VULTURI

Cotlet*, *alaeiidtt



EDITURA ION CREANGĂ, BUCUREŞTI 1980

PREFAŢĂ

Gala Galaction, personalitate contradictorie, dar în acelaşi timp fascinantă, spirit viu şi nobil, oscilând permanent între atracţia pentru viaţa laică şi sentimentul religios, şi-a câştigat celebritatea în spaţiul literaturii române mai ales prin nuvelistica sa.

Scriitorul (pe numele adevărat Gr. Pişculescu) a avut o viaţă interesantă, bogată în evenimente şi trăită cu intensitate, aproape ea însăşi un roman. S-a format din punct de vedere intelectual în anii de mare efervescenţă ideologică a începuturilor mişcării socialiste, debutând alături de Tudor Arghezi şi N.D. Cocea, prietenii săi de o viaţă. A fost colaborator statornic al revistei Viaţa Românească, *bucurându-se de înţelegerea şi aprecierea lui G. Ibrăileanu, criticul care a jucat un rol important în lansarea lui ca scriitor. La vârsta de 43 de ani a intrat în tagma preoţească, fără însă a renunţa la cariera literară. A scris câteva volume de nuvele şi patru romane*: (Roxana, *1930*; Papucii lui Mahmud, *1932*; Doctorul Taifun. *1933*; La răspântie de veacuri, 2935). *A realizat o traducere remarcabilă a Bibliei, considerată un adevărat monument de limbă românească.*

La fel ca în cazul altor scriitori români, a căror cristalizare artistică a avut loc într-un timp scurt, încât debutul lor a marcat atingerea cotei valorice maxime şi găsirea formulei stilistice proprii (Octavian Goga, I. Minulescu, G. Bacovia) şi la Gala Galaction se constată că accentul valoric al creaţiei cade pe opera de tinereţe, adică pe primele volume de nuvele: Bisericuţa din Răzoare, *publicat în 1914 şi distins în anul următor cu Premiul Academiei Române, şi* Clopotele din Mănăstirea Neamţu, *publicat în 1916.*

Pentru a înţelege coordonatele interioare ale creaţiei lui Gala Galaction e util să facem apel la o celebră mărturisire a scriitorului în legătură cu povestirea Trandafirii, *cea mai îndrăgită de el dintre toate scrierile sale.* „Bucata aceasta rezumă, lămureşte şi simbolizează, surprinzător, toată simţirea şi toată literatura mea.”

Şi într-adevăr, citind fermecătoarea poveste autobiografică, despre revelaţia pe care a avut-o liceanul de doisprezece ani când a văzut pentru prima oară un buchet de trandafiri, în mâna şi la cingătoarea unei copile frumoase, ne dăm seama de intuirea exactă a acelui amestec de sacru şi profan, de frumuseţe pură şi senzualitate arzătoare, care caracterizează întreaga operă a scriitorului de mai târziu.

Universul nuvelisticii lui Gala Galaction este legat de zona geografică a câmpiei dunărene, matca unei străvechi civilizaţii balcanice, ale cărei date s-au păstrat în memoria datinilor şi eresurilor populare.

Câteva naraţiuni se pot încadra în genul nuvelei istorice, ele evocând scene din perioada răscoalei lui Tudor Vladimirescu: Lângă apa Vodislavei, La vulturi, Zile şi necazuri din zaveră. *Cea m, ai dramatică dintre acestea este fără îndoială* La vulturi, *povestirea unei întâmplări cutremurătoare trăită de o tânără ţărancă. Într-un sat de ciobani, de unde cei mai mulţi bărbaţi tineri plecaseră să se înroleze în oastea lui Tudor, năvălesc pe neaşteptate turcii. De spaimă, Agripina lui Ozun îşi ia cei trei prunci, unul în poală, altul în cârcă şi unul de mână şi porneşte pe* o *cărare îngustă şi abruptă, spre stâna din munţi. Oboseala şi setea, frica paroxistică, slăbiciunea fizică* o *doboară pe tânăra mamă care se hotărăşte să-l lase pe cel mai mic într-o căpiţă de fân. Finalul povestirii este de un tragism zguduitor: când ciobanii merg să caute copilul, nu găsesc pe iarbă decât scutecele lui, pline de sânge, iar de jur împrejur* „o largă spulberătură de fulgi cenuşii, ca după o încăierare între vulturi”.

Dramatică e şi întâmplarea din nuvela Lângă apa Vodislavei. *Pe fundalul tensiunii sociale de după înfrângerea răscoalei lui Tudor, când târgoveţii fug speriaţi din calea năvălitorilor turci, un cioban este bătut şi umilit de către un negustor trufaş şi fără scrupule. Dar răzbunarea ciobanului va veni curând, în momentul în care bejenarii sunt opriţi de un turc. Cerându-i turcului capul jupânului Iordache şi repetându-şi obstinat dorinţa, ciobanul nu face un act de nejustificată cruzime, cum pare la prima vedere, fiindcă de fapt el vrea să plătească umilirea de a fi fost înjugat la car, ca o vită, şi pentru această umilinţă cruntă răzbunarea nu poate fi decât absolută*.

Dar nu toţi eroii lui Gala Galaction sunt „suflete tari” ca acest cioban, asemănător prin dârzenia şi voinţa lui de răzbunare cu un erou al lui M. Sadoveanu din Hanu-Ancuţei, *ciobanul Constandin Motoc din povestirea* Judeţ al sărmanilor. *Se poate spune chiar că în analiza sufletului uman pe care o întreprind unele din prozele scriitorului predilecţia se îndreaptă spre firile complexe, tulburate de drame la nivelul conştiinţei. E cazul preotului Tonea, eroul nuvelei* De la noi la Cladova, capodopera *scriitorului, sau al lui Constantin Fierescu din* Gloria Constantini, *care trebuie să înfrunte ispita dragostei şi, respectiv, ispita aurului*.

În ciuda unor teze eticiste inspirate de Biblie – dragostea trupească şi iubirea pentru bani văzute ca „păcate”, sub care se ascunde opera diavolului – cele două nuvele analizează cu pătrundere psihologică şi mare fineţe a instrumentului de

analiză scindarea sufletului uman în momente de cumpănă a vieţii, conflictul între forţele binelui şi cele ale răului, între conştiinţă şi sentiment.

Un loc deosebit îl ocupă în cadrul nuvelisticii lui Gala Galaction acele scrieri în care dimensiunile realităţii sunt dilatate până la atingerea unei zone a fantasticului. Fascinat de basmele auzite în copilărie şi atras de întâmplările ciudate, enigmatice, scriitorul dovedeşte o adevărată vocaţie a fantasticului în naraţiuni ca Moara lui Călifar, Copca Rădvanului, în pădurea Cotoşmanei. *Nu este vorba în aceste cazuri de o tehnică a fantasticului pur, care, la nivelul literaturii culte, operează o ruptură în real, ţinând mereu suspendată intriga la graniţa dintre verosimil şi neverosimil, ci mai mult de o atmosferă fantastică de factura fabulosului folcloric.*

Mai substanţial fantastică e nuvela Moara lui Călifar, *Şi aici spaţiul întâmplării fantastice e apa, un iaz blestemat, unde se ascund forţe malefice. Pe faţa iazului unde se află moara lui Călifar nu se mişcă niciodată nici-o undă. „De-a pururi faţa lui stă linsă, limpede şi îngheţată, ca un stei de sare străvezie într-un ram de trestii şi de sălcii". La fel de ciudată e şi moara, care nu a fost văzută niciodată mergând, şi care „măcina numai pentru stăpânul său Nichipercea, şi cine ştie pe ce vreme". Atras de acest loc blestemat unde se zice că bătrânul Călifar, morarul, ar ascunde averi uriaşe, eroul nuvelei, Stoicea, trăieşte o aventură extraordinară care mută acţiunea din planul real în vis. Scriitorul ştie să întreţină cu abilitate echivocul între realitate şi vis, să dilate şi să comprime timpul, încât în fiecare moment povestirea se încarcă de o mare tensiune dramatică. Se sugerează că bătrânul Călifar ar fi un slujitor al diavolului, care amăgeşte pe oameni în mirajul aurului pentru a le cumpăra sufletele, în final, după mai multe ieşiri şi intrări în vis, eroul sparge vraja, omorându-l pe vrăjitor şi apoi aruncându-se el însuşi în iazul blestemat.*

O altă componentă particulară a prozei lui Gala Galaction este filonul memorialistic. Niciun alt scriitor român nu a avut vocaţia confesiunii la un grad atât de înalt ca autorul Bisericuţei din Răzoare, Za *care abundenţa textelor autobiografice este de-a dreptul copleşitoare. În afară de numeroase articole de mărturisiri şi de scrierile literare cu caracter memorialistic, scriitorul a lăsat un voluminos* Jurnal intim, *din care au fost publicate, în 1973, primele două volume.*

Din toate aceste texte se pot reconstitui stări sufleteşti, evenimente de viaţă, convingeri intime, portrete ale unor scriitori pe care i-a cunoscut, gânduri despre creaţia literară în general şi detalii ale procesului de creaţie propriu – într-un cuvânt, o imagine cuprinzătoare a omului şi artistului înfăţişată cu sinceritate şi pasiune a adevărului.

În scrierile memorialistice incluse în volumul de faţă accentul cade pe o serie de scene din copilărie şi adolescenţă, care pun în lumină aspiraţia spre cunoaştere, descinderea sufletească spre bine şi frumos a viitorului scriitor. Amintindu-şi de anii de şcoală, Galaction evocă pe un ton plin de căldură câteva figuri de profesori, cu regretul de a nu fi fixat în aceste imagini pe toţi aceia care au jucat un rol în dezvoltarea sa spirituală. Căci – spune el – „buni sau răi, ageri sau ageamii, savanţi sau ignoranţi, ei au fost, toţi, dascălii mei, şi tainice şi neuitate stări de cuget mă leagă de fiecare”.

Iată-l, de pildă, pe profesorul de franceză, un francez autentic, om de o distincţie şi o bună creştere ireproşabilă. Ceea ce l-a impresionat pe elevul de atunci de la liceul Sf. Sava la acest dascăl de excepţie era modul deosebit în care vorbea el limba lui Fenelon, frazele lui, muzicale şi perfecte, învăţate la şcoala elocinţei ecleziastice franceze.

Gala Galaction priveşte cu multă înţelegere spre dascălii săi de odinioară şi încearcă să le explice personalitatea omenească şi priceperile pedagogice, conturând nişte portrete morale foarte precise. Printr-o tehnică specifică portretisticii literare clasice, el fixează portretul pe axa unei trăsături morale unice, definitorii, în jurul căreia se organizează celelalte note, secundare: la profesorul francez această trăsătură caracterologică principală e distincţia, la profesorul de limba elină e caracterul integru, la profesorul de matematici, germenele nebuniei, îndeosebi portretul acestui dascăl de matematică din cursul superior, un om cu suflet închis, fără nici-o metodă didactică, rece ca o maşină demonstrativă, făcând imposibilă înţelegerea matematicii de către elevi, a rămas fixat în memoria scriitorului de mai târziu, împreună cu tristeţea de a nu fi putut înţelege niciodată nimic din matematică: „cu sufletul lui pândit de nebunie, cu explicarea lui care mi se părea vânturat de tărăbuţă, cu capul lui rotund, cu ochii lui de broască, era un obstacol monstruos între mine şi algebră, între mine şi trigonometrie.” De *aici Galaction extrage o concluzie splendidă în adevărul ei şi memorabilă ca stil privitoare la structura morală necesară unui bun dascăl*: „Să ferească Dumnezeu pe omul rău la suflet, plin de bube ascunse ori de taine nelegiuite, atins de vreo boală ori de vreo infirmitate morală, să ajungă profesor! adică să vie în contact cu acele zecimi şi sutimi de nevăzute tentacule sufleteşti, care îl dibuiesc, îl palpează şi-l ghicesc fără de greş, în dosul catedrei lui din colţul clasei. Razele Roentgen, în lumea fizică, sunt mai prejos de intuiţia elevului faţă cu sufletul celui ce îl învaţă carte”.

Spirit analist şi moralist, *pictor al pasiunilor violente şi talentat evocator al naturii*, *Gala Galaction este în acelaşi timp un remarcabil artist al cuvântului*. *Tudor Vianu* în Arta prozatorilor români *îl aşază printre prozatorii „intelectualişti şi esteţi*”, *în descendenţa lui* Al *Macedonski şi alături de D*. *Angliei*, *Ştefan Petică şi Tudor Arghezi*. *Criticul remarcă stilul intelectual al lui Gala Galaction*, *abundenţa metaforelor*, *precum şi îmbinarea-lexicală meşteşugită a neologismului cu expresii culese*? *din fondul mai vechi şi permanent al limbii*. *Există în literatura acestui scriitor de la începutul veacului XX – remarcă Tudor Vianu – pagini excepţionale*, *pe care le-am putea numi* „ideologii pasionate”, *pentru că aici*, „pornind de la o impresie particulară, scriitorul se lasă în stăpânirea unei efuzii lirice, pătrunsă de numeroase valori ale gândirii”.

ELENA ZAHARIA FILIPAŞ

MOARA LUI CĂLIFAR

În preajma unei păduri străvechi se privea în iaz moara lui Călifar. Se privea, de când se ţinea minte în bătrânii satului din cealaltă margine a pădurii, şi Călifar era „moş Călifar” din vremi uitate. Moşnegii din Alăuteşti îşi aminteau de înfăţişarea-i sură, de ochii lui ce iscodeau tăios din stuful sprâncenelor şi de moara lui cu straşina de-un stânjen. Flăcăii, ce îndrăzniseră să înfrunte până în celălalt capăt pădurea grămădită între Alăuteşti şi moară, văzuseră cu ochii flăcăilor de acum optzeci de ani. Dincolo de moară începea Căpriştea: un pământ pietros „scorburos şi plin de mărăcini.

În Alăuteşti, în nopţile de vreme rea, torcătoarele spuneau, înviind focul, că moş Călifar îşi vânduse sufletul Satanei pentru nu ştiu câte veacuri şi viaţă; că Ucigă-l-Crucea întinsese în iazul morii, sufletelor creştineşti, un laţ vrăjit. Dar laţul diavolesc astfel se înnoda pe sufletul celui ce râvnise procopseala necurată, că acesta îşi sărea din minţi. Bunătăţile cu care îl hărăzea Vicleanul erau atât de multe, şi bucuria cu care îl gâdila era aşa de ascuţită, că nenorocitul îndrăzneţ, perpelindu-se ca un câine încăierat de viespi şi râzând smintit în fericirea lui drăcească, venea de-a rostogolul către iaz şi oticnea în el. Iazul şi moara lui Călifar erau o născocire a întunericului. Acest iaz, în care moara se privea de veacuri, nu era un Iaz ca orişicare, pentru că pe faţa lui nu se izvodea, niciodată, nici-o undă. De-a pururi, faţa lui sta linsă, limpede; îngheţată, ca un stei de sare străvezie, într-un ram de trestii şi de sălcii. Zăgazul, ce se înălţa în coasta morii; era – spuneau creştinii înfioraţi – întărit pe dedesubt cu oasele acelora pe care îi ispitiseră comorile şi veniseră la Călifar ca să-i procopsească. Moara sta, sub învelişul ei cu straşina de un stânjen, ca un cap cu gânduri rele, sub o pălărie trasă peste ochi. Nimeni nu văzuse moara în umblet. Morarul măcina numai pentru stăpânu-său Nichipercea – şi cine ştie pe ce vreme. Se spunea însă că, atunci când Călifar ridica stăvilarul şi slobozea pe scoc cimpoiul apei, apa fluiera cum fluieră un şarpe încolţit de flăcări; iar, de sub făcău, se scurgea în spumegai sânge. – Şi câte nu se mai spuneau! Câţi îndrăzneţi, din sat şi de pe aiurea, furaţi de minţi, prostiţi şi sorbiţi de iazul fermecat, nu erau de pomenire şezătorilor din Alăuteşti! Şi frica nevoiaşilor se înghesuia pe lângă vatra pâlpâitoare; iar curajul voinicilor stătea drept, cu mâna în pieptar: nouros, gânditor şi pare că gata de-o încercare. Printre cei voinici era şi Stoicea. Stejar în port, oţel în braţ, isteţ cât vreai; însă copil din flori, biet Stoicea: nici tu tată, nici tu mamă, nici tu stare părintească. Îl găsise răposatul popa Radu, în

tinda bisericii, la o lună după moartea preotesei şi-l luase în casa-i pustiită. Dar Stoicea nu se făcuse nici de şase ani şi popa Radu îşi urmase soţia în pământ. De atunci sărmanul Stoicea crescuse pe la pragurile tuturor – copil din flori şi de pripas. Şi azi era voinicul Stoicea. Dar cine te vrea de ginere, când ai crescut din mila satului şi când păzeşti vitele celor cu fete de măritat? De aceea Stoicea vedea bine că nu se putea căpătui în sat la el; şi de multă vreme gândurile lui pribegeau prin negura pădurii spre moara lui Călifar. „Adicate, ce ar fi să fac o încercare?... Ce am şi ce-o să pierd! Părinţi nu, rude nu, drag nu sunt nimănui... în lumea întreagă, sunt eu de capul meu... De altă parte, slab de înger nu mă ştiu; stafii şi pricolici n-am văzut niciodată, de atâta vreme de când pasc eu cireada satului, pe la Saele, pe la Cimitirul Vechi, prin Câmpul Pârcălabului şi pe unde vreai... Ce vorbă! să te sminteşti când ai vedea înainte-ţi prăpăd de comori şi de odoare. Numai să le simt în mână, că ştiu eu cum să mă port şi cu Călifar şi cu stăpânu-său... M-am hotărât: mâine de dimineaţă slobod cireada în luncă şi-o iau razna, prin pădure, spre moara lui Călifar.”

Şi Stoicea aşa a făcut. A doua zi, când soarele se învârtea şi se suia, rotoghilă arsă în foc, pe dealul Alăuteştilor, Stoicea băgă cireada în luncă, aruncă ipingeaua pe umăr, ciomagul pe ipingea, şi pieri într-un fluier, pe sub goruni.

Prin pădure nu erau poteci. Stoicea mergea pe de-a-ntregul. Pe unde agurizarii înfrăţeau prea strâns şi-l încurcau, Stoicea scotea cuţitul. Punctul către care se îndrepta era miazănoapte. Din *câte* auzise, dacă ţineai drept spre miazănoapte, într-o jumătate de zi ajungeai la moară. După multă şi anevoioasă cale, Stoicea ieşi într-un luminiş în mijlocul căruia un stejar lăsa braţe-noduroase şi bătrâne peste un norod de dediţei. Ostenit şi pare că uns la inimă de aleanul florilor, Stoicea îşi muie mijlocul, îşi întinse ipingeaua şi se culcă, cu soarele la sfârcul opincilor: „Când mi-o veni până la ochi o să mă deştepte”. Stoicea dormi un pui de somn cât se târăşte-umbra de un stat de om, şi când razele îl înţepară în pleoape se deşteptă. Se sculă înviorat şi se afundă iar în întunericul pădurii şi printre făcliile pe care soarele le turna, întoarse cu flăcările în jos. Când trecuse bine de amiază, lui Stoicea îi năzări, printre copacii ce dădeau de-vale, o sclipitură ca de brici. Era iazul morii lui Călifar. Merse ce mai merse şi moara i se făcu înainte. Moara ca orice moară; dar iazul pare că sta sub ea prea luciu şi prea sloi. Pe pod, morarul fereca piatra: Barbă sivă, sprâncene de muşchi uscat, nasul – cioc de cucuvaie.

— Mai bun lucru, moş Călifare!

— Mulţumim d-tale, nepoate. Ce vânt te-a suflat pe sub atâta negureală de pădure şi te-a dat de-a dura până la mine?

— Moş Călifare, am auzit că eşti un vraci cum nu s-a dovedit, ca unul care procopseşti pe oricine vine să te roage ca să-l procopseşti. Iată pentru una ca aiasta am venit şi eu.

— Bine, fătule, să te procopsesc. Îngăduie-mă să sfârşesc de ferecat aiastă piatră; mai am să-i dau câteva ciocane. Dar cum te cheamă? Şi trebuie să-ţi fie foame... Te poftesc să mănânci cu mine, că nici eu n-am mâncat. Am ciorbă de ştiucă şi o mămăligă aproape întreagă. (Iată că am sfârşit.) Până una, alta, fă de te spală, căci ai scuturat pe tine toţi păinjinarii din pădure... Vezi, pe scara aceea.

Stoicea dădu spre iaz, sprijinindu-se în ciomag şi intră în scara putredă, ispitind-o cu luare-aminte din vârful ciomagului şi dintr-al opincii. „Moş Călifar – un unchiaş hârbuit! Îl scutur de zilele ce i-au mai rămas, dintr-o palmă!... Iazul care nu face unde – dar aistea ce-s? Vorbe de babe! Să mă spăl şi să las copilăriile.” După ce se spălă pe mâini, îşi făcu pumnii găvane, îi cufundă în iazul rece şi scoţându-i plini de apă şi de murmur îi azvârli în obraji...

A, ce vis întârziat! Stoicea sare de pe ipingea şi înţelege cum că l-au deşteptat picăturile reci ale unei ploi vijelioase, izvodite pe neaşteptate din seninul minţilor al zilei. „M-am păcălit cu socoteala mea: soarele, în loc să-mi ajungă până la ochi şi să mă trezească, a tras peste mine ţolul ist greoi şi leorcăit. Ce te faci acum? Sub stejar nu stau, că e rău de trăsnet. Încotro s-o iau: Înainte, spre moara lui Călifar, ori înapoi spre sat? Pe ce vreme o fi? Bre, ce vijelie! Auzi cum se frâng moşnegii pădurii. Să mă întorc spre sat şi să tai ziua de azi pe răbojul celor pierdute.”

Dar Stoicea nu-şi mai găsi urmele în pădure şi se rătăci. Cu cât da să se îndepărteze, cu atât se pierdea mai mult, prin nişte curpeni încâlciţi, prin nişte viroage în care putrezeau copaci trăsniţi şi printre nişte gropniţe din care ieşeau, cum ies coastele din stârv, rădăcini nălbite şi întoarse. De altă parte, furtuna nu crăpa deloc în ploaie sănătoasă, ci se oţerea în spinarea gorunilor, crâşnea, frângea şi dădea chiote. Numai nişte picături mari şi rare fluierau prin frunze, ca gloanţele. Stoicea mergea grăbit, îngrijurat oleacă şi încotro îl mina vijelia. De la o vreme băgă de seamă că, împreună cu el şi tot devale, mergea de zor, furişându-se pe după stufuri, droaie de jigănii cu patru picioare: cerbi, căprioare, vulpi, ba chiar şi lupi. Toate aceste lighioane fugeau ghemuindu-se şi scâncind, ca sub spaima unui bici de foc. Ereţii fugeau şi ei; hărţuiţi de vijelie, se dădeau în scrânciobul aripelor câteva clipite şi cădeau – săgeţi. Dar iată că lighioanele încep să chelălăie şi să urle cumplit. Lupii se reped devale nebuneşte, luând vulpile în picioare şi amestecându-le cu pământul; iar cerbii sar în lături, desfundând cu coarnele stufişul. Furtuna se face şi mai amarnică, şi se roteşte, şi fâlfâie, şi craune (pe

deasupra pădurii ce s-a rărit fără de veste) ca o scorpie duşmană. Dar atunci povârnişul, de pe care vijelia mătura pe Stoicea în rezmeriţa jigăniilor pădurii, se frânse dintr-o dată în pieptul unui deal alb şi drept ca zidul. Spuma lighioanelor se tăie în două, în trei, şi pieri în suciturile văii, iar Stoicea dădu fuga la adăpost într-o ocniţă ivită sub deal... „Unde naiba să fiu eu aici?

De când sunt nu mi-a călcat piciorul prin locurile istea! Trebuie s-o fi luat, în zăpăceala mea, spre soare-scapătă şi m-am apropiat de hotarul munţilor. Bine că am găsit încai un adăpost."

Nu sfârşise gândul, şi furtuna îi aduse la ureche un nechezat de cal, un ropot de copite şi un ţipăt de femeie. Cât ce sări din ocniţă, şi un roib i se poticni înainte, iar din şaua lui se sprijini în braţe-i o copilă spăimântată:

— Săi, bădiţă, că m-a luat în goană o ursoaică glontuită!

Într-adevăr, namila venea prăpăstioasă, întărâtată şi de rană şi de larma crescândă a unui corn şi a unor câini de vânătoare. Stoicea făcu vânt copilei în scorbura de var (pe când calul se ridica şi pierea în stufişuri), aşteptă dihania până se apropie bine şi-o trăsni de-i risipi creierii.

— Să trăieşti, bădiţă! şi să ştii că sunt fata boierului Rovin; n-o să-ţi fie voinicia pe degeaba. Mă cheamă Tecla. Am ieşit cu tata, cu fraţii mei şi cu vătafii noştri mai mult într-o plimbare decât la vânătoare. Ne-a îm prăştiat furtuna tocmai când dăduserăm peste ursoaică; şi, cum s-a nimerit, că eu m-am răzleţit încoace cu ursoaica în spinare. Dar iată că vin ai noştri.

Călăreţii se vedeau sărind de prin tufari şi încârduindu-se pe lungul văii; iar câinii, sosiţi mai înainte, chelălăiau împrejurul dihaniei moarte, se gudurau împrejurul domniţei şi se întorceau cu ştafete de bucurie. Boierul Rovin, boiernaşii Rovineşti şi oamenii lor săriră din şele, înconjurară pe domniţă şi pe Stoicea, strânseră de mână pe voinic şi nu se mirară prost de risipa creierilor namilei.

— Cine şi de unde eşti, voinice? Mi-ai scăpat fata de la moarte şi-ţi voi plăti boiereşte. Dar n-ai vrea să te bagi la noi? Cu un aşa voinic s-ar ţine mândră curtea mea.

Şi Stoicea primeşte dintr-o vorbă! Şi-şi pune opinca în scara unui armăsar boieresc şi-şi alivăneşte bâta, cu un capăt pe umăr şi cu celălalt în zgrebenii spumegoşi de coamă; şi se pierde cu ceata vânătorilor prin poienile moşiei Rovineştilor; şi ajunge pe înnoptate la curtea boierească... Şi ajunge el, Stoicea, văcarul din Alăuteşti, sluga cea mai de aproape, omul de toată încrederea şi vechilul peste toţi vechilii moşiilor boierului Rovin, numai în câţiva ani. Dar norocul îi fuse mai prieten decât ar fi îndrăznit ca să viseze, căci domniţa Tecla se îndrăgi de

Stoicea pe viaţă şi pe moarte; şi boier Rovin, neavând ce face, îi dădu pe Stoicea; îl făcu ginere şi-l aşeză bun stăpân în cea mai mare din moşiile rovineştene. Şi iată-l pe Stoicea; boierit de vodă, cinstit de o lume întreagă, iubit de nevastă, norocos în copii, norocos în roadele pământului, norocos în toate celea, ca în poveste! Căci copiii lui Stoicea creşteau bărbaţi şi mândri; căci văcăria lui păştea în suhaturi pe care de-abia le înconjurai în trei zile de umblet; căci oile lui albeau izlazul până în zare, ca omătul. Şi zilele lui Stoicea treceau voioase, pline, limpezi, dar repezi ca unda pârâului de munte şi ca visul. Câteodată, prea arare, parcă îşi aducea aminte de ceea ce fusese: „Eu sunt Stoicea, copilul lepădat, care crescui pe la uşile străine? Eu sunt cel care mă hotărâi într-o zi să mă duc la morarul Călifar ca să mă procopsească?... Norocul mi-a ieşit înainte la drumul jumătate; şi în loc de moara lui Călifar am nimerit în braţele domniţei Tecla şi într-o boierie cât două.” Însă Stoicea n-avea vreme să se prea gândească la trecutul lui, căci zilele îi treceau senine şi repezi.

Dar într-o zi, intră în curtea lui Stoicea, pe un cal în spume, un vătăşel, din partea lui socru-său, boierul Rovin.

— Boier Stoiceo, sărutămu-ţi dreapta, aşa te îndeamnă zornic boierul Rovin, socrul boieriei tale, să-ţi ridici în sârg nevasta şi copiii şi ce ţi-e mai scump din câte ai şi să fugi spre munţi, că de două zile a intrat în ţară pârjolul tătăresc şi se apropie ca mama crivăţului.

Vătăşelul n-apucase să sfârşească bine vorba, şi de pretutindeni năvăliră în curte argaţii, pândarii şi ciobanii moşiei, răcnind cu Toţii: „tătarii! tătarii!” Atunci boier Stoicea alergă în curte, cu capul gol, şi porunci tunător:

— Rumpeţi peste şanţuri zăgazul heleşteului. Ridicaţi podul. Intraţi în casă: unii dintre voi druguiţi uşa slugă rească, grămădiţi pe ea lemne, lăzi, dulapuri şi ce găsiţi; iar ceilalţi scoateţi din tainiţă butoaiele cu iarbă şi cu gloanţe, şuşanelele, pistoalele şi iataganele. Şi în tătarii ce vor îndrăzni să se apropie de uşă vărsaţi de sub straşină şi prin ferestre un foc necurmat.

Boier Stoicea intră şi el în casă, prin uşile cele mari, groase de o palmă; le închise, le zăvorî şi încrucişă pe ele drugii de fier. Apoi din scară strigă către coconi:

— Niculceo, Andrei, Zamfire, aduceţi-mi – dragii tatei – hangherul, buzduganul şi chimirul cu pistoale.

Eu străjuiesc aici, voi, pe la ferestre.

Boier Stoicea îşi simţi inima în piept, când zări, departe, în fundul iatacului, printre cizmele prinse în hora primejdiei, pe jupâneasa Tecla îmbrăţişându-şi coconaşii. Dar ceasul era grabnic. Poruncile abia i se îndepliniseră; Stoicea aruncase

prin toată casa, din pod şi până în beciuri, ochi de vultur şi porunci de mâna a doua, când, întors în scară, văzu, prin ferestruia de deasupra uşii, pe tătari izvorând din zare în roiuri negre şi apropiindu-se ca umbra unui nor. Caii lor săriră ogăreşte peste şanţurile înecate şi iată-i pe duşmani, hâzi şi crunţi, clocotind împrejurul casei. Din ferestrele cu zăbrele dese, de sub străşini, din pridvoare, coconii şi argăţimea împuşcară în tătari. Boier Stoicea se încredinţa că uşa slugărească, zdravăn întărită pe dinăuntru şi apărată aprig de şuşanele, nu putea să fie străpunsă de duşmani; dar uşa boierească, peste care se vărsa învelitoarea prispei, îngriji pe Stoicea. Şi într-adevăr tătarii, la adăpost de gloanţe, tăbărâră pe ea. Topoarele lor cădeau ca grindina.

— Spurcaţii o să spargă uşa, cât e ea de groasă. Veniţi, feţii mei, să scoatem scara şi s-o întărim în uşă.

Boier Stoicea se repezi pe scară în jos; dar, când fu să ajungă pe treapta din urmă, din uşa de stejar, în care răpăiau topoarele tătăreşti, îi suflă în faţă un vânt aşa de tare că-l azvârli înapoi şi-l dădu în vine... Iar un glas de cucuvaie şi de luare în râs îi îngheţă ficaţii:

— Bre, ce tărie de flăcău!... căci, ce s-a izbit cu un pumn de apă în ochi, îmi căzu ca un boboc de gâscă...

Stoicea se ridică în două picioare, răjghinate de trei coţi unul de altul şi holbă împrejuru-i nişte ochi de smuls din somn şi de ieşit din minţi...

— Unde sunt? Ce s-au făcut tătarii?

— Ce tătari, nepoate?

— Unde mă aflu eu?... Unde e casa mea? Unde sunt slugile mele?

— Ce casă, ce slugi, nepoate?

— Unde e nevasta mea, Tecla, fata boierului Rovin-: copiii mei, moşia mea, averea mea?...

— Vino-ţi în simţiri, nepoate Stoiceo. Eşti la moara lui Călifar; ai venit din Alăuteşti ca să te procopsesc.

Stoicea ascultă gură-căscată şi cu ochi de tâmp; apoi, apucându-se cu mâinile de păr, îşi zgâţână capul ca pe o tivgă, din care ai vrea să scoţi un gărgăune.

— Te-ai dezmeticit? Eu sunt moş Călifar, şi tu Stoicea din Alăuteşti; ai venit ca să te procopsesc. Ce zici... te-am procopsit?

— Tecla mea! copiii mei! casa mea! averea mea! Vai de mine şi de mine!

— Vezi bine, toate aistea-s procopseala pe care mi-ai cerut-o. Ţi-am făcut pe plac.

Stoicea sfredelea în pământ cu ochii. În sfârşit îşi cunoscu ciomagul rezimat în scară, îşi simţi obrajii uzi, şi-şi strânse minţile-i trântite de calul Necuratului. În câteva clipite, cât îşi aruncase în obraz un pumn din apa fermecată, Diavolul îl purtase în şa pe întinsul unui vac de om; îl măturase în furtună, îl întâlnise cu Tecla şi cu boierul Rovin, îl însurase, îl îmbogăţise, îl boierise... şi suflase în visul lui ca într-o beşică, nimicindu-l!

Stoicea se aplecă şi-şi luă ciomagul.

Batjocoritor, morarul se înţepenea pe stinghiile podului ca o uriaşă cucuvaie sură.

— Jivină drăcească, vreau să intru în iad, legat într-un tei cu tine!

— Ce pomană ţi-ai face! Sunt trei sute de ani de când port în oase o viaţă blestemată, şi sunt afurisit să nu pot să mor decât omorât.

— Ţine atunci!

Creierii vrăjitorului se sleiră pe pod. Stoicea se duse pe zăgaz şi, cu capul înainte, spintecă adâncul străveziu.

ÎN PĂDUREA COTOŞMANEI

Târgul Râurenilor fusese mănos, anul acela, cum nu mai fusese de multă vreme, fiindcă toate roadele ţării se desfăcuseră şi aveau căutare. De aceea, negustorii de dincoace şi de dincolo de Olt încărcaseră şi porniseră spre Râureni sute de căruţe mari, trase de câte 6 până la 10 cai.

Toată luna lui august pe drumurile colbuite, au trecut *boaltele* înalte şi încărcate până sub coviltir, aşa încât jupânii bucureşteni, craioveni, slătineni, ori piteşteni, care şedeau tocmai sus deasupra mărfii şi scoteau capul pe gura coviltirului, păreau nişte pui de lighioană, la gura acelor cuiburi din pereţii malurilor prăpăstioase. Dar nu numai din oraşele noastre, ci şi de dincolo de hotar, de prin văgăunile ungureşti şi secuieşti, s-a pornit negustorimea cea de aur iubitoare şi îndrăzneaţă. Şi pe malul Oltului, de la Râul Vadului până la Râureni, au scârţâit, multe zile în şir, căruţele nemţeşti pline cu îmbrăcăminte, încălţăminte, lucruri casnice şi cu felurite şi minunate scule de făuririe, cum numai nemţii puteau să facă. Să nu uit să vă spun că pe vremea aceea, ţările române purtau mereu în frunte, legată cu panglici de oţel, podoaba Semilunei şi că prin urmare de prin Turnu Măgurele, Giurgiu şi Calafat au venit şi mulţi negustori turci. Aceştia erau, însă, mai ales, zarafi şi vânzători de lucruri mici şi scumpe, ca mătănii de chiparos ori chihlibar, inele, brăţări, cercei, ciubuce, pumnale şi pistoale... şi turcul venea numai cu 2-3 cai şi cu marfa în desagi: Fireşte că nu lipseau nici sârbii, nici bulgarii şi pe ici pe colo nici ovreiul, nici armeanul. Dar grecii?... A, grecii erau stăpânii ţării şi toate adelfiadele care se aflau în bâlci, chiar de ar fi fost venit numai cu lămâi ori cu gogoşi, acum erau în slujbă şi făceau pe ghimurlucii târgului, purtând, de colo până colo, peste şorţul pătat de untdelemn, sabia stăpânirii.

Toţi aceşti oameni, de neamuri diferite şi de limbi şi mai diferite, s-au strâns la un loc, pe malul Oltului, şi au fiert, ca într-o căldare, 25 de zile, cât ţine târgul Râurenilor. Toate au avut preţ şi s-au vândut de minune: şi vitele şi bucatele şi mărfurile. Negustorii au vândut ţesăturile, mărunţişurile, fierăria şi alămăria lor. Vâlcenii şi vecinii de prin judeţele megieşe şi-au vândut prisosul lor de roade şi de vite. Negustorii cei mari au adunat aur, miere, unt şi grâu, vase cu ţuică şi cu vin de Drăgăşani. Cârciumarii şi negustorii (de pe valea Oltului, de pe Olteţ, de pe Amaradia, de pe Jii), furnicile comerţului – au ciupit, au măcinat şi au tot cărat timp de 25 de zile, pe drumurile de dincoace şi de dincolo de Olt, pachet cu pachet, toate acele mândre *boalte*, pline până la coviltir, lăsându-le numai oasele căruţii, întocmai

cum fac furnicile cu câte-o răgăoace care le cade pradă şi pe care o golesc de toate măruntaiele, lăsându-i numai cheresteaua. Astfel căruţele cele mari stăteau acum goale, împrejurul vetrei bâlciului, ca nişte nascorniţe mâncate de furnici. Vâlcenii se întorceau prin satele lor, adunate prin fund de văi ori agăţate pe sub straşină de dealuri cu boii şi cu caii cumpăraţi din bâlci, cu chimire nouă şi cu cuţite la chimire, cu cavale, cu căldări, cu scule de scobit lemnul şi pământul şi cu alte multe alte lucruri, unele de prisos şi de fudulie, care începuseră chiar de atunci să ia ochii Şi să ispitească pe creştinul nostru.

Era la spartul bâlciului şi deci toiul afacerilor trecuse. Nu mai făceau vânzare decât cârciumarii. Şi fiindcă ziua aceea era cea din urmă zi de târg, viaţa care se zbătuse în Râureni atâtea zile se readunase îndârjită şi spumega cântece, chef şi chiote, în cârciumile încă neînvinse. Într-una în acele cârciumi petreceau cu lăutari vreo 10 negustori, mai mult cârciumari, cojocari şi zăbunari, toţi de pe Olteţ şi de pe Cerna.

Trebuiau să plece peste un ceas, tovarăşi de drum până dincolo de pădurea Cotoşmanei, şi voiau să se mai cinstească încă o dată, aci sub bolta lui Covrig, unde încheiaseră târguri bune şi băuseră aldămaşuri năprasnice. Vânduseră ce aveau de vândut şi fiecare, după meseria lui, cumpărase marfa care-i trebuia şi cu care era să-şi ţină negustoria până la anul, când s-o face iarăşi târg la Râureni. Era pe la amiază şi deşi carul toamnei sta să intre pe sub cerurile turburi şi ploioase ale lui octomvrie, totuşi ziua strălucea ca o zi de primăvară şi malurile Oltului amestecau verdele cu galbenul şi cu roşul (cireşilor) în fel şi fel de potriviri măiestre. Soarele privea dulce, galeş, şi privirea lui, peste vatra stinsă a bâlciului şi printre crengile bolţilor pline cu veselie şi cu zbârnâit de cobză, însemna tristeţă şi păreri de rău. Era cea din urmă zi de târg şi mulţi din cei care ciocneau, urându-şi sănătate şi întâlnire bună, la târgul din anul viitor, n-aveau să ajungă până atunci! Dar printre cei 10 tovarăşi care se cinsteau la Covrig, numai unul ar fi fost în stare să-şi dea seama de frumuseţea şi în deosebi de tristeţea soarelui tomnatic.

Acesta era cel mai tânăr dintre ei, flăcăul Mantu Miu, abagiu din Lădeştii de pe Cerna. Era trist şi nici nu bea, nici nu mânca, fiindcă de alaltăieri avea o durere de cap neadormită, când mai rea, când mai domoală, dar înfiptă în creierii lui ca o caracatiţă. Bănuia că este deocheat şi nu-l mai ţinea locul de nerăbdare, să se sfârşească odată cu cinstitul tovarăşilor, să înhame caii la căruţă şi să se înapoieze acasă la maică-sa – meşteră în descântece de deochi. Dar până la Lădeşti este cale, nu glumă; căci de la Râureni până la gura Luncavăţului e o poştă, iar de aci până la Lădeşti mai bine de o poştă. Tocmai prin puterea nopţii era să fie acasă şi dacă fraţii

tot cinstesc şi zăbovesc, se depărtează Lădeştii de o să-i vină nebunie până i-o ajunge. Pentru aceea, Mantu Miu şedea la masă fără pic de chef, cu capul greu şi cu inima necăjită. Paharul îi sta plin cum i l-au pus, iar din bucate de-abia dacă gusta. Nici lăutarii nu făceau mai mulţi bani. Erau tot aceia ca şi zilele trecute, dar când te doare capul nu-ţi mai arde nici de lăutari.

— Mai cântă-ne un cântec, măi cioroiule! Cântă-ne cântecul Jianului, că suntem călători şi ne întoarcem de la Râureni.

Vestitul haiduc şi isprăvile lui se plimbau acum din vioară în vioară şi de cântecu-i răsunau toate vâlcelele Olteniei. Îl iertase vodă, nu mai hoţea de multă vreme, poate şi murise, dar numele şi năluca lui înviau – pe cărările care trec prin codri – din fiecare frunză legănată de vânt. Cântecul lui îl cântau toţi voinicii, îl depănau pe strune toţi lăutarii şi-l asculta cu drag toată suflarea românească. Cu toate astea, când venea până la:

„*Iese seara la strâmtori Şi despoaie negustori*, *Negustori bucureşteni Trec la târg la Râureni*.”

dacă erai negustor şi te duceai, ori te întorceai de la Râureni, cu carul plin de marfă ori cu punga plină de galbeni, oricât ai fi fost de român şi oricât de bine ai fi ştiut că Iancu e bătrân şi s-a lăsat de glume, fără să vreai îţi aduceai aminte prin câte păduri trebuie să treci ca să te vezi acasă, şi te socoteai:

„Jianu s-a lăsat de haiducie, dar copiii făr’ de minte n-au pierit de prin păduri şi nici năravul nu şi l-au schimbat...” Tovarăşii lui Mantu Miu, însă, erau tot atât de haiduci cât şi de negustori (afară de câţiva, care erau, ori fuseseră mult mai tari în haiducie) şi erau destul de numeroşi şi de vechi într-ale flintei, ca să mai simtă vreun fior la trecerea celor stihuri. Singur Mantu Miu, ca mai tânăr şi mai nedădat, îşi aduse aminte vag, prin fumăria durerii lui de cap, de pădurea Cotoşmanei şi de unele întâmplări mai vechi, petrecute prin adâncurile ei.

După ce lăutarii isprăviră cântecul lui Jianu, se ridică alt tovarăş şi ceru să-i cânte pe Toma Alimoş şi după ce cântară şi pe Toma Alimoş, alţi vreo doi bătură cu pumnii în masă să le cânte pe Chira Chiralina.

„*floare din grădină*, *rumenă călină*.”

În sfârşit, când mai erau 2 ceasuri până la toacă, cei 10 negustori îşi aduseră aminte de căruţe, trimiseră vorbă slugilor şi calfelor să înhame caii şi încheiară cheful, scăldând pe lăutari cu o doniţă de vin. Urcară în căruţe şi porniră la drum, care trântit peste mărfuri, care mai ţanţoş şi mai drept, după cum băuse fiecare şi-l ajutau puterile. Noroc că toată grija căruţelor şi a mărfii cădea acum în spinarea slugilor şi a calfelor care mânau, că de jupâni era slabă nădejde. Mantu Miu, cu

capul treaz, dar scofâlcit de pustia-i de durere, era în fruntea convoiului, la spatele lui frati-său, care pocnea din bici şi chiuia. Drumul era plin de care şi de poştalioane, de vite şi de oameni, şi praful se ridica tot atât de sus ca şi chiotele şi cântecele. Într-o parte curgea Oltul, prin luncile aşternute şi sure, de cealaltă parte, în apusul plin de flăcări şi de aur, şerpuiau podgoriile şi livezile cu pruni. Şi au mers aşa căruţele celor 10 tovarăşi până la gura Luncavăţului, iar de acolo au luat-o spre Dăeşti, în sus. Dar noaptea a sosit curând şi pădurea Cotoşmanei n-a zăbovit nici ea, cu noaptea ei mult mai primejdioasă.

Jupânii s-au deşteptat dintre sacii cu opinci, cu tutun; cu amici, cu găitan... şi de la căruţă la căruţă s-au înţeles ca să poposească în pădure. Ar fi fost mai bine să mâie în Dăeşti, dar e tot atât de bine şi în pădurea Cotoşmanei, când îi ştii seama şi noaptea e blajină. E adevărat că din amurg începeau să se ridice, printre stele, nişte matahale negre, dar nu era niciun semn de ploaie şi luna era în pătrarul din urmă.

Florea Frâncu Tocălie, cârciumar şi hoţ de pe Olteţ, care cunoştea pădurea Cotoşmanei cum îşi cunoştea fundul căciulii, a ales locul de poposit şi a pus reguli popasului. Au tras căruţele într-o poiană şi le-au legat una de alta. Caii i-au băgat în fiare şi i-au slobozit să pască, sub paza băieţilor, devale, într-un zăvoi. Din trei părţi, aria popasului era înconjurată cu tufari, cu păducei şi cu ghiorghinari, ţesuţi între ei şi deşi, de n-ar fi putut nici vulpea să răzbească. Singura latură neapărată era spre miazănoapte, adică spre deal şi spre inima pădurii, şi acolo Florea Frâncu Tocălie a aprins un foc şi a făcut în juru-i roată cu tovarăşii. Băieţii şi-au luat de mâncare şi s-au dus în grabă după cai. Focul s-a ridicat năprasnic, până sub grinzile vii, pline de frunză ale moşneagului gorun, lângă care tăbărâseră; şi un berbec întreg, făcut pastrama, a început să sfârâie pe jăratic. Vin, pâine: berechet, doar se înapoiau din Râureni. Dar nici de data aceasta Mantu Miu n-avu parte. Durerea lui de cap se înrăutăţise şi bietul flăcău stătea frânt în două la rădăcina *copa*cului şi privea fără poftă la tovarăşii care mâncau ca nişte lupi.

De data aceasta, însă, tovarăşii nu făceau prea multă gălăgie, nici prea multă cinste fedeleşului cu vin. Fiecare avea puşca la el şi mânca fără risipă de cuvinte, strecurând priviri bănuitoare printre trunchiurile sângeroase şi sinistre. Numai Florea Frâncu Tocălie, vechi amic al Cotoşmanei, era tot atât de guraliv şi de zburdalnic, ca şi sub bolta lui Covrig. Ai fi zis că poposeşte nu în pădurea Cotoşmanei, ci la o fostă ibovnică, din vremuri de tinereţe şi de vitejie. Mai rea şi mai temută tuturor pădurea Cotoşmanei i se părea, acum, lui Mantu Miu. Durerea lui de cap îi scotea din adâncul creierilor amintirea unei nopţi, spre o sâmbătă a morţilor, când, mic copil, fusese cu maică-sa la cimitir. Focul, pe care femeile din sat

îl aprinseseră sub troiţă, ca să facă tăciuni şi să ia fiecare să-şi tămâieze morţii, pare că era focul din astă noapte şi de sub ăst copac. Iar crucile care sângerau în cimitir, la para focului de sub troiţă, erau leit aceste trunchiuri de goruni, care năluceau şi se stingeau, până departe, în adâncul tremurător şi plin de spaime.

„Câte iele, ce şoimane, câţi tâlhari nu şi-or da coate şi nu ne-or pândi, dincolo de unde ajunge geana focului...”

— Nene Floreo, grozav loc de popas! mai bine mergeam înainte şi nu mai poposeam între crucile astea...

— Mantule, cum eşti tu cu inima goală şi cu capul deocheat, măcar de-ai fi poposit în grădinile din Ţarigrad şi tot stafii ţi s-ar fi năzărit! Ei, piciule, toţi stejarii ăştia şi toţi berbecii ăia negri, pe care îi vezi tu, împungându-se pe după trunchiuri, mă cunosc de 25 de ani! Nu e aşa, berbecii tatei? Be-he-he! Be-he-he!...

„Be-he-he!...” Îi răspundeau berbecii din pădure; dar nu-i trecea prin cap lui Tocălie că tocmai colo sus, în creştetul pădurii, la spatele berbecilor, ciulea urechile un lup străin, rătăcit Dumnezeu ştie cum prin munţii şi prin codrii Vâlcei. Tocălie şi-a aprins luleaua, tovarăşii au făcut la fel şi Mantu Miu a rămas singur cu vedeniile şi cu durerea lui de cap. Tocălie a început nişte poveşti hăzoase, cu crâşmăriţe pline de nuri şi de iubire şi Mantu Miu a încercat să aţipească. Dar cu toate basmele lui Tocălie, somnul nu s-a lipit de capul flăcăului, cum nu se lipeşte apa de vătraiul înroşit în foc. Tovarăşii, de la o vreme, au început să moţăiască. Tocălie s-a legat că face de caraulă. Ceilalţi 8 s-au culcuşit în jurul vetrei şi-au adormit ca pământul. Mantu Miu, ce i-a venit lui, crezând c-o să găsească cheia somnului, s-a sculat de sub copac şi s-a dus de s-a culcat în căruţă, cu capul în şuşleţ. Dar de dormit – pace bună.

Florea Frâncu Tocălie, răpit de frumuseţea amintirilor, şi sigur la sânul Cotoşmanei, ca acasă la el, pe prispă, a adormit cu nasul în lulea! În tot popasul, au rămas deschişi şi aprinşi numai ochii lui Mantu Miu şi ochii din ce în ce mai somnoroşi ai jăraticului de pe vatră. Când cocoşii sălbatici cântară în pădure miezul nopţii, luna ieşi dintr-un nour şi lumină, cu lumina ei de candelă din cimitir, peste căruţele adunate în poiană şi peste codrii încremeniţi în taină. Mantu Miu sta pe brânci ţinând fruntea pe lanţurile reci ale şuşleţului şi cu puşca lângă el. Sta pe brânci, căci i se părea că aşa îl doare capul mai puţin şi asculta zgomotele pădurii. Dar zgomotele ce se auzeau erau tocmai semnul profundei ei odihne. Câţiva greieri poeţi ţârâiau la lună, urcaţi pe coviltirele căruţelor. Câteva pasări, blestemate să doarmă ziua şi să se vaiete noaptea, îşi răspundeau departe prin bolţile pădurii.

Singurul zgomot neobişnuit care ajungea până la urechile lui Miu era, din când în când, zăngănitul fiarelor de la caii de pe vale...

Şi cuprins în fine şi el de puterea nesfârşitei tihne, care stăpânea bătrânul codru, i-a trecut prin ochi o clipă, fără să-i închidă, amorţirea şi atotuitarea somnului... Dar a tresărit şi s-a uitat ţintă la trunchiul gorunului, de care se rezimase mai acum un ceas. O lighioană cu păr de vulpe şi cu trup de om ieşea de după trunchi, ori chiar din trunchi!... Era un om! Deşi capul nu se vedea bine, printre ramuri, totuşi paturile câtorva pistoale care-i ieşeau din piele şi puşca din mâna stângă – trădate de jăraticul din vatră – erau destulă probă. Şi cu mâna dreaptă tot tămâia şi tămâia, ţinând în ea un retevei negru şi clenciuros... Tămâia peste cei tovarăşi adormiţi, de acolo de sus de unde sta! Mantu Miu potrivi puşca prin şuşleţ, ochi cu scumpătate drept în pieptul lighioanei şi trimise o încărcătură de lup. Pădurea se dădu peste cap şi clocoti, ca un ulcior care plesneşte în foc... Când rostogolul ajunse cine ştie unde şi fumul se risipi, Mantu Miu văzu jăraticul măturat în două brazde şi pe lighioană cu picioarele în vatra goală. Căzuse cu capul înainte, trecuse cu nasul drept prin mijlocul vetrei şi aruncase jăraticul la dreapta şi la stânga până ce se oprise cu capul într-un mărăcine, iar picioarele îi veniseră în vatră. Era om, căci avea şi căciulă, care-i sărise din cap departe, dar o căciulă tot de vulpe şi ascuţită ca un bot de ştiucă: o căciulă de vrăjitor. Flăcăii din vale începură să chiuiască şi să strige: „Uiu, uiu! Ce fel de vânat a fost?...”

Mantu sări din căruţă şi se aplecă spre tovarăşi. „S-a sculat toată pădurea şi ei nu se scoală?...” Dar tovarăşii dormeau înainte somn frate cu moartea. Se duse la Florea Tocălie. „Măi, nene Floreo, scoală, mă!...” Mişcă-l, zguduie-l, dă-i cu patul puştii... Nici pomeneală! Se duse la ceilalţi, îi împinse cu puşca, cu piciorul, îi croi cu o jordie peste mâini, peste spinare... Zadarnic. Stăteau toţi ca nişte buşteni, pe care ai fi putut să toci toată pădurea – numai că vedeai bine că n-au murit, ci dorm – un somn necurat şi cusut la ochi cu aţă descântată. Mantu Miu se întoarse la matahala împuşcată, care trecuse târâş printre tovarăşi, până se oprise în mărăcini. Luna vărsa în poiană şi pe marginea codrului o lumină schimbătoare şi zbuciumată, căci nori peste nori o ajungeau şi o învăluiau în barizuri din ce în ce mai negre. Dar într-o clipă de lumină plină, Mantu văzu bine braţele matahalei, ieşind din mărăcini, şi desluşi în mâna care mai adineauri tămâia, nu un retevei, cum i se păruse, ci o mână de mort, neagră, uscată şi cu degetele încovrigate! Atunci Mantu Miu şi-a simţit sub căciulă pielea şi ţepile unui arici şi-a ridicat nebuneşte una din puştile de pe jos ca să tragă în cele două mâini, îngrozitoare, ca 2 scorpii, omorâte asupra faptului împreunării. Însă tot atunci năvăliră în poiană calfele şi argaţii. Până să-i

revie graiul, Mantu le arătă prin semne ce ar fi vroit să spună. Frica înfipse gheara ei în spinarea tuturor!

Dar era între ei unul isteţ, un pui de lele care nu-şi găsea pereche în tot târgul Râurenilor. Acesta ascultă toată întâmplarea şi-l puse pe Mantu Miu, la lumina focului aprins din nou, să facă lângă trunchiul gorunului, cum făcuse vrăjitorul. Miu se urcă pe mormanul de rădăcini şi tămâie cu mâna dreaptă, aşa cum tămâiase celălalt.

— Bagă de seamă, nene Mantule! Cum învârtea ăla mâna: de la dreapta la stânga, ori de la stânga spre dreapta?

— De la stânga spre dreapta!

— Te-ai uitat bine? Nu cumva greşeşti?

— Ce să greşesc, măi Cotelici! Parcă-l văd: uite aşa învârtea mâna.

— Atunci staţi şi vă uitaţi.

Cotelici s-a dus la vrăjitor, i-a descleştat şi i-a luat dintre degete mâna de mort şi s-a urcat pe rădăcinile gorunului. „Stai să-mi pui şi căciula vrăjitorului”, s-a gândit subtilul Cotelici. Şi cu căciula în cap şi cu mâna de mort în mâna dreaptă a stat drept şi plin de gânduri, pe locul arătat. Din gorun, devale, zăceau şi sforăiau cei 9 jupâni şi cu vrăjitorul 10.

— Zici că de la stânga spre dreapta! Şi cam de câte ori a tămâiat?

— Ştiu şi eu! O fi tămâiat de vreo 30 de ori.

— Bine.

Toţi se uitau încremeniţi la Cotelici – tainic şi diavolesc, ca un vrăjitor adevărat. Ridică mâna dreaptă, ţinând deasupra celor fermecaţi rămăşiţa fioroasă, şi începu să tămâieze rar de la dreapta spre stânga, adică să deşire înapoi, de pe mosorul vrăjilor, firul somnului drăcesc! Când făcu 20 de cercuri, vraja începu să se deznoade; cei 9 adormiţi începură să azvârle din mâini şi din picioare, sub ochii lui Mantu Miu şi ai celorlalţi, care priveau cu nişte ochi cât cepele. Când ajunse la 30, Florea Frâncu Tocălie se ridică de la brâu în sus şi se uită buimac în juru-i. Când încheia 40 de cercuri înviară toţi jupânii. Cotelici sări între ei, cu mâna de mort în cealaltă şi strigă ascuţit:

— Sus, boieri jupâni! Câte un sfanţ lui Cotelici, că de nu era el, nu vă mai îmbătaţi, la anul, în târgul Râurenilor!

Dar jupânii i-au dat mai mult decât atât, căci i-au dat, numai lui, jumătate din galbenii pe care i-au găsit în chimirul vrăjitorului.

Cel care s-a mirat şi s-a crucit mai mult dintre jupâni când, la lumina zilei, au cercetat cu de-amănuntul lighioana împuşcată de Mantu, a fost Florea Frâncu Tocălie.

— Mare drăcie! Când a stat să fete Cotoşmana o dihanie ca asta?!

Tocălie avea dreptate; Cotoşmana nu putea să fete aşa căţel. Jigania era de pripas prin codrii noştri şi cine ştie de unde o pornise. Părea un fel de ungur sau de sârb. Avea, pe sub cojoacele de vulpe, cu care era îmbrăcat, nişte albituri cum nu se făceau pe atunci la noi în ţară. Iar într-o tolbă găsită de alţii mai târziu în pădure, avea o sticlă cu rachiu nemţesc, nişte şuncă şi un catastif cu nişte slove pe care n-a putut să le citească niciun popă de pe Cerna. Scurt, acest nenorocit de vrăjitor de codru nimerise la noi din întâmplare, sau, cel mult, momit de renumele bâlciului din Râureni.

Dar se vede că-l ursise ursitoarea să-i putrezească oasele în Pădurea Cotoşmanei, între 2 izvoare, care taie drumul grabnice ca nişte şerpi şi se pierd în văi pline de lunci, şi sub coroanele amestecate ale mestecenilor şi ari nilor, premeniţi de atunci de multe ori. Au îngropat cu el şi mâna de mort cu care îşi închega vrăjile; dar peste câtva timp a răbufnit din mormânt afară o gaură ca de şarpe. Şi cei care au trecut pe acolo şi au văzut-o au în ţeles, făcându-şi cruce, că mâna de mort scobise pământul şi fugise – ca un păianjen al iadului.

LA VULTURI!

Culmile Scripetelui se desluşeau în această zi cu soare, după multele ploi de până aci, colţuroase şi limpezi ca o cunună de securi. Scripetele se aduna de jur împrejur, şi clădea la mijloc fundul Iablanicioara, fund adăpostit şi locuit de un pumn de oameni. Într-o parte, zidul îmbrăcat în codri se ştirbea, ca să lase printre lespezii zdrobiţi şi printre fagii cosiţi mereu la rădăcină, undele oţelite ale Iablanicioarei. Izvorul ei era în munte, sub o stâncă, şi ciobanii îl adunau şi-l depănau în jgheaburi, cât ţinea o poiană, iar pe urmă îi dădeau drumul în creştetul brazilor. Alte câteva pâraie ţâşneau mai jos de printre pietre şi întreiau puterile pârâului. Pe lângă el, cobora chinuită, singura cărare mai lesnicioasă celor câteva case de oameni, întemeiate în acest cuib de vulturi.

În ziua aceea nu era niciun nor deasupra, şi uriaşii munţi, care atâtea zile frământaseră şi sloboziseră din coamele lor zbârlite până la cer ploile, trăsnetele şi şuvoaiele, erau acum blajini, tihniţi şi prididiţi de soare. Numai în faţa cerului, mai sus decât brazii cei mai înalţi, vulturii pluteau neobosit, scăldându-şi aripile în lumină şi dând fiorii morţii păsăretului de casă din jurul celor cincisprezece-douăzeci de locuinţe din fundul văii. Între aceste locuinţe, cea mai mare şi mai gospodărească era casa lui Dănilă, starostele ciobanilor din partea locului, venetic de pe plai, dar mare baci la bătrâneţe. Dar acum nu era acasă decât un cioban bătrân şi şchiop, care dregea sădilele. Stăpânul era la stână, în munte, cu ceilalţi ciobani. Tot aşa era şi prin celelalte case. Mai rămăseseră pe lângă vetre moşnegii, femeile şi copiii. Oamenii în putere şi tineretul, bucuroşi de întoarcerea timpului frumos, ieşiseră la oi, pe culmi, ori porniseră devale, prin satele de pe Iablanicioara. Erau toţi ciobani şi plecau cu caii încărcaţi cu piei şi cu brânzeturi, şi veneau cu ei înapoi, încărcaţi cu mălai. Altă casă mai mare şi mai cuprinsă era casa lui Păun Ozun, unul din ginerii lui Dănilă. Acesta era un român falnic, trup şi suflet de viteaz. Nu era nici el acasă, ci numai nevasta şi copiii, fiindcă plecase de astă-iarnă, cu o scrisoare tainică de la socru-său Dănilă, către Tudor Vladimirescu. Această scrisoare, pe o piele de miel, nu era lucru mare, dar cel ce o ducea era Păun Ozun, şi cu el mai erau încă zece, toţi copii de munte, cu bunăştiinţă într-ale flintei.

Moş Dănilă, fruntaşul ciobanilor de pe Scripetele, era un om care trecuse prin multe suferinţe şi încercase multe vaduri de amărăciune. Era de felul lui de dincoace de Olt, făcuse în tinereţe de trei ori avere şi de trei ori i-o măturase puhoiul năvălirilor străine. [...] Ce conace! ce gospodării! ce rost temeinic! Dar

precum fierul plugului trece prin inima muşuroiului de furnici, spintecând într-o clipă cetatea harnicelor muncitoare, aşa şi fierul nenorocirii spintecase în trei rânduri rostul şi viaţa românului Dănilă. A treia oară când l-a călcat urgia, n-a putut să mântuiască nimic din câte avea. Ai lui porniseră de cu seară în sus pe Jiu. Mai era o strajă până la ziuă. Când s-au apropiat răcnetele şi pocnetele pistoalelor, a fugit într-o pădurice de pe deal! Şi până a nu răsări soarele gospodăria lui şi tot satul cu ea s-au zvârcolit în flăcări. A plâns Dănilă şi s-a suit în creierii munţilor ca să nu se mai coboare niciodată şi să nu mai vadă plaiul şi silnicia de pe el.

Sus la munte s-a făcut cioban, după ce trecuse de trei ori prin pârjolul lui Iov. Din an în an, Dănilă a crescut în turme şi în argaţi, a însurat, a măritat şi şi-a întins pe câţiva munţi neamul şi întâietatea. Dar acum îmbătrînise, văduvise şi sta mai mult la izvorul Iablanicioarei, deasupra caselor făcute întâi, rostind pe ciobani şi mângâindu-şi bătrâneţele cu un ceaslov bisericesc. Aici, lângă Iablanicioara, l-a ajuns într-o zi vestea că Alexandru Suţu a murit, că Tudor Vladimirescu zguduie Oltenia şi că a împrăştiat pretutindeni o strigare, în care era vorba despre feluritele şi preaştiutele nedreptăţi îndurate de ţară, despre vlădicii şi boierii cei răi, despre grecii haini şi despre uşurarea birurilor apăsătoare. Tudor chema pe panduri, pe plăieşi şi pe toţi câţi mai aveau o scânteie de bărbăţie în piept: la viaţă şi la arme!

Dănilă avea optzeci de ani. A oftat şi şi-a deschis inima cătră gineri-său Păun: „Du-te tu în locul meu şi slujeşte pe Tudor până la moarte. Agripina, nevasta ta, este fata mea; copiii tăi sunt nepoţii şi moştenitorii mei. Mergi cu inima slobodă şi Dumnezeu din cer, să aibă milă de tinereţea ta!” Păun Ozun era ginerele cel iubit al lui Dănilă. Ţinea pe Agripina, fata cea mai mică a unchiaşului, şi-i trăiau trei copii, Măriuca, Vlad şi Păunaş. Dar pe Păunaş tată-său nici nu-l văzuse fiindcă era abia de două luni, născut încoace, după Paşte. Păun Ozun şi cu cei zece tovarăşi, zece voinici plătiţi şi îmbrăcaţi de moş Dănilă, plecaseră pe la sfârşitul lui Ghenarie. Au plecat fluierând. Coborau din stâncă în stâncă, din munte în plai şi pretutindeni întâlneau cete-cete de zăplani, tot oameni hotărâţi şi aspri, neştiutori de dor şi de păreri de rău, porniţi cu flinta, cu coasa, ori cu furca la spinare, spre steagul ridicat de Domnul Tudor.

Trecuse multă vreme de la plecarea lui Ozun. Agripina, ca femeie, n-avea inima lui. Când isprăvea cu treburile casei şi mai ales când sta şi-l punea la piept pe Păunaş, gândul la bărbatu-său, grija, teama de soarta lui o împresurau şi o întristau. Lua un cojoc pe ea şi peste copilul strâns la sân şi alerga la tată-său. Moş Dănilă era pe prispă ori în casă, veghea mulsul caprelor ori omătul care se topea pe culmi,

vorbea cu ciobanii ori cu ciaslovul bisericesc. Cum vedea pe Agripina, cu cojocul umflat peste povara braţelor, se lumina la faţă.

— Ce plocon îmi aduci?

— Iacă, tată, îţi aduc cele gânduri rele care îmi tot croncănesc în inimă!

— Fată dragă, nici nu ştii ce-mi aduci! Tu-mi aduci berbecelul cel mai drag din turma noastră! Tu-mi aduci ce are să fie peste patruzeci-cincizeci de ani, pe plaiul dezrobit de Tudor!

Iar într-o zi îi spuse Agripinei cu nişte ochi de flacără:

— Agripino, nu fi muiere! Tudor şi Păun stau şi stăpânesc în Bucureşti. Boierii pământeni s-au dat cu Tudor.

Ce va mai fi, de la Dumnezeu va fi.

Această ştire era destul de veche şi Dănilă o spunea Agripinei, încă o dată, la începutul lui mai, supărat şi mâhnit în inimă-i că veştile cele mari pe care le aştepta nu mai veneau deloc. Muntele se învălui o lună întreagă în neguri şi în ploi putrede; potecile se prefăcură în şuvoaie, iar din satele de pe vale nu se mai auzi nimic. Şi iată că după atâtea săptămâni ploile stătură. Cerul se însănătoşi şi se scutură de înfăşurăturile lui albe şi cenuşii; munţii fumegară a vreme bună. Iablanicioara se limpezi şi scăzu în albia-i întortocheată şi adâncă.

În ziua aceea, Moş Dănilă se suise la stână dis-de-dimineaţă. Era cam departe până acolo şi unchiaşul nu mai putea să urce decât călare. Agripina începuse ziua, nici mai vesel, nici mai trist, ca alte zile. Oile erau pe munte, într-ale lui Dănilă. Măriuca şi Vlad se jucau în fundul grădinii, adică lângă şuvoiul Iablanicioarei şi sub cei din urmă fagi înfipţi în coasta muntelui, căci grădina şi casa lui Ozun erau la marginea celorlalte. Coasta era grozav de prăvălatică şi Iablanicioara, după ce se învârtea şi se zvârcolea sus, printre stâncile ţăpure, cobora acum de-a dreptul, frângându-se din piatră în piatră şi zdrobind cu vuiet de fiecare piatră pare că nu apă, ci bulgări de zăpadă. Măriuca şi Vlad se îndemnau şi se împingeau unul pe altul până când intrau în roata pulverilor umede, ridicate din căderea şuvoiului şi când se simţeau stropiţi pe ochi dădeau fuga înapoi cu mare haz. Agripina pusese ceaunul de mămăligă. Era aproape de miezul zilei şi mesteca zorită, tot aruncând ochii la Păunaş, adormit în albie.

Copilul dormea în pragul uşii, cu capul la umbră şi cu trupşorul, strâns în scutece, scăldat în soare. Era rumen-alb, ca trandafirii nici albi, nici roşii, şi sugea în vis. Dincolo de odorul adormit, Agripina vedea, prin uşa deschisă, câteva căsuţe de bârne, ceva din ograda lui Moş Dănilă, drumul satului şi adâncătura Iablanicioarei, iar încolo aripile negre ale pădurilor de brad, aruncând umbre adânci pe fâneţele

înflorite şi gurile de secure ale Scripetelui, muşcând din cerul albastru. Nu se auzeau alte zgomote decât clocotul ceaunului de pe pirostrii, vâjâitul înfundat al şuvoiului din dosul casei şi, pe la răstoarce, râsetele celor doi copii sau mugetul unui viţel despărţit de maică sa.

În această pace adâncă, în această fântână dintre munţi, plină de chipul şi de aleanul soarelui, pocni răcnetul deznădăjduit: „Fugiţi! fugiţi! vin turcii!...” Agripina tresări şi întoarse capul spre uşa deschisă. Groaza vestei se prefăcu deodată în groaza faptului văzut cu ochii! Din fundul văii, pe unde se prăvălea Iablanicioara, coame de cai zbucniră într-o clipă şi în fiecare coamă câte un cap de turc. Numaidecât nişte nouraşi albi se destrămară în aer, iar prăpăstiile rostogoliră un ropot de pistoale. Agripina se repezi la Păunaş, îl ridică din albie, îl puse în poală şi prin uşa din fund ţâşni în grădină. Se strecură pe lângă gard, ajunse pe Măriuca şi pe Vlad şi târându-i după ea începu să urce coasta din fag în fag. Copiii miraţi începură să întrebe:

— Unde ne ducem, mamă?

— De ce nu mâncăm, mamă?

Agripina n-avu vreme să răspundă. De jos din sat se ridicară şi sfredeliră slăvile ţipete, nechezături şi noi împuşcături.

— Ce e, mamă? Cine ţipă? Cine dă cu pistolul?

Agripina le răspunse gâfâind:

— Turcii, dragii mamei, păgânii de turci de care vă spunea bunicul! Să fugim cât om putea, până sus la stână!

Cărarea pe care apucase Agripina era cea mai scurtă dar cea mai anevoioasă. Trebuia un om zdravăn, ca să poată să biruiască pieptul muntelui, nu o muiere cu un copil în poală şi cu alţi doi târâş după ea. Chiar Păun Ozun se urca rar pe aici, pentru că era o cărare cumplită, care scotea sufletul din om, pas cu pas, după zvârliturile Iablanicioarei, mai mult o scară de bolovani şi de rădăcini, decât o potecă. Agripina suia din greu, cu pieptul tot atât de smăcinat ca şi şuvoiul de alături, ajutând pe Măriuca şi pe Vlad şi ferind pe Păunaş, din poală, ca să nu-l izbească de pietre ori de crengi. Ar fi fost cuminte să se abată în dreapta ori în stânga şi să se ascundă în pădurea care stăpânea pretutindeni, deopotrivă de întunecos. Dar Păunaş se deşteptase şi începuse să plângă şi i se părea Agripinei că numai vuietul pârâului acoperea destul de bine ţipetele lui. Mititelul, grămădit în poală, hurducat şi flămând, ţipa cât putea şi izbea cu mâinile şi cu picioarele în cămaşa pe care Agripina şi-o sumesese şi o înnodase în brâu. Pe lângă asta, în

urechile Agripinei se prigoneau mereu ţipetele şi împuşcăturile din vale, iar vâjâitul Iablanicioarei n-o lăsa să-şi mai dea seama dacă se înşală, ori nu se înşală.

La urmă, Agripina ştia că mai erau pe acasă şi alte gospodine, care trebuie să fi fugit cum fugise şi ea, prin pădure, şi câinii de turci negreşit că se luaseră după ele! Unde să se ascundă, unde să întârzieze acum când focul arde la tălpile picioarelor! Mai bine să lupte până când i-o plesni inima în piept! Dacă ajunge la stână, poate să cadă şi să moară; au scăpat copilaşii. Sângele lui Păun, rodul dragostei lor, lumina ochilor lui Dănilă! Dacă o ajung turcii, pe ea o batjocoresc şi poate o lasă cu viaţă, dar pe copii îi strivesc de stânci! Cum să mai dea ea ochi cu tată-său! „Ce mi-ai făcut copiii?! Unde e nădejdea şi mângâierea mea?...” Mai bine să urce, să urce! Să nu se lase până ce nu s-o vedea măcar în poieniţa de sub stână şi atunci, când o cădea moartă, Măriuca, Vlad şi Păunaş au scăpat cu viaţă. Plânsetul lor se va auzi de la stână. Ciobanii vor veni şi-i vor găsi... O, dar până la poieniţă mai e mult!...

Măriuca era de şapte ani. Vlad de cinci. Sfârşiră curând puterile şi începură să plângă: „Mamă, ne e foame!...” Vlad, grăsuţ, aprins la faţă şi leoarcă de sudoare, căzu jos ca un bujor frânt de ploaie. Agripina se opri locului. Păunaş se zbătuse în poală până amorţise şi adormise cu degetele în gură. Agripina căută să răzbată cu urechea prin zgomotul şi pocniturile Iablanicioarei, dar nu deosebi nimic. Îşi muie mâinile în spumele pârâului, îşi aruncă pe ochi câţiva pumni de apă, cum i-ar fi aruncat pe nişte cărbuni aprinşi, şi luă pe Vlad în cârcă. Era voinică Agripina, tânără şi vânjoasă, dar povara cu care se lupta era peste puterile unei femei. Pe Vlad îl ducea în cârcă, pe Păunaş în poală, iar Măriuca, sleită de puteri şi ameţită, se ţinea de mamă-sa, ţinând-o de căpătâiul brâului. Agripina începu să şovăiască, asemenea vitei lovite între coarne. Copacii dimprejur zvâcneau şi începeau să se facă roşii. O sete groaznică îi frigea gâtlejul şi măruntaiele. Gândurile i se topeau în cap. S-ar fi trântit întreagă în omătul ce fierbea la nodurile Iablanicioarei şi-ar fi secat şuvoiul dintr-o sorbire, dar mai avea atâta minte să cugete că ar fi rămas pe loc trăsnită, copiii s-ar fi prăpădit şi osteneala ei de până atunci ar fi fost de prisos. O perdea de sânge şi de nebunie i se lăsa, încet, pe creieri. În pieptul ei ardea toată pădurea şi bătăile inimii erau bolovani încinşi, care săreau din loc şi o izbeau în coaste. Se mai oprea câteodată, cu mâinile încleştate de o rădăcină, ori de o ramură ce atârna, şi pieptul îi horcăia ca nişte foale. Punea jos pe Vlad, mai înnoda cămaşa în brâu şi cu pumnii îşi vâra ochii în cap. Îi era sete! Îi era sete! Îşi mai răcorea limba şi pleca iar. Dar vinele picioarelor îi tremurau, sânul i se umflase şi o înţepa îngrozitor, Păunaş, izbit de colo până colo, începuse iar să plângă. De data aceasta de-abia chişnea.

Hurducătura îl ameţise, foamea îl leşinase. Şi până la poieniţa de sub stână tot mai era! Măriuca scăpă din mâini capătul brâului şi căzu mototol, în frunzele umede, scuturate astă-toamnă. Agripina luă pe Măriuca în cârcă şi legă pe Vlad, acum mai odihnit, de capătul brâului. Atunci, prin zborul frunzelor, Agripina zări coastele Brăcinelului, masa de stâncă şi cu poale de brazi pe care era stâna lui moş Dănilă. – „Slavă ţie, Sfântă Născătoare!...”

Dedesubtul Brăcinelului era o poiană unde baciul aduna fânul cosit de pe culmi şi unde în fiecare vară mai rămâneau câteva căpiţi din celălalt an. Agripina îşi stoarse puterile cu oarbă înverşunare şi ieşi din pădure şi din coastă, în poiana cu căpiţi. Poiana era pustie, dar turcii, dacă au luat-o pe drumul oilor, erau să ajungă şi ei tot acum! Vijelitul Iablanicioarei de-abia se mai auzea. Pacea locului era adâncă. Sus, în nesfârşirea albastră, vulturii se roteau cu neobosită măreţie.

Agripina căzu la umbra unui stog şi ascultă, cât o mai puteau lăsa să asculte răzvrătirea sângelui şi ciocănitul inimii. Nu se auzea nimic, nimic. Atunci ea cugetă: „Tata n-a simţit primejdia. Ciobanii sunt risipiţi şi turcii o să-i ia fără de veste. Trebuie să merg până la stână!”

Păunaş dormea, suspinând: „Dormi, dragul mamei! Laptele meu acum e foc şi otravă. O să te pun la ugerul unei capre...”

Agripina voi să se scoale. O mie de junghiuri o străpunseră în tot trupul, dar mai ales în sân. S-au isprăvit puterile! De-abia dacă va mai putea să se târască. Ce face cu copiii!?... Măriuca şi Vlad îşi mai veniseră în fire.

— Ne e foame, mamă! Să mergem mai curând la bunicu, la stână!...

Drumul până la stână era de acum aproape lin, căci ocolea şi se încolăcea pe Brăcinel, până sus.

— Nu vă mai poate duce mama, că nu mai are putere!

— Mergem noi singuri, mamă!

Agripina se simţi rău de tot. Munţii şi pădurile se învârtiră cu ea şi toată greutatea trupului i se răsturnă în cap, ca apa dintr-o sticlă, în gâtul sticlei, când o întorci cu fundul în sus. Mai putu să gândească limpede: „Mi se urcă laptele la cap...” Apucă pe Păunaş adormit, îl învălătuci în scutece şi în şorţ şi scobind sub căpiţă făcu o ascunzătoare. Vârî copilul şi teşi fânul la loc, apoi porni, nebună, cu Măriuca şi cu Vlad, după ea, fără să le vorbească, fără ca să-i mai ştie.

În vremea asta, moş Dănilă aştepta la stână să coboare ciobanii cu oile, ca să le adape. Pistoalele slobozite la amiază le luase drept vreo glumă ciobănească şi nu se mai gândea la ele. Cu privirile risipite peste culmile din răsărit, moş Dănilă se gândea, departe, se gândea la Tudor, la Păun Ozun şi la Bucureştii, unde viteazul

oltean pare că intrase într-un mormânt. „încotro să fie Tudor şi ai lui? tot în Bucureşti, ori aiurea? Ce a făcut el de atâta vreme?” Neliniştea moşneagului creştea, cu cât privea mai mult cerul fără nori şi boltirile lui din ce în ce mai joase şi mai pierite deasupra plaiului spoit în depărtări, şi cu cât bătrâneţele nu-l mai iertau să sară în şa şi să ia lumea în piept.

În gândurile acestea, auzi în dosul stânei un plânset de copil. Se ridică din locu-i şi se uită peste ţarcuri, cu mâna straşină pe ochi: Dar asta ce să fie!

— Era Măriuca. Mai încolo era Vlad şi tocmai în fund venea o femeie care nu putea să fie decât Agripina, dar care avea umbletul şi schimele unei nebune.

Măriuca îi căzu moşneagului pe piept şi-i spuse înecându-se în plâns amar:

— Au venit turcii în sat, bunicule!... Mama ne-a luat de mână şi ne-a târât până sus în poieniţă... Acolo a ascuns pe Păunaş în fân şi s-a mâniat pe noi!... Nu vrea să ne vadă, nu vrea să ne audă!

Agripina, roşie-vânătă la faţă şi cu cămaşa sfâşiată pe pieptul umflat ca un cimpoi, venea tot blagoslovind cu capul şi cu mâinile. Dănilă înţelese totul, într-o clipă. Ciobanii se lăsau de pretutindeni, în fruntea oilor. Dănilă apucă buciumul şi sună în el podobia: „Alergaţi, ciobani!” Între cei dintâi sosiţi fu Dragomir Ozun, fratele cel mare al lui Păun, care era doftor în felul lui şi se pricepea de minune să lase sânge. Agripina căzuse în stână, molcomă ca o capră sfâşiată de lupi. Dănilă o lăsă în seama lui Dragomir Ozun, iar el, fără zăbavă, porni cu ciobanii tineri, toţi înarmaţi cu flinte, devale spre poiană. Pe Măriuca o luă cu el, pe cal.

Era linişte împărătească. Nu se auzeau decât tălăngile, din ce în ce mai depărtate, ale turmelor de deasupra. Gânduri-gânduri – nori şi corbi – treceau prin cugetul lui, Dănilă. „Ce au căutat turcii până aici? Când au venit, ce vijelie i-a adus?... în sfârşit, dacă o fi să ne ceară pielea, o să le-o vindem cât vom putea mai scump!” Dar calea cobora pustie şi din adâncuri nu izbea niciun zgomot.

Când ajunseră în poiană, Măriuca arătă cu degetul;

— Uite căpiţa unde a ascuns mama pe Păunaş!

— ... L-o fi ascuns în altă parte, fata bunicului!?

Fânul cu care astupase Agripina copca scobită sub căpiţă era răvăşit de jur împrejur şi Păunaş nicăieri. Ochii ciobanilor căzură pe nişte cârpe înşirate pe poiană. Alergară la ele. Era şorţul Agripinei şi scutecele copilului, acum pline de sânge, iar de jur împrejur sta, în iarbă, o largă spulberătură de fulgi cenuşii, ca după o încăierare între vulturi.

Păsările cerului coborâseră în poiană şi smulseseră pe Păunaş din zbuciumul plânsului, din durerile foamei şi din tot vaietul şi chinul unei vieţi omeneşti, în mijlocul unui popor nenorocit şi rob încă pe multă vreme!

Dănilă plânse a doua oară în viaţa lui. Fiorii unor presimţiri năprasnice îl junghiară în inimă. Privind spre răsărit (şi într-acolo era Târgoviştea), privind spre miazăzi (şi într-acolo era Drăgăşanii) bătrânul, cu cuşma în mână, plânse, în faţa cerului:

— Pune un hotar, Stăpâne, nenorocirii noastre!

Ajungă sfinţiei tale atâta jertfă! Ajungă atâta risipă, atâta jaf la vulturi! din mana bietei ţări şi din carnea noastră!

LÂNGĂ APA VODISLAVEI

Era în luna iunie din anul 1821. Tudor Vladimirescu răsărise din noaptea codrilor Olteniei, plimbase din Cerneţi şi până la Bucureşti lumina unor revendicări profetice şi apucase între Goleşti şi Târgovişte, în zarea însângerată a trădării. El ridicase în cerul ţării, aidoma cometelor, fantasma fâlfâitoare a hangherului, freamătul şi fiorii marilor întâmplări ce vor să fie. Puţini îl iubiseră, puţini îl pricepuseră, foarte puţini îl plânseră. Târziu, era să răsune cântecul de dulce jale:

„Tudor, Tudor, Tudorel, Dragul mamei voinicel...”

Eteriştii nu făcură altă vitejie decât să prindă pe Tudor şi să-l omoare, la miezul nopţii, pe aproape de colina unde stă înfiptă ţeasta unui alt mare martir din tristul nostru călindar. La jumătatea lui mai, turcii intrară în ţară şi, ca de obicei, nu-şi pierdură vremea de pomană. La 7 iunie, lângă Drăgăşani, ei potoliră în sânge figurile eteriştilor şi apoi se risipiră, pe plaiul românesc, cât în vânătoare după greci, cât după haraci şi după pleaşcă.

„Vin turcii!” O, strigătul acesta a făcut să se înfioare fătul în pântecele mamei şi să se cernească lumina soarelui, în multe din zilele părinţilor noştri. „Vin turcii!” Această veste zbură ca pasărea – şi părea că chiar prin zborul păsărilor, prin freamătul frunzelor, prin murmurul pâraielor spioane. Codrii Teleormanului vuiră tainic. Vedea, Tecuciul, Călmăţuiul... predară vestea satelor adăpate. Ereţii se înălţară din pădurile câmpiei şi cu ţipete ascuţite zburară de zor, spre miazănoapte. Târgoveţii din Roşiorii de Vede primiră vestea într-o seară.

Fără nici-o întârziere, scoaseră carele de sub şoproane, trântiră în ele tot ce spaima şi zăpăceala le mai puteau îngădui ca să aleagă şi înjugară până la scăpătatul soarelui. Dar ce puteai să pui în car, odată ce trebuia să pui întâi nevasta şi copiii, părinţii sau surorile şi fraţii? De aceea, cam tot ce putea să intre în car, pe lângă această povară scumpă, erau: o ladă cu de-ale îmbrăcării, o cergă-două, un sac cu mălai şi căldarea de mămăligă. Cine avea parale – le risipea în chimir, de colo până colo, cosea chimirul bine, şi-l înfăşura pe pulpa piciorului. Cine avea prin casă lucruri mai multe şi greu de luat pe drum şi voia să-şi facă mângâiere că nu le va pierde – le căra în argea şi dărâma argeaua peste ele, iar deasupra presăra cenuşă şi gunoi. Dar şi pentru aceasta trebuiau mai multe braţe şi oarecare cugetare. Cei mai mulţi din aceşti târgoveţi, care luau drumul bejeniei, ascundeau prin pod, prin coş, prin beci, ce mai puteau şi porneau cu carul şi cu cei din car şi cu cele din car, lăsând restul la mila Domnului.

Fruntaşi printre ruşanii târgoveţi era şi Iordache cojocarul, om cu stare, dar sanchiu şi nemilos, care nu râdea niciodată şi bătea pe calfe de le zvânta. Iordache apucă în fruntea bejenarilor şi când soarele scăpătă în Dealul Viilor, el ieşi cel dintâi din târgul spăimântat. Lăsase acasă două calfe, cu poruncă straşnică să-i ascundă cum vor şti mai bine cojoacele rămase, că de nu, când s-o întoarce şi nu le-o mai găsi, face altele din pielea lor.

Nu puteau toţi să ia acelaşi drum, întâi fiindcă drumurile erau mai multe şi al doilea fiindcă locurile de scăpare erau aşijderea mai multe. Unii plănuiau să se dea afund în pădurile mai depărtate, prin văile ferite, cercetate în alte vremuri. Alţii alergau să se ascundă prin bordeiele satelor, la vreo rudă, la vreun fin. Alţii, mai ales negustorii, se sileau să ajungă prin târguşoarele de munte, pe unde aveau legături de prietenie şi de afaceri. Iordache şi alţi câţiva cu el o luară spre Piteşti şi spre Curtea de Argeş.

Merseră în noaptea aceea cât putură şi poposiră dinspre ziuă într-o pădure, de unde se auzea, în depărtare, lătratul câinilor. A doua zi cunoscură că sunt lângă Balaci. Merseră toată ziua şi ceva din noapte, merseră şi ziua a treia şi în seara acestei zile (după ce rătăciseră drumul şi nu-l mai găsiră decât odată cu Argeşul) urcară încet, încet până la Piteşti. Dar în acest oraş era fierbere mare. Se zicea că turcii sunt prin apropiere, că pradă şi omoară. Piteştenii erau înspăimântaţi, nesiguri de averea şi de viaţa lor şi gata de bejenie şi ei. De aceea bejenarii ruşani nu se opriră în târg decât o noapte şi o luară în zori de zi spre Curtea de Argeş, trecând din pădure în pădure, întrebând cu teamă cărările şi dând în gând făclii şi liturghii sfintei Filof teia, de la Biserica Domnească.

Şi într-adevăr, cu rugăciunile sfintei Filofteia, ajunseră la Curtea de Argeş şi se închinară sfintei. Dădură toţi pomelnice pentru sănătate, ajutor şi izbăvire de sabia duşmană şi de fiecare suflet pomenit puseră pe pomelnic câte o firfirică. Toţi, afară de Iordache, aveau copii, deci câţi copii atâtea firfirici. Cojocarul zgârcit se bucură în taină că pomelnicul lui numai cu două nume – al lui şi al Profirei, nevastă-sa – îl ţinea mai ieftin decât pe toţi ceilalţi.

— Mă vere Iordache, mai dă tu ceva pentru obştie, pe deasupra, că tu ai mai puţină greutate decât noi. Dă ce te-o lăsa inima: vreo cârpă de borangic, vreo cămaşă cusută de lelea Profira, ori vreun pieptar pentru părintele, ca să-l poarte la iarnă...

— Ce tot îndrugi, nenişorule! Vreai să dau de haram şi ce bruma am putut să sui în car? Am făcut eu destule pomeni; acum nu mai am de unde.

În Curtea de Argeş era locul cel mai nimerit pentru popas şi la nevoie, cel mai bun de adăstat, până la trecerea primejdiei. Lângă zidurile episcopiei şi în iarmarocul carelor dejugate, era să-i fie mai lesne orişicui, la ziua de răspăr şi de haraci.

Obiceiul turcilor era prea cunoscut. Cei care nu mai călcaseră prin ţară nu-i ştiau cărările, nici limba, umblau în cete şi cu iscoade după ei. Copoii mai bătrâni, care înţelegeau graiul poporului şi ştiau potecile prin codri, plecau tiptil, câteodată numai câte unul şi calul de sub ei. Cei dintâi băteau târgurile pustiite şi iscoadele nemernice scoteau din coş, din pod, tot ce ascunsese bietul creştin, ori mergeau drept la vatra de cenuşă şi dezgropau din argea lăzile cu ţesături, buduroaiele cu ceară ori cu miere şi tot ce-i fusese greu de luat fugitei gospodine. Cei din urmă întrebau potecile şi pădurile, miroseau adierea vântului şi ici, colea, se ţineau după urme până dădeau de culcuşul iepurelui. De obicei aceşti pleşcaşi stingheri, mai cunoscători într-ale firii poporului şi mai apropiaţi, nu erau aşa cruzi, ci mai mult boieroşi şi cu apucături de cadiu, adică de judecător. *Boierul* descăleca lângă căruţe, întreba cine este vătaful bejeniei şi apoi aşternea ipingeaua pentru haraci. Dacă bejenarii erau mulţi, apoi ipingeaua trebuia să se acopere de parale, de sfănţoaice, de sfanţi, de rubiele, de mahmudele... după căruţa, după căciula, după nevasta birnicului, sau după părerea boierului. Cine era prea sărac şi n-avea nimic de dat: rămînea în sarcina vătafului şi dădea vătaful pentru el. În sfârşit, după ce ridica ipingeaua şi o vărsa în dăsagi, boierul întreba dacă are cineva vreo pricină, vreo pâră de adus, făcea dreptate pe loc şi apoi încăleca pe cal şi intra iar în codru, încotro îl duceau mirosul şi norocul.

Se zvonea că un pâlc de turci o luase spre Curtea de Argeş ca să globească târgul şi pe cei adăpostiţi în el. Târgoveţii de la Ruşi, osteniţi de spaimele şi de greutăţile bejeniei şi mai bucuroşi să sufere ce o fi să sufere şi târgul de refugiu, decât să mai descurce încâlcitele păduri de la Curtea de Argeş la deal, hotărâră să rămână unde se găseau. Zgârcitul de Iordache însă, şi încă doi ruşani şi alţi vreo câţiva din alte părţi socotiră că *este* mai isteţ să-şi piardă urma în codri, doar-doar vor izbuti să scape de gloaba turcului.

Deci, Iordache şi aceşti câţiva se furişară din Curtea de Argeş şi porniră spre Tigveni, trecură de Tigveni şi încăpură în noaptea verde şi nesfârşită care stăpâneşte pe valea Simnicului. Arinii şi paltinii stăteau deşi ca peria şi printre trunchiurile lor Simnicul de-abia dacă găsea loc să-şi plimbe şi să-şi încovoaie apele-i în veci umbrite şi doritoare de lumina soarelui. Prin tăria clădită din ramuri şi din frunze, soarele pătrundea numai ca nişte stele, care cădeau şi scăpărau ici în

ierburi, dincolo în cristelniţa de cleştar a apelor. Drumul ţinea pe alături şi se împletea neîncetat cu reţelele Simnicului. Cele 7-8 care, trase de boi, suiau la deal, pe lângă apă, trecând mereu de pe un mal pe celălalt şi săpând greoi şi adânc pietrişurile umede. Rar de tot, când desimea codrului se ştirbea oleacă în dreapta sau în stânga şi din valea cu ape înserate puteai să înţelegi ce este mai încolo. Şi încă tot ce puteai să înţelegi era că în amândouă părţile dealuri suiau peste dealuri şi păduri suiau peste păduri, ducând până la cer fala fagului şi a moliftului.

După destulă trecere de vreme, drumul scăpă din valea Simnicului şi ieşi în lumina dulce a unei poieni. Era spre seară. Poiana venea rotundă şi înclinată pe pieptul unui deal (încolo îmbrăcat cu totul în armura codrilor) ca o pafta de piatră verde, sub piepţii unei armuri. Codrii de primprejur se muiau din ce în ce mai mult în rumeneala serii. Un cântec din caval picura din creştetul poienii peste poalele înspicate şi îmbălsămate de aglici. Bejenarii îndemnară boii mai departe şi o privelişte nouă li se desfăşură vederii.

Sus, sub fagi, se odihnea o turmă, iar un cioban sta drept în mijlocu-i. Şi ai fi zis că-i spune cu dinadins, din cavalul ciobănesc, nu ştiu ce poveste sau nu ştiu ce învăţătură, agonisită în ziua aceea de pe plai. Dar această frumuseţe ţinu numai o clipă şi se tulbură amar, căci câinii ciobăneşti, izbiţi de neaşteptata arătare a străinilor, se năpustiră în ei. Ciobanul rupse salba povestei. Înfipse cavalul în brâu şi aducându-şi amândouă mâinile pe bâtă aşteptă nehotărât să vadă ce o să iasă. Poate că era şi un fel de înţelepciune ciobănească să mai întârzieze şi să nu sară numaidecât să-şi astâmpere câinii. Astfel, ciobanul, ori din prea multă minte, ori din prea puţină, lăsă câinii să-şi facă slujba şi dacă se poate să scoată la iveală cugetele acestor străini neaşteptaţi.

În capul bejenarilor, pe lângă boi, era Iordache; ceilalţi veneau care pe sus, care pe jos, care mai aproape, care mai în urmă. Câinii tăbărâră îndeosebi pe Iordache şi tăbărâră cu o stăruinţă şi cu o duşmănie înfricoşată. Acei bejenari care se întâmplaseră să aibă în mână vreun toiag, vreun retevei, alergară să-l scape. Ceilalţi săriră de frică în căruţe şi începură să zbiere la cioban să-şi certe câinii. Cu tot ciomagul lui Iordache şi cu tot ajutorul tovarăşilor, câinii îl înghesuiră lângă leocă şi un dulău, repezindu-se pe sub car, îl apucă de pulpa piciorului şi-i sfâşie nădragii până jos la imineu. Dar colţii dulăului nu intrară în carnea lui Iordache, ci în cureaua chimirului de bani, pe care-l purta înfăşurat pe pulpă!

Prin sfâşietura nădragilor nu se văzu nici piele, nici sânge, ci nasturii de alamă şi catarămile chimirului! Mirarea şi întipărirea printre bejenari fură puternice. („Bravo, neică Iordache! Bănişorii lui sunt toţi la el, pe pulpa piciorului, de aceea

ţine el fruntea fugarilor şi ne trage după el prin hududoaiele şi prin sălbăticiile astea!”) Turbarea lui Iordache, însă, fu năprasnică şi răbufni până la cer, ca un butoi de spirt care a luat foc.

Ciobanul, aiurit de zbieretele celor din vale, porni spre ei, dar fără multă convingere şi înjurându-şi câinii mai mult aşa din gură. Ba de ciomege, ba de glasul stăpânului, câinii se domoliră, şi cu căscături şi cu scheunări se traseră în deal la oi. Ciobanul veni faţă în faţă cu Iordache. Om de munte, greoi la fire, şi încet la limbă, el rămase tâmpit, sub potopul de înjurături şi sub ploaia de palme, în care se pomeni aşa deodată, din seninul celei mai liniştite şi sprevăzătoare seri de iunie. Când înţelese bine ce i se întâmplă, mâncase vreo 20 de palme.

— Ca ho, jupâne! Ce-ţi este? ce mă baţi aşa de mama focului?

— Taci din gură, mocan clocit! că-ţi vărs aici pe iarbă tot caşul din burtă!

— Da’ ce ţi-am stricat, jupâne?

— Ce mi-ai stricat, hai? Să-mi rupă câinii tăi bunătate de nădragi şi tu să stai, înfipt ca un par, în vârful dealului?

Dar prin nădragii sfâşiaţi pe care îi arăta se vedea cât colo pârdalnicul de chimir, bătut cu nasturi de alamă.

— Da’ bine jupâne, slavă Domnului că ţi-a rupt numai nădragii şi nu ţi-a rupt pulpa piciorului. De ce să mă baţi aşa? Eu pentru pagubă dau ispaşă. Ce-mi ceri? Un miel? O oaie?

— Nu-mi trebuie oaia ta, mocan spurcat! Îmi trebuie pielea ta s-o tăbăcesc în palme!

— Jupâne, ai astâmpăr odată! că vezi bâta asta: acum o apucă dracii!

— Ce spui, mă, mocârţane?! fluieră Iordache printre dinţi, pe când ochii lui zvâcniră în sânge, îţi fac capul drojdii!!...

Şi în acelaşi timp, cu o putere uimitoare, la un om nici prea înalt, nici prea cărnos, cum era el, îi smuci ciobanului ghioaga din mână. Era atâta izbucnire şi atâţia şerpi înveninaţi în ochii acestui om, atâta răutate nimicitoare în faţa lui de cojocar hain, încât bietul cioban se încovoie, cu mânia lui cu tot, ca un plop sub vijelie. Iordache îi înfipse o mână în chică şi-l aduse lângă boi, iar cu ghioaga din cealaltă mână azvârli în sus resteul boului din dreapta, goni boul şi înjugă pe cioban în locul vitei.

— Cea, Mocane! Hăis, Bălane!... Cea! Cea, Mocane...

Şi cu adevărat, înghioldindu-l cu ghioaga şi pe Bălan şi pe cioban, groaznicul cojocar plimbă carul o bucată bună pe poalele poienii. Bejenarii priveau încremeniţi. Unii dintre ei poate ar fi râs, dar era prea crud ceea ce vedeau; alţii poate că ar fi

deschis gura să-l mustre pe Iordache, dar cine mai cuteza să iasă în calea unei aşa mânii!

— Ho, boală! Oaci! Pe Bălan îl păstrez, pe Mocan îl dau lupilor şi dracului de pomană!

Dejugă pe cioban şi cu un pumn în ceafă îi dădu drumul. Acesta îşi luă căciula de jos şi conabiu la faţă şi lac de sudoare se întoarse cu jale la oiţe. Ghioaga lui rămase amintire lui Iordache.

Carele porniră înainte, mai urcară o coastă şi apoi coborâră într-o vale. Tainică şi tăcută fusese calea, toată ziua, dar în acest amurg şi în aceste locuri necunoscute, pe care Iordache le jignise atât de greu, lovind cu grea ocară pe bucolicul lor înfăţişător, taina creştea până la teamă şi tăcerea până la ameninţare. Susurul acestor codri se stinsese odată cu doina din caval, iar prietenia ţinutului se schimbase în durerea şi în ruşinea ciobanului batjocorit. În valea în care coborâseră, dădură peste alt pârâu, dar mai repede şi mai îngust decât Simnicul. Malul celălalt era înalt, priporos şi pe pripor cu ghirlande de mesteacăni. Se întunecase şi nu mai putură să descurce drumul. Afară de aceasta, le trebuia doar un drum cât de încurcat şi nişte văi cât de adânci şi de înfundate, ca să poată simţi mereu în inimă nădejdea că nu vor da păgânii peste ei şi ca să poată gusta un ceas de somn.

Pârâul de care dăduseră era Vodislava; se găseau deci spre miazăzi de Şuiei, prin hăţişurile nepătrunse şi prin văile întortocheate, peste care domnesc şi astăzi tăriile pădurii. Convoiul se opri lângă apa Vodislavei. Bejenarii dejugară, aprinseră focurile de popas şi mâncară – ce mai avea fiecare – cu inima grea, cu mintea plină de icoana căsuţei depărtate şi, cine ştie, astă-seară, poate praf şi cenuşă. Mai vesel decât toţi era Iordache. Nu bătuse pe nimeni de multe zile şi se simţea mulţumit ca un fumător care şi-a regăsit tutunul şi luleaua după o pierdere şi o căutare de o zi întreagă.

Obosiţi, bejenarii adormiră curând – copiii şi femeile în care, bărbaţii pe jos, pe lângă boi. Iordache şi Profira se culcară amândoi în carul larg, plin de scoarţe şi de cojoace, şi uitară de ceilalţi şi de primejdii, ca la ei acasă. „Bietul Iordache! eu nu apucasem să închid ochii. Ceilalţi dormeau buştean. Şi mă gândeam: Bre, şi Iordache ăsta! ce câine spurcat! nici frică de Dumnezeu, nici ruşine de oameni... Şi-l înjuram, şi-l blestemam în inima mea. Dumnezeu să mă ierte, că gândeam cu păcat... Bietul om! pare că-i şoptise soarta: O noapte îţi mai rămâne şi de viaţă şi de somn şi de dragoste cu nevastă-ta!”

Stelele cerului se irosiră din albastrele adâncuri şi legând frazele lor de argint desfăşurară încă o dată pământului scriptura lor cea fără tâlc. Pârâul Vodislavei,

copil nepăsător, gângurea povestea lui de munte şi înşira pe firele-i de apă luminile de sus. Un paltin uriaş care creştea din albia pârâului înnegrea noaptea şi mai adânc, deasupra pribegilor.

Când se zvoni de ziuă, din vârful acestui paltin ieşi o cârâială crâncenă şi o pereche de corbi căzu aproape în carul lui Iordache, croncănind şi plesnind din aripi. Bejenarii săriră în sus. Pasările negre fâlfâiră pe capetele lor, până îşi luară avânt şi despicară cerul dimineţii, grabnice ca nişte soli care se duc să ducă vestea, oricărora le este de-a scăparea, după ce au adus-o. Încă o zi de pribegie şi de teamă! Încă o zi de semne rele şi de nelinişte ucigătoare! Le era frică de moarte, dar parcă le era silă şi de viaţă! De aceea, zăboveau, descinşi, cu părul vâlvoi, uitându-se unii la alţii, neştiind cum să mai înceapă şi ziua aceea. Dar când soarele ieşi deplin dintre dumbrăvi, pe drumul pe unde veniseră pribegii apăru un turc călare şi după el un om de-ai noştri.

— S-a isprăvit! degeaba ne-a fost toată strădania. Mai bine rămâneam în Curtea de Argeş... Ia uitaţi-vă! Cel care vine după turc este ciobanul de aseară!... Iordache, Iordache, în ce foc ne-ai băgat!

Turcul se apropie tacticos, descălecă de pe cal şi lăsă frâul în mâinile ciobanului. Era un om voinic, chipeş şi zdravăn înarmat. Bieţii creştini păliră şi se incovoiară ca grâul, la sfârşitul lui mai, când nu dă ploaie. Cu mâna pe mânerul iataganului, turcul spuse scurt:

— Birul, bre.

Bejenarii începură să caute prin căptuşeala zăbunului, prin sacul cu mălai, prin trenţele din căruţă... Fiecare dădea acum pe faţă unde crezuse, bietul, să-şi ascundă şi să-şi mântuiască ce brumă de bani avea. Turcul era om cu regulă. Numără carele şi le luă unul câte unul. Al cui era carul, câte suflete erau în car, cam cât făcea carul şi boarfele din el. Carul lui Iordache era cel din urmă, dejugat chiar pe malul pârâului. Turcul se învoi uşor cu toţi, până la Iordache, crezu fiecăruia şi primi şi mai jos decât ceruse. La Iordache însă se arătă neînduplecat: Car mare şi frumos, lucruri multe şi bune şi apoi niciun copil!

Iordache, galben ca turta de ceară şi cu mâinile prinse de friguri, se ruga să-i primească atâta cât îi dădea. Ciobanul care ţinea calul de frâu nu-şi mai putu stăpâni inima-i cea plină de arşiţa ruginii, a ciudei şi a dorului de răzbunare şi începu să-i spună turcului, plângând:

— Ăla, boierule, m-a bătut de m-a stins! Ăla m-a înjugat ca pe o vită şi am tras căruţa alături cu boul de hăis! Nu-l lăsa, boierule! Fă-mi dreptate, boierule!

Plânsul ciobanului era sălbatic şi zguduitor, ca un puhoi de ape descărcate din vârful muntelui. Turcul se încruntă adânc. Iordache înţelese că nu mai este de cârmit şi plăti toată gloaba cerută.

— Sfârşit birul. Acum judecata. Bătut la tine, bre?

— M-a bătut rău, boierule!

— înjugat, bre?

— M-a înjugat, boierule!

— De ce ai bătut la el? De ce ai înjugat la el?

— Căci era să mă sfâşie câinii lui, boierule, şi el sta rezimat în ciomag şi se uita! Te uită ce mi-au făcut câinii lui!

— Pentru asta bătaie. Bine. Dar jugul? De ce ai făcut la el aşa ocară mare?

— M-a pus la jug, boierule, şi mă înghioldea cu bâta mea. Uite bâta mea: băgată colo sub loitra carului!

— Minte ceva la el bre? (întrebă turcul crunt, străpungând cu ochii pe martori). Niciunul nu suflă un cuvânt.

— Bre, ocară mare! şi bătaie şi jug. Ce ispaşă pofteşti la tine?

— Să-mi dai capul lui, boierule! Şi pentru judecată îţi dau chimirul cu bani, care dumnealui, jupânul, îl poartă pe pulpa piciorului.

— Mult, bre, pofteşti la tine!

— Nu e mult, boierule! Că şi eu am vrut să-i dau o oaie ispaşă, pentru nădragii care i-a rupt câinele şi n-a vrut să primească. Zicea că vrea pielea mea, ca s-o tăbăcească în palme. Vreau şi eu capul lui ispaşă!

— Scoate la tine, bre, chimirul cu parale.

Iordache se încinsese cu el pe sub cămaşă. Îl scoase, cum şi-ar fi scos inima, şi-l puse pe proţapul carului. Turcul porunci unuia din bejenari să-i ţie calul în locul ciobanului, iar ciobanului îi porunci să lege pe Iordache cu mâinile la spate. Şi fiindcă Profira cu celelalte muieri şi cu copiii începuseră să ţipe şi să-şi smulgă părul, turcul mai porunci să piară de la faţa locului şi muierile şi copiii. Turcul se întoarse către cioban şi-i arătă chimirul de pe proţap.

— Jumătate: judecată la mine; jumătate: ispaşă la tine.

— Nu vreau, boierule, să trăieşti! Dumneata ia-ţi chimirul şi mie dă-mi ispaşă capul lui.

Turcul sfâşie cămaşa osânditului şi-l trânti în genunchi cu pieptul pe proţap. Apoi, în soarele celei din urmă dimineţi a lui Iordache, trase iataganul. Cu o mână în părul lui Iordache, cu cealaltă gata să facă răzbunare, turcui dădu pe faţă că între inima lui şi iataganul lui este deosebire:

— Iartă la el, bre, că e lege al tău!

— Nu-l iert, boierule!

— Iartă, la el, bre, că e lege al tău!

— Nu-l iert, boierule!

— Iartă la el, bre, că e lege al tău!

— Nu-l iert, să trăieşti, boierule!

Atunci iataganul, pe care turcul îl ţinea încremenit în soare, căzu cu şuier pe gâtul lui Iordache şi cu căpăţâna lui cu tot răsună la pământ.

— Ţine, bre!

Şi turcul i-aruncă ciobanului în piept ispaşa udă şi bolborositoare.

TUDOR VLADIMIRESCU

Cel dintâi viteaz din neamul nostru, despre care am auzit, mic copil, şi pe care l-am plimbat în închipuirea mea, a fost Tudor Vladimirescu. *Zavera lui Tudorin* mi-a sunat la urechi şi în inimă de pe timpul când de-abia puteam să biruiesc sunetul. Ca mai toţi cei vlăstăriţi la picioarele frumoşilor moşnegi adormiţi acum un sfert de veac, am ascultat şi eu, în seri de iarnă, crâncenele povestiri despre zaveră. Câteva întâmplări, din acele zile mari şi nenorocite, mi-au rămas în suflet şi după zeci de ani am căutat să le răsădesc în grădinile nuvelei. Le-am auzit de la o bătrână veselă şi bărbătoasă, un fel de bunică adoptivă, al cărei ultim vis, a cărei ultimă dorinţă, la un pahar de vin, era să o pomenească nepoţii când vor fi mari şi ea va fi în pământ. Din amintirile ei, fetişcană în zaveră, am umplut cerul primelor mele închipuiri cu umbra uriaşului Tudorin şi cu numele lui de trâmbiţă.

Când eram ceva mai mare, am găsit, într-o casă veche – unde locuia, ascunsă de toată lumea, o altă bătrână din familia mea, un tablou care a fost pentru mine un eveniment printre evenimentele copilăriei. Multă vreme, chiar şi atunci când învăţasem alfabetul cirilic în care era scrisă legenda tabloului, priveam la acest tablou cu uimirea din zilele dintâi. Tabloul înfăţişa pe *Slugerul Tudor Vladimirescu*, înconjurat de câţiva panduri şi căpitani, stând cu toţii pe malul unei ape şi cam la o margine de oraş. Apa era Jiul sau Oltul, oraşul: Craiova sau Slatina. Un pandur ţinea un cal de căpăstru: o flotă de raţe se legăna pe apă. Slugerul Tudor Vladimirescu, persoana cea mai arătoasă din icoană, era închipuit ca un om gras şi jovial. Avea în ochi o mulţumire de parvenit trufaş, sigur de treburile şi de veniturile lui, mândru de hainele scumpe cu care era îmbrăcat. Căci într-adevăr era scump îmbrăcat. Avea o blană lungă până în pământ, printre ale cărei răsfrânturi de samur se vedea brâul plin de pistoale şi de pumnale. Slugerul ţinea o mână pe prăsele, lăsând să-i cadă, largă, mâneca de la blană şi nu ştiu ce găitan sau lanţ care-i cobora de sus, de după gât. În cap purta căciulă, nu de piele de oaie ci tot de ceva rar. Am primit icoana aceasta cum primeşte credinciosul ignorant chipul vreunui sfânt vestit, în cutare icoană despre care se zice că a coborât din cer. Vremea cugetării critice era încă departe. De-abia, prin clasa a treia, a patra primară, am început, fără să-mi dau bine seama, să nu mai cred în icoana dintâi. Imagini contradictorii au împins-o mai departe şi i-au luat locul. Cântecul popular nu mă mai lăsa să văd în domnul Tudor pe arendaşul, încântat de sine, din vechiul tablou.

„*Tudor*, *Tudor*, *Tudorel*, *Dragul mamei voinicel*, *De când maica ţi-ai lăsat Şi panduri ţi-ai adunat*, *Mult la faţă te-ai schimbat*, *Şi mult te-ai întunecat*."

Apoi o iconiţă dintr-o carte de cetire de pe vremuri, carte cu multe foi, tipărită pe hârtie bună şi frumos ilustrată (cred că *Cetirea* lui I. Ionescu) mi-a arătat un Tudor cu totul diferit. Avea o privire ageră şi arzătoare, nişte obraji traşi şi o pornire vehementă în capul lui cu chică leonină.

Revoluţia lui Tudor Vladimirescu, la lecţia de istorie, şi istoria critică, mai târziu, trebuia să-mi precizeze din ce în ce mai mult, această figură, vulturească şi aspră, care dominează, ca dintr-un nor de sânge, redeşteptarea românismului la începutul veacului trecut.

În şcoala haotică, lipsită de viaţă şi de patriotism, lipsită de ideal şi de solemnitate, în şcoala interminabilă şi vestejitoare prin care a trecut generaţiunea mea şi eu cu ea, am ţinut ochii multă vreme aţintiţi pe Domnul Tudor. El şi Iancu Jianu erau pentru mine subiectele unor romane istorice, la care visam, după care întindeam braţele, cel puţin de atâtea ori, de câte ori auzeam lăutarii cântând cântecul Jianului sau în care Iancu Jianu şi Tudor Vladimirescu să trăiască măreţi, ca fulgerele în nori şi ca porţile împărăteşti în şerpii de tămâie. A fost un vis care a înflorit, dar n-a rodit!

Şi iată că părerea-mi de rău se ţărmuieşte azi cu mulţumirea să vadă că dorul meu a fost şi dorul altuia, care şi l-a izbândit frumos şi bine. O femeie, pe care n-am văzut-o niciodată şi despre care se zice că prin naştere nu e române, a iubit atât de mult aceste vitejeşti figuri ale codrului şi ale suferinţei româneşti, încât le-a închinat ani de zile din viaţa ei, a adunat cu răbdare faptele, sufletescul şi culorile epocii şi a rechemat cu putere pe Haiduc şi pe Pandur, în două cărţi intitulate: *Haiducul* şi *Pandurul*.

Am isprăvit de citit, mai ieri, pe cea din urmă. Erau ediţia şi versiunea românească. Aştept cu nerăbdare să-mi sosească originalul, ca să-mi lămuresc o mulţime de chestiuni, cărora nu le găsesc răspuns şi care nu-mi dau pace. Autoarea, Bucura Dumbravă, scrie în limba germană! Ar mai trebui să aud că această scriitoare nu e nici măcar născută în ţara noastră, ca mirarea mea să crească mare cât Oltul.

Oriunde ar fi născută autoarea *Pandurului* şi oricare ar fi limba în care a trebuit să-şi scrie cartea, ea este româncă, este olteancă! Mai mult decât mii şi mii de români şi de olteni. Cartea ei este scrisă cu atâta dragoste de ţărănimea noastră, cu atâta pricepere într-ale firii şi ale sufletului românesc adevărat, cu atâta evlavie pentru codrii, munţii şi mânăstirile din Oltenia, încât dacă am fi cu toţii la înălţimea

românismului Bucurei Dumbravă, i-am decerne, într-un glas, o diplomă de onoare şi de recunoştinţă din partea poporului român. Şi Tudor Vladimirescu, întunecosul pandur care trece călare prin toată această minunată rechemare a anilor 1820-1821, poate fi el altul decât adevăratul, autenticul Tudor Vladimirescu?

Te întrebi, fără să poţi să hotărăşti – din multa ei dragoste, ori din multa ei ştiinţă istorică l-a înviat Bucura Dumbravă pe vajnicul oltean, atât de aidoma cu icoana din inimile noastre? Trebuia, pe lângă atâta sete de lămuriri istorice şi o inimă de femeie, ca Tudor Vladimirescu să renască printre noi pandur viteaz şi nepătat, apostol furtunos şi curat, precum a fost Tudor Vladimirescu! Este astăzi ceasul, mai mult decât oricând, să strângem la piept icoana lui şi să lăsăm să curgă peste inimile noastre izvorul cu gust de lacrimi al ştiinţei faptelor şi soarta lui. Sunt în cartea Bucurei Dumbravă nişte vorbe, puse în gura lui Tudor Vladimirescu, nişte vorbe care, dacă sunt autentice, sunt profeţii egale celor din sfintele scripturi şi anume celor privitoare la Israel şi la neamurile învecinate.

Este vremea să facem ca Israel, în ceasurile de grea cumpănă, să ne refugiem în sanctuar şi să căutăm, înfriguraţi, înţelesul scripturilor bătrâne. Tudor Vladimirescu, ţăranul ăsta care ridică Oltenia pentru drepturile norodului şi moare pentru dreptate, este prorocul care trebuie citit în zilele de faţă.

Ne frământăm, discutăm, argumentăm, ne aruncăm înainte curajoşi şi dăm pe urmă înapoi; prindem din nou curaj şi iar ne-apucă frica şi frângem linia frontului nostru sufletesc de mai multe ori pe zi... Ce ne este? Ce avem? Nu avem încredere unii într-alţii, nu avem încredere în noi. Şi într-o sută de cauze adânci, prin care, ca pe nişte ţevi, vin sfiala, frica şi confuziunea, este una grozav de adâncă, de unde se ramifică tot răul: nu este dreptate în casa noastră şi deci nici dragoste, nici solidaritate! Cei mai mulţi dintre noi nu sunt de-ai lui Tudor Vladimirescu, ci tocmai dintr-aceia împotriva cărora olteanul se jurase cu jurământ să-şi facă din pielea lor opinci!

ZILE ŞI NECAZURI DIN ZAVERĂ

Pe un plai înalt de lângă Olt şi mai la o parte de cealaltă lume, trăia un gospodar român, Marin Turcalete. Cu toate că avea acest nume de floare, el era crescător şi negustor de porci. Încercase câteva meserii şi nu-i mersese bine. Aici, pe lângă Olt, avea, sub straşina unor păduri întinse de stejar, un crâmpei de moşie. Îşi întemeiase o casă de bârne, durase cocini, abătuse un pârâiaş ce se vărsa în Olt şi prefăcuse în mlaştină o vâlcea de sub pădure. Vara în tău, toamna la ghindă, iarna pe porumb şi pe dovleci – porcii lui Turcalete creşteau şi se înmulţeau. Marin Turcalete, om umblat şi negustor păţit, ştia unde să-şi desfacă marfa. În fiecare an pornea în sus pe lângă Olt, cu o turmă de jigănii îngrăşate, trecea prin râul Vadului şi făcea vânzare bună la Sibiu. Aşa a dus-o câţiva ani, până în anul zaverei. Strânsese ceva bani şi se simţea Turcalete cu curaj.

Într-o dimineaţă de iunie, când pădurea răsuna de viersul păsăretului sălbatic şi porcii lui Turcalete umpleau vâlcelele, Ciorsac, porcarul lui, îi adusese vestea că satele de peste Olt şi-au luat lumea în cap şi fiece creştin fuge încotro vede cu ochii fiindcă turcii au intrat în ţară ca să cureţe pe zavergii!

Auzise Turcalete de zaveră şi de zavergii, ba îi şi intrase în casă un prieten, dat cu zavergiii, dar Turcalete n-avea inimă să-şi lase aşa norocul, tocmai acum când îi venise în mână. Auzind o aşa veste, rămase omul pe gânduri. Ce să facă? Să-şi încarce, pe cai, copiii şi nevasta, să-şi adune porcii şi să-i gonească în adâncurile codrului? Te pomeneşti că Ciorsac, de felul lui cam prost, a auzit vreo minciună, vreo păcăleală... Noroc că Turcalete n-a stat mult în cumpănă. Un cioban din partea locului s-a ivit călare bătând calul cu călcâiele şi gonind spre târlă să ducă baciului vestea că turcii vin spre Olt. „Vin turcii! Vin turcii drept spre noi!”

Marin Turcalete avea şase copii, fete şi băieţi, amestecaţi. Sevastia, fată mare, era primul copil; după ea venea Negoiţă, flăcăoan de vreo şaptesprezece ani. Afară de Ciorsac, mai era încă un porcar, dar tocmai murise tată-său şi se învoise, în ajun, pe trei zile, să se ducă să-i facă îngropăciune. Erau în toată casa lui Turcalete trei perechi de braţe bărbăteşti. Printre ceilalţi copii, numai fetele erau mai mari; băieţii erau micşori. Multă bogăţie nu era în casa creştinului. Odoarele lui Turcalete erau copiii şi nevasta. A legat pe un cal o pereche de desagi şi a vârât în ei copiii cei mai cruzi, iar pe alţi trei cai a împărţit mălaiul, slănina afumată şi câteva cârpeturi. A alergat apoi cu Ciorsac şi cu Negoiţă să adune porcii. Aici a fost mai greu. Parte din ei se băgaseră în mocirlă şi până să-i scoată de acolo a fost treabă. În sfârşit, a

adunat şi porcii, cu vreo doi-trei groştei lipsă, şi i-a pornit în sus, pe scursoarea pârâului. Nevasta şi copiii veneau în coadă.

Pădurea în care bejănărea Turcalete ţinea până în judeţul celălalt. Arar se făceau în ea ochiuri de lumină şi de otavă şi apoi stejarii se închegau la loc şi tăriile pădurii se înfiorau din nou, ca în umbră şi în taină de biserică. Pârâul de care se ţinea Turcalete ieşea, însă, într-un târziu, afară din pădure şi ocolea, pe sub nişte dâmburi şi pe sub nişte locuri de păşune, o moşioară întreagă. Pe urmă intra iarăşi în pădure şi de aci înainte licărea tot printre rădăcini şi pe sub troian de ramuri până la izvorul lui. Mergând cu greu în sus, îngrijorat şi înfierbântat, Turcalete se bătea cu mintea unde să-şi ascunză el procleta lui de avere, nu atât ca să n-o izbească turcii – fiindcă ei nu se uită la porci şi nu-i mănâncă – dar ca să nu se risipească. Pentru el şi pentru copiii lui ştia un hăţiş adânc, un cărpiniş încurcat şi foarte greu de răzbătut, dar unde să vâre el peste o sută de porci?... Tot alergând după ei, înjurând şi zvârlind cu ciomagul, îşi aduse aminte că este în pădure, de partea cealaltă a celor dâmburi descoperite, o viroagă adâncă, săpată de pârâu, largă în toate părţile şi cu totul ascunsă, sub copacii aplecaţi. Ori de unde ai fi privit, pe deasupra pădurii încovoiate între două culmi, ca o perdea de soare între două stinghii, nu puteai să vezi, nici să ghiceşti că acolo jos este o gropniţă. Pârâul, curgând pe fundul căii şi mâncând neîncetat din albia-i de humă, o răzbise şi găsise dedesubt nisip. Îl săpase mânios în fiecare primăvară şi-l aruncase în văi, până ce făcuse o largă temniţă, în care spânzurau rădăcinile copacilor de deasupra şi putrezeau, an de an, ghinda şi frunzele scuturate.

Pârâul curgea prin întuneric, în fundul acesta mocirlos, iar în sus, acoperit cu ramuri. Unii copaci căzuseră de mult peste viroagă, alţii porniseră să cadă. Dacă ai fi tras câte un gard în sus şi în jos, astupând astfel intrările viroagei, ai fi făcut o straşnică ascunzătoare pentru vite.

Toate acestea îi veniră în cap lui Turcalete, una după alta, ca într-o lumină grabnică. Un loc mai potrivit de închis porcii, pentru trei, patru zile, nu putea să fie pe faţa pământului! Toată teama şi toată greutatea erau acum că trebuia să-i mâne de zor, pe pârâu la deal, să iasă din pădure şi să ocolească dâmburile pleşe până ce va da iar în pădure. Dar primejdia mare te face să treci peste primejdia mai mică! Pe Turcalete şi porcii lui n-ar fi putut să-i ochească turcii, decât dacă s-ar fi uitat de pe dealurile de dincolo de Olt şi după aceea, dintr-un anume loc, pe lângă vadul Oltului. Mare-i Dumnezeu! Turcalete şi-a luat inima în dinţi. A ajuns la cărpiniş, şi-a cuibărit acolo copiii şi nevasta şi a lăsat pe Ciorsac de caraulă; iar el cu Negoiţă au

mânat porcii înainte până au ieşit pe plai. Aici i-au gonit cât au putut, aruncând ochii mereu în urmă peste dealuri şi peste văi.

Trecuse de amiază şi soarele îmbrăţişa adâncătura încovoiată a Oltului cu lumina-i neclintită şi fierbinte. Dumbrăvile de sălcii şi cocoaşele dealurilor ascundeau însă oţelul apei şi într-o parte se vedea, oprită în mal, ca o scânteietoare gură de secure. Un văl albastru subţirel se întindea peste larga desfăşurare a ţării şi niciun zgomot, niciun semn nu arăta, de nicăieri, nenorocirea intrată în biata ţară. Turcalete şi Negoiţă, osteniţi şi asudaţi, mânau stăruitor dobitoacele moleşite, izbind muteşte în ele. Jivinele cele mai voinice şi mai grase erau cele mai de nevoie. Se puneau cu partea dinapoi în tină şi sprijinite pe picioarele dinainte grohăiau cu încăpăţînare: „Nu mai vrem! Nu mai putem!” Turcalete lovea cu ciomagul. Negoiţă apuca de urechile pleoştite şi trăgea din răsputeri. După un ceas întreg de aşa canon, dădu Dumnezeu şi se văzură în pădure. Aici se odihniră bine cu toţii şi porniră mai departe. În sfârşit, cu destulă anevoinţă, ajunseră la viroagă. Nu se înşelase Turcalete. Mâncătura era acum şi mai mare decât o ştia el şi cu puţină înghesuială aveau loc în ea o sută de porci. Nu era rotundă ca o cocină, dar avea câteva prelungiri, cîteva cămări prin care treceau rădăcini întortocheate şi care îi sporeau cuprinsul. Atâta primejdie era că porcii, tot râmând şi trăgând de rădăcini, puteau să dărâme gropile peste ei. Dar ce era de făcut? O să piară câţiva, dar n-o să piară toţi!

Turcalete şi cu fiu-său băgară porcii în viroagă şi se uitară bine la gurile ei, chibzuind ce fel de astupători li s-ar potrivi mai bine. Porcii, sfârşiţi de oboseală, căzură toţi în mocirla răcoroasă, şi, împingându-se frăţeşte unii într-alţii, aţipiră. Locul era într-adevăr potrivit. Apă aveau, noroi aveau, aveau şi ghindă, dar era cam neagră şi stricată. Oricum, trei-patru zile, nu mureau ei acolo. Turcalete luase cu el un topor. Începu să facă pari şi nuiele. Dar ar fi trebuit nişte furci de pătul, nu nişte pari, ca să poţi să înfigi un gard în aşa pământ moale ca piftia. Copaci căzuţi erau destui, dar unii acopereau viroaga, iar alţii erau groşi ca butia. Turcalete găsi unul pe jumătate putred, îl scutură cât îi trebuia şi cu opinteli şi cu sudori îl prăvăli la deschiderea de sus a viroagei. În el bătu pari şi făcu un ţarc. La deschiderea cealaltă nu mai avu ce face. Ar fi putut doar să dărâme malul, dar astupa pârâul şi se înecau porcii. O plută stufoasă stătea mai jos, cu rădăcinile dezvelite şi pornită să cadă. Turcalete îi tăie rădăcinile dezvelite de jur împrejur şi-i dădu brânci să cadă spre viroagă. Pluta astupă astfel, cu leasa ramurilor ei, şi deschiderea de jos a viroagei.

Acum porcii stăteau bine. Turcalete şi Negoiţă se înapoiară la hăţişul unde păzea Ciorsac. Se înapoiară prin pădure, pe o cărare mult mai scurtă, dar bună numai pentru vulpi. Găsiră toate bune şi acolo. Nu se simţise nimic şi nu se ivise nimeni, nici păgân, nici de-ai noştri. Seara făcură de mâncare într-o groapă adâncă, să nu se vadă lumina focului şi potriviră să rămâe de mâncare până în seara a doua, ca să nu mai aprinză foc şi să se zărească fumul de undeva. Şi tot aşa făcură şi a doua şi a treia zi – ascunşi ca şerpii în hăţiş şi trăgând cu urechea la zgomotele din pădure. Dar sfârşiră mălaiul!

Afară de aceasta Turcalete era, ceas cu ceas, cu gândul la porcii lui. Mai sunt în viroagă, ori nu mai sunt? Au dat lupii, au dat malurile peste ei? Se hotărî să se coboare el până la căsuţa din marginea pădurii, să mai ia ceva mălai – de o mai găsi de unde – iar pe Negoiţă îl trimise să vază ce fac porcii, în închisoarea lor. Ciorsac – prost, dar voinic şi credincios – rămase de pază, cu flinta în cumpănă.

Negoiţă plecă, pe poteca vulpilor, înspre viroagă. Era un băietan fără răutate şi foarte sfios. Era cogemite vlăjganul şi la luptă dreaptă ar fi biruit pe oricare altul de seama lui. Însă îl bătea şi un ţânc de doisprezece ani, dacă era isteţ şi dedat la vicleşuguri. Negoiţă nu se pricepea să pună piedică, să izbească peste ochi şi peste nas, ori să sucească mâna potrivnicului. A ajuns la ascunzătoarea porcilor şi s-a uitat. Le mergea de minune! Câţiva, numai, răzbiseră prin pluta care astupa în jos viroaga şi se risipiseră împrejur. Bătrânii şi înţelepţii turmei, însă, stăteau în cocină. Când îl văzură pe Negoiţă îl primiră cu un grohăit la început ameninţător şi aspru, dar pe urmă din ce în ce mai prietenos şi mai duios. Poate mai veniseră pe acolo, în cele două zile, şi alte feţe şi de aceea nu mai aveau încredere. Pe Negoiţă, în sfârşit, îl cunoscură. Băietanul întoarse pe fugari la loc şi văzu că nu căzuse niciun mal. Se apucă şi mai întări, cum putu, opritorile. Şi-aduse atunci aminte de un cireş de colo din marginea pădurii. i se făcu un dor grozav de cireşe.

Lăsă porcii să se păzească singuri, cum se păziseră şi până acum şi o luă spre cireş. Îl nimeri şi se urcă în el. De bucuria cireşelor, Negoiţă uită pe ce lume se mai găseşte, mâncă zdravăn şi umplu şi sânul. Dar când se dădu jos din cireş, se pomeni în braţele unui turc.

— Stai, ghiaur! Bani! Galbeni! Stai, ghiaur!

Negoiţă se răci şi îngălbeni ca lutul. Îi pieri orice grai şi înţepeni tot, ca un lemn. Turcul se dezlegă de brâu şi-l legă pe Negoiţă cot la cot. Cu ochi de om în ceasul morţii se uita şi Negoiţă la cel ce-l lua rob. Era o dihanie mărunţică şi mustăcioasă. Era soios şi trenţăros şi dacă venise şi el cu oştirea turcească, trebuie să fi fost de la sacale, ori de la bucătărie. Avea numai un cuţit mare, înfipt la brâu, şi

fiindcă se descinsese de brâu şi-l legase pe Negoiţă, îşi spânzură cuţitul la spate, într-un ochete de la brăcinarul nădragilor. Îl scotoci pe Negoiţă în sân, dar nu găsi decât cireşele. Erau bune şi ele. Le mută în sân la el şi văzând că n-are ce să-i mai ia, porni cu el, trăgând de brâu, cum ai trage de căpăstru un cârlan. „Stai, ghiaur! Bani! Bani! Galbeni!...”

Atâta limbă românească ştia turcul şi gândul lui era, pesemne, la ceva bani de dezrobire.

Cum era turcul, aşa şi robul pe care-l dobândise! Mai mult mort decât viu, Negoiţă venea ca un viţel la înjunghiere. Turcul mergea fără să mai ia aminte la rob şi mânca cireşe cu mare poftă. A ţinut aşa până au isprăvit cu dâmburile şi au ajuns în pădure. Spre jalea lui Negoiţă, turcul o luă nu înspre casa lor, de unde poate i-ar fi zărit Turcalete, ci spre vadul Oltului. Se uita Negoiţă şi iar se uita în cârca păgânului! Era pipernicit, îngust de spate şi pare că l-ar fi frânt cu o mână... Dar altul, nu Negoiţă! Sudori îl treceau pe băietan şi-şi freca unul de altul coatele legate. Simţi că legătura era slabă! Mişcă mereu din coate, până când nodul brâului se lăsă şi braţele i se plimbară în voie. Atunci brâul alunecă de-a binelea şi Negoiţă îl ţinu, să nu cază fără timp. Bătăi de inimă grozave zguduiau pe Negoiţă şi tâmplele îl năuceau cu pocnetele lor. Turcul ţinea înainte şi-şi vedea de cireşe. Era încredinţat că acest pui de ghiaur e blând ca un viţel şi n-avea nici-o grijă din partea lui. Mergeau acum prin pădure, pe de-a-ntregul, prin stufişuri, peste cioate şi prin curpeni. Cuţitul turcului, agăţat în ochetele brăcinarului, izbindu-se încoace şi încolo, ieşi din ochete şi căzu în bălării. Atunci Negoiţă luă o hotărâre mare, de-l trecură mii de năduşeli. Aşteptă până în dreptul unui hăţiş mai înalt, lăsă jos, binişor, căpătâiul brâului şi se lipi pământului, ca o broască. Turcul trase brâul după el şi pieri în pădure.

Când pasul turcului nu se mai auzi deloc, viteazul de Negoiţă se porni pe o fugă năprasnică! A luat pădurea în picioare şi a trecut prin atâţia tuf ari şi mărăcini, că oprindu-se spre seară, într-un colţ necunoscut, nu mai avea pe el cămaşă şi era roşu tot, de zgârâieturi şi de înţepături. A mas noaptea într-un copac şi din vârful lui şi-a dat socoteala, a doua zi, cam pe unde se găseşte. Seara, mort de osteneală şi de foame, nimeri la cărpiniş. Maică-sa şi surorile plânseră de mila lui. Tată-său stărui de el până i se descleştară fălcile. Negoiţă povesti cu nevinovăţie tot ce i se întâmplase.

— Şi-a căzut cuţitul în buruieni?... Şi ţie nu ţi-a dat nimic în gând?... Ciorsac se scarpină în cap. Turcalete înjură în văzduh. Dar era omul mult mai bucuros că i-a scăpat feciorul, decât ruşinat că are aşa fecior.

— Măi băiete, se vede treaba că şase luni de zile a fost poruncă să ieşi şi tu tot fată, şi în urmă s-a schimbat porunca şi ai ieşit ce-ai ieşit!...

CEL CE M-A ÎNVĂŢAT SĂ SCRIU ŞI SĂ CITESC

Era un neprofesionist. Absolvise seminarul inferior de la Curtea de Argeş (în zilele episcopului Ghenadie Petrescu) şi voia să se preoţească, precum a şi făcut mai târziu. Cum a ajuns acest seminarist dascălul meu de abecedar nici azi nu ştiu precis.

În satul meu natal nu exista şcoală primară. Când a fost aproape să împlinesc şapte ani, tatăl meu – arendaşul moşiei – s-a gândit să facă un lucru bun şi pentru copiii săi şi pentru copiii satului.

Biserica noastră era biserica unui fost schit de călugări, pierdut în pădurile Teleormanului. Împrejur, avea chilii şi zid înalt. Aceste chilii erau acum magaziile conacului. Una, de lângă clopotniţă, fusese, poate, chilia clopotarului, sau prescurăria...

Tata a prefăcut această fostă chilie în clasă de şcoală. A pus în ea trei bănci, o tablă neagră, o masă şi o sobă de fier – iar restul, adică învăţătorul, a fost, probabil, contribuţia ministerului.

Aşa se face că ne-am pomenit într-o zi (cred de toamnă) vreo 20-30 de tovarăşi de joacă, şi printre noi şi câteva fete, adunaţi laolaltă, în cele trei bănci, proaspăt ieşite din rindea. Mai fusese înainte de noi ceva analog în acest sat valah? Părinţii călugări îşi bătuseră vreodată capul cu tainele abecedarului chirilic (ori grecesc) şi cu copiii satului?... Poate că era întâia oară când se ivea, în aceste părţi adânc ignorante şi pline de păduri, luminiţa tremurătoare a ideii didactice.

Seminaristul Ilie R. Popescu, de fel din judeţul Olt, comuna Floru, n-avea prea multe însuşiri pedagogice. Cred că în primul loc n-avea nici-o dragoste către şcolari. Se pregătise omul pentru altceva şi ca dascăl făcea, probabil, un stagiu plictisitor, în aşteptarea gospodăriei parohiale. Nu-mi aduc aminte să ne fi dat vreodată vreun sfat prietenesc, să fi căutat cândva să vorbească inimilor noastre, sau să ne fi mişcat vreodată cu vreo lectură sau cu vreo poveste.

În schimb, de la început, ne-a trimis să-i căutăm şi să-i confecţionăm, din salcâmii şi din cornii din preajma fostului schit, o provizie de nuiele, pe care apoi i-o primeneam săptămânal.

Eu ştiam alfabetul de acasă. Cum au ajuns să-l ştie colegii mei, după câte nuiele rupte, după câtă văicăreală – e un jalnic capitol pedagogic. Cei mai mulţi dintre bieţii schingiuiţi au fugit ca puii de potârniche. Au rămas vreo zece copii,

câţiva mai isteţi, doi-trei mai părtiniţi şi restul: cu pielea palmelor groasă şi rezistentă.

O singură mângâiere ţin minte că aveam în şcoala lui Ilie R. Popescu, anume mângâierea ceasului de muzică vocală. Absolventul seminarist adusese cu el un carnet în care îşi notase, cu note de psaltichie, câteva cântări şcolare şi naţionale, curente pe la 1886. Cântam cu toţii, obscur încălziţi de melodia unui text în veci neînţeles şi cu ochii boldiţi, dacă nu la poarta cea nouă, dar la nuiaua cea proaspătă care făcea viraje deasupra capetelor noastre.

Singurele evenimente din acele zile de şcoală sălbatică erau extraşcolare. Dascălul ne îngăduia uneori să ne ducem, la Merişani, comuna vecină, şi să cumpărăm de la o dugheană anilină de cerneală violetă. Călătoria aceasta, cu doi-trei camarazi, proiecta asupra şcoalei noastre un farmec pe care ea, sărmana, nu-l avea.

Aceeaşi plimbare la aceeaşi comună am mai făcut-o în ajunul împărţirii premiilor, tot din îndemnul dascălului, ca să aducem de la cutare gospodar cunoscut câteva steble de merişor, pentru împletirea cununelor de a doua zi.

În sfârşit, altă dată, toată şcoala cu dascălul în frunte am fost la Merişani şi am cercetat prieteneşte şcoala de acolo, fraternizând şcolarii între ei şi dascălii de asemeni. Această vizită ne-a fost înapoiată şi ţin minte – era pe vremea fragilor – cum ne-am risipit, băieţi şi fete, din două sate, prin falnica noastră pădure, zisă „Ceretul” cea troienită de malurile Vezii.

Am făcut, în satul meu natal, două clase primare. Am luat de două ori cununa de merişor (poate şi pentru că eram băiatul „boierului”). Am trecut prin cele patru operaţii cu numere întregi, ca gâsca prin apă. Am învăţat câţiva psalmi şi – din şoaptele camarazilor – o mulţime de lucruri profane...

Când, după ani şi ani de zile, am auzit de şcoala lui Rabindranath Tagore, am auzit de şcoala lui J. H. Fabre, mi-am adus aminte de pădurile şi de plaiurile noastre, mi-am dat seama de barbaria şcoalei prin care trecusem şi am suspinat din rărunchi împotriva lui Ilie R. Popescu!... Dar bietul om cum era să-mi dea mie ceea ce lui nu-i dăduse nimeni... Mai târziu, am ajuns să reconstitui şi să înţeleg viaţa lui de seminar, de la Curtea de Argeş, şi de la toate celelalte curţi episcopale şi mitropolitane, ornate cu şcoli pentru leviţi...

După doi ani de funcţionare, şcoala noastră s-a desfiinţat. Pentru ce, nu ştiu nici azi. Vreo trei elevi ai şcoalei, între care şi eu, am mers mai departe, prin alte şcoli;

ceilalţi s-au înapoiat la păzitul vitelor, la plug şi la seceră.

Dascălul nostru, după escapada sa pedagogică, a cerut hirotonia şi a obţinut-o, însă mă tem că suspinele noastre i-au înjumătăţit darul şi i-au strâmtat cărarea vieţii. O dată, o singură dată, l-am văzut în port preoţesc... Un preot firav, spânatec, sfios, pare că ruşinat că a ajuns ce ajunsese...

Când eram prin clasa a patra secundară, am primit o epistolă, cu ştampila unei comune din Dobrogea... îmi scria că se bucură foarte mult de silinţa mea la învăţătură şi de cinstea pe care i-o fac – lui, primului meu luceafăr... Dar era cam trist şi-şi cerea umile iertăciuni că a pierdut mult din caligrafia de odinioară şi din vioiciunea duhului...

„NOTIONS DE MATHEMATIQUES” DE JULES TANNERY

Am această carte, în rafturile mele, de câţiva ani. Am văzut-o la un prieten şi mi-am procurat-o şi eu, din râvna (nestinsă nici azi în mine) să-mi dau seama, o dată în viaţa mea, ce sunt acele matematici, cu care am trăit ani de zile, uneori bine, de multe ori rău, dar pe care nu le-am înţeles niciodată. Sunt câteva studii, îndeosebi matematica, pe lângă care, în liceu, am trecut, ca prin pustiul Arabiei – un călător spre Mecca. Mărturisesc cu tristă sinceritate că nu mi-a rămas nimic în amintire din tot ce am învăţat eu în atâţia ani de matematică raţionată, de algebră şi de trigonometrie. Şi vă asigur că nu sunt singur în această condiţie smerită. Vorbeam deunăzi cu un vechi prieten, fost coleg de liceu, azi un strălucit avocat şi profesor de ştiinţe juridice, şi îmi spunea şi el că nici azi nu ştie ce înseamnă *logaritmii* şi care e folosul lor în aplicaţiile practice matematice. Sunt încredinţat că, în privinţa matematicii, se găsesc în aceeaşi stare de nebuloasă sufletească toţi colegii noştri de altădată, care n-au ieşit profesori de matematică sau ingineri. Şi e de notat că unii colegi de pe atunci, ca prietenul pomenit, învăţau la matematică destul de bine şi erau adeseori egali cu viitorii ingineri. Învăţau, însă, de frică, fără să înţeleagă şi fără să iubească studiul pretins arid al matematicii.

Am citit din cartea lui Jules Tannery, pe ici, pe colo, câte o pagină. N-am avut timpul şi nu ştiu de-l voi avea vreodată să citesc, din scoarţă în scoarţă, şi cu creionul în mână, această lucrare, pare-se, clară şi atrăgătoare. Dar ori de câte ori îmi cad ochii pe ea, îmi amintesc de suferinţele mele din liceu şi – mai departe – de prima mea întâlnire cu matematica.

Am început să învăţ carte în condiţiuni cu totul neprielnice, întâiul meu dascăl a fost un biet absolvent al seminarului inferior de la Curtea de Argeş, mai târziu preot, iar azi suspinător la porţile paradisului, unde sfinţii îngeri nu-l vor putea introduce decât cu mare greutate. Acest seminarist nu ştia nimic în chip viu şi personal, nu pricepea nimic şi nu explica nimic, fiindcă, înaintea minţii lui, totul – şi cartea şi viaţa – era mort şi fără explicaţie. Am făcut cu el două clase, întâia şi a doua primară, într-o odaie rece, cu ziduri groase, care fusese prescurăria unei foste mănăstiri închinate. În clasa a doua, mi-a pus în mână *Aritmetica* lui D. Mirescu şi mi-a spus, făcând în carte semne cu creionul: „Să înveţi de aici şi până aici”. Să învăţ vreo două pagini – de introducere, de definiţii, de nu mai ştiu ce din fruntea cărţii – care, pentru mintea mea de opt ani, erau opace şi înfricoşate ca o noapte învăluită de nori!...

Mi-aduc aminte cum mă sculam la ora trei dimineaţa, după un somn cu febră, măream lumina lămpii şi deschideam cartea ucigaşă. Şi pe când ai mei dormeau, eu mă sfărâmam să învăţ pe dinafară, cuvânt cu cuvânt, rândurile cărţii, fără să pricep o boabă, fără să agonisesc pentru sufletul meu, rămas cu totul orb, decât, pe ici, pe colo, conturul nou şi dibuit cu mulţumire al vreunei vocabule care suna frumos. La şcoală, îi spuneam dascălului, pe cântate, trudnica mea memorizare; el ţinea degetul pe rândurile cărţii şi dacă nu săream niciun cuvânt îmi punea nota zece. Am făcut, cred, cu el, cele patru operaţiuni cu numere întregi, dar când am intrat în clasa a treia, la oraş, tot ceea ce ştiam era să scriu şi să citesc. Am ajuns, însă, degrabă egal cu colegii mei, ba încă i-am lăsat pe toţi în urmă, afară de unul singur, premiantul întâi.

În cursul inferior de liceu am avut la matematică notele cele mai mari; îmi făceam datoria cu eroism, dar nu se prindea nimic de mine din ce învăţam. Eram eu de vină, sau era de vină profesorul – nici azi nu sunt prea sigur. Profesorul meu de matematică din cursul inferior mi se părea un om tot atât de depărtat şi de... fără toarte, ca şi studiul pe care îl preda. Era un om extrem de inteligent, era mi se pare doctor în drept de la Paris, vorbea latineşte şi avea o privire ironică şi ascuţită, care te băga în pământ. Mai era şi directorul liceului şi te întâlneai cu el toată ziua, aşa încât eu unul o duceam într-o bătaie de inimă şi într-o dogoare de obraji nesfârşită. Acest om îmi inspira numai frică şi confuziune. Cum ajunsese el profesor de matematică, habar nu am; ştiu vag că fusese sau că avea diploma de inginer hotarnic. Câtă matematică ştia şi cât de bine se pricepea să ne înveţe pe noi – s-o spună colegii mei care s-au dedicat ştiinţei numărului. Pentru mine, omul acesta era un scamator – de obicei ironic, uneori violent, totdeauna deconcertant.

Avea un manual de matematică raţională, cu care am făcut albe, incandescente! multe din nopţile adolescenţei mele. De ruşine, de frică, mai mult decât din ambiţia ca să fiu printre cei dintâi, învăţam la matematică în chip deosebit. Dar zadarnic! Ceea ce turnam în capul meu turnam în butoiul Danaidelor. Manualul de matematică raţională era prea greu scris, prea înalt scris, prea concis scris, sau altceva, că nu era pentru noi. E adevărat că autorul lui ne *făcea* totdeauna lecţia la tablă, cum s-ar zice explica lecţia cea nouă. Dar iată cum: scotea la tablă câţiva băieţi mai buni şi începea cu ei să facă lecţia ce venea. Profesorul nostru nu atingea creta niciodată. Lăsa pe elevi s-o poarte şi să se mânjească ei pe mână. Scotea lecţia din capul lor, din dibuirile lor, din ezitările lor, cu orice preţ. Dacă ironia nu ajungea, profesorul îi lua şi cu supărarea şi cu răstelile. Aşa dădea el lecţie mai departe. Lecţia lui era o dâră lungă de zigzaguri, de dibuiri, de poticneli, din

partea elevilor, iar din partea lui: de întrebări, de cârmeli, de ironie şi de explozii. Făcea el bine ce făcea? Eu nu înţelegeam mai nimic din lecţia astfel explicată. Pe mine mă interesa numai spectacolul extern al celor ce se zvârcoleau la tablă, cum m-ar fi interesat spectacolul unor juncani prea tineri, puşi să are în ţelină.

În examene, trăiam ceasurile cele mai torturate din anii petrecuţi sub jugul matematicilor. Luam matematica raţionată, o citeam două zile, sau o zi şi o noapte cu o încordare furioasă şi, graţie unei memorii rapide dar fragile, o ştiam toată pentru câteva ceasuri. Dădeam examenul, luam nota 9 şi a doua zi nu mai ştiam nimic – fiindcă nu se lipise nimic de mine, nu mă încălzise nimic şi nu asimilasem nimic!

În cursul superior am năpustit[1] cu totul matematicile şi n-am mai avut (cu câteva excepţii) decât note foarte slabe. Aici am dat peste un profesor şi mai bizar. Era cineva care ştia multă carte; ziceau unii: un mic geniu matematic, dar era un suflet închis, fără nici-o căldură, fără nici-o *umanitate*. Mă uitam la el... ca la o maşină demonstrativă, ca la o morişcă de socotit. Avea o vorbă grea, aspră şi scandată, şi când explica la tablă parcă huruia o tărăbuţă.

Îmi era cu neputinţă să urmăresc ce idei înşiră profesorul, fiindcă pe mine mă chinuia cu totul altceva: ce suflet are omul ăsta care pare că nu are niciun suflet? Şi atunci, care e mecanismul ascuns şi enervant care macină atâtea ecuaţii, atâtea raţionamente şi atâta cretă?

Bietul profesor! a înnebunit pe când eram în clasa a şasea. Şi azi îmi dau seama că impresia stranie pe care mi-o făcea era – dincolo de grilajul aparent al personificării noastre materiale – un contact de la suflet la suflet. Simţeam că în omul acesta veneau noaptea şi dezagregarea.

Să ferească Dumnezeu pe omul rău la suflet, plin de bube ascunse, ori de taine nelegiuite, atins de vreo boală, ori de vreo infirmitate morală, să ajungă profesor! adică să vie în contact cu acele zecimi şi sutimi de nevăzute tentacule sufleteşti, care îl dibuiesc, îl palpează şi-l ghicesc fără greş, în dosul catedrei lui din colţul clasei. Razele Roentgen, în lumea fizică, sunt mai prejos de intuiţia elevului faţă cu sufletul celui ce îl învaţă carte.

Deci, profesorul meu de matematică din cursul superior, cu sufletul lui pândit de nebunie, cu explicarea lui care mi se părea vânturat de tărăbuţă, cu capul lui rotund, cu ochii lui de broască, era un spectacol monstruos între mine şi algebră, între mine şi trigonometrie. Nu mai învăţam nimic, nici chiar în examene, fiindcă nu mai puteam cârpi nimic, nici-o lecţie învăţată vreodată, nici-o amintire ajutătoare.

---

1 A năpusti – aici cu sensul de a părăsi.

Cursurile de algebră şi de trigonometrie se litografiau. De ce – nu ştiu. Foile litografiate stăteau vraişte în pupitru, tot anul, neatinse, netăiate; le adunam şi le coordonam în zilele de examen. Dar ce era să mai fac cu ele! Şi cu toate acestea n-am rămas corigent la matematică niciodată. Bietul profesor, candidat de nebunie, aflase şi el că acest elev, nul la obiectul lui, este bun la alte studii şi-i dădea o notă minimă, cu care putea să treacă în clasa următoare.

Aş fi rămas convins, sincer convins, că eu singur sunt vinovat că am pierdut atâta timp degeaba, şi nu s-a lipit nimic de capul meu din atâta algebră şi trigonometrie, vânturate câţiva ani în jurul meu. Dar după ce profesorul meu a înnebunit, au venit, succesiv, în locul lui alţii doi. Unul era biciul lui Dumnezeu, un profesor pedant şi ruginit, care inspira teroare. Am învăţat de groază şi mi-aduc aminte cu ruşine de notele bune pe care le-am avut la el. Curând după acest tiran a venit un profesor tânăr, cu înfăţişare curată şi simpatică, limpede şi muzical la vorbă, metodic şi insinuant în explicaţii.

Întâia oară în viaţa mea am ascultat şi am priceput ceea ce mi se explica la tablă! Am rămas profund mirat. Aşadar, puteam să urmăresc şi eu o lecţie de trigonometrie şi tot anul de cosmografie din clasa a şaptea l-am făcut cu acest tânăr profesor suplinitor. Citeam acum lecţiile cu drag, mai cu seamă că scăpasem de acele oribile foi litografiate şi aveam un manual de cosmografie în limba franceză. Dar era prea târziu. Nu ştiam nici algebră, nici trigonometrie şi cântam pe dinafară, *după ureche*, ca acei cântăreţi bisericeşti, care n-au învăţat psaltichia şi deci nu cunosc notaţiunea scrisă.

Mai târziu, după liceu, când mă ocupam de filosofie, am văzut în câteva rânduri, cât de folositoare mi-ar fi fost matematicile şi ce grav neajuns însemnează lipsa lor pentru cine vrea să aprofundeze filosofia. Afară de asta, în multe împrejurări, şi practice şi intelectuale, am simţit şi simt mereu ignoranţa mea în matematici. Recunosc eu însumi că aveam puţină dispoziţie pentru ele, dar mi-aş fi făcut datoria, măcar pe jumătate, dacă mi-ar fi trimis providenţa un profesor adevărat, născut să înveţe şi pe alţii, după ce el însuşi a ştiut să înveţe cu ordine şi cu claritate.

Jules Tannery scrie în prefaţa lui: „*Nu ştii ce sunt matematicile şi nu bănuieşti extraordinara lor extensiune*, *natura problemelor pe care le pune şi le rezolvă*, *decât atunci când ştii ce este o funcţiune*, *cum se studiază o funcţiune dată*, *cum urmăreşti variaţiile ei*, *cum se înfăţişează mersul ei printr-o curbă*, *cum se ajută reciproc algebra şi geometria*, *cum se lămuresc între sine numărul şi spaţiul*, *cum se determină o tangentă*, *o arie*, *un volum*, *cum creezi noi funcţiuni*, *noi curbe şi cum*

le studiezi proprietăţile. *De aceste noţiuni şi de aceste metode ai nevoie ca să poţi citi cărţile tehnice unde intervin matematicile*. *Ele sunt neapărat trebuincioase celui ce vrea să înţeleagă ceva din această mişcare ştiinţifică din ce în ce mai grăbită*, *din aceste aplicări ale ştiinţelor*, *din ce în ce mai multe*, *şi care zi cu zi tind să modifice mai adânc felul nostru de a gândi şi de-a trăi*".

Jules Tannery, ai dreptate! dar dreptatea ta, pentru mine „zace sub ruinele grele ale unei şcoli care ştia de toate, afară de metodă şi de pedagogie!

O UMBRĂ ŞI UN NUME

Acum trei zile, aflai pe neaşteptate că dascălul meu de elineşte, pe care eu îl ţineam drept viu şi sănătos, doarme somnul cel de lungă vreme. A murit astă-iarnă şi vestea morţii lui s-a pierdut, ca un strigăt stingher, în uriaşul învălmăşag al vieţii noastre bucureştene. Niciun coleg din anii de liceu nu s-a nimerit în calea mea, să-mi dea de veste. Niciun semn de nicăieri n-a fost să-mi destăinuiască supremul lui exod.

Nu ştiu dacă spun lucruri pe care le simt numai eu sau dacă interpretez şi simţirile altora, dar un dascăl pentru mine este şi rămâne un om aparte, printre ceilalţi oameni. Când ai stat în bancă, ani de zile, sub ochii serioşi (sau severi) ai cuiva care te învăţa carte, chipul de pe catedră prinde în juru-i o lumină deosebită, stăruitoare, chiar când lumina aceasta nu înseamnează aureolă.

Ca tatăl şi ca mama, un dascăl nu mai moare niciodată, dacă nu în inima noastră, cel puţin în amintirea noastră. Mă bate gândul adeseori să fac un catastif cu toţi învăţătorii şi cu toţi profesorii mei, de la bietul seminarist care m-a învăţat buchile, în chilia unei foste mănăstiri, până la profesorii plini de învăţătură pe care i-am avut la facultatea teologică din Cernăuţi. Buni sau răi, ageri sau ageamii, chemaţi sau nechemaţi, savanţi sau ignoranţi, ei au fost, toţi, dascălii mei, şi tainice şi neuitate stări de cuget mă leagă de fiecare.

Mulţi dintre ei – majoritatea lor – sunt azi dincolo de graniţele noastre pământeşti, deci, ceea ce aş spune despre ei şi cum i-aş rechema, ar fi mai presus de orice preocupare mică şi de orice precauţie. Astăzi, iată că stă drept, înaintea amintirii mele, fostul meu dascăl de limba elină. Ciudat om! Stă drept, pentru că niciodată nu l-am văzut decât drept ca o făclie. În patru ani de liceu nu l-am văzut şezând pe catedră niciodată. Din picioare striga catalogul, din picioare dădea lecţia şi asculta pe elevi. Era nemaipomenit de serios, atât de serios că râdea cam o dată pe an şi încă şi atunci un râs mut şi ironic. Dacă scot din socoteală pe alt dascăl de elineşte din cursul inferior (acela un fel de varga lui Dumnezeu), el a fost cel mai sever dintre profesorii mei.

Am auzit mai târziu că severitatea aceasta era o mască, pe care şi-o alcătuise cu multă trudă şi de mare nevoie. Se spunea că mai-nainte, la alte şcoli, în alte oraşe ale ţării, omul fusese mai prietenos şi mai surâzător. Dar şcolarii i se suiseră în cap şi atunci a trebuit să-şi revizuiască atitudinea.

Aşa cum se arăta în ochii noştri era – pe dinafară – un profesor model. Nu lipsea de la şcoală niciodată. Nu avea, pentru elevi, decât un singur fel de anotimp – de-a pururi rece. Nu părtinea pe nimeni şi nu prigonea pe nimeni. Cine îşi făcea datoria şi învăţa era lăudat – de creionul cu care dascălul îi punea nota bună. Cine era leneş şi târâie-brâu dădea peste acelaşi creion, cu adaosul (destul de rar) că profesorul de elineşte lăsa, de sus, pe capul celui leneş, câteva cuvinte de o concentrată ironie.

Era un om deosebit de drept şi mai cu seamă inaccesibil intervenţiilor piezişe. Protecţie – la el nu încăpea. Şi dacă mă socotesc bine, acest om, pe care reflexiunea ulterioară era să mi-l dovedească atât de firav cărturar, stăpânea sufletele noastre şi smulgea respectul nostru numai prin frumoasa lui integritate. Dascălul meu era un om de caracter!

Se povestea printre noi că odată, la un examen general, ministrul de pe vremuri al Instrucţiunii a intervenit pe lângă profesor să pună notă de trecere unui elev. Profesorul a prezentat ministrului catalogul şi creionul: „Poftiţi, puneţi dv. această notă!”

Elevul are o intimă nevoie să facă din dascălul lui un om excepţional. Acasă, copil încă nedat la şcoală, el trebuie să facă din tatăl său un meşter mare, sau un ostaş viteaz, sau te miri ce erou necunoscut. Această nevoie nu se stinge nici la şcoală. Dascălii noştri trebuie să fie nişte semi-eroi! Vai de acel dascăl care nu e nici învăţat, nici frumos, nici integru – mai cu seamă integru.

Fără să ne dăm seama decât târziu, după anii de şcoală, iubim în şcoală, în primul loc, pe acei profesori în care simţim caractere puternice. Profesorul meu de elineşte avea o construcţie sufletească necomplicată, dar viguroasă.

Ce carte ştia omul acesta – este o chestiune dificilă. Făcea parte dintr-o categorie didactică pe care, Dumnezeu să mă ierte, nu pot s-o pricep nici azi. Sunt adică profesori care se mărginesc în lecţia lor şi în general în munca lor cu elevii, să execute programul şi catehismul pedagogic fără scăzământ, dar şi fără adaos. Să nu fii mai învăţat decât cere programul în ora aceea. Să te fereşti de neprevăzut şi de anticipări. Şi dacă se poate să faci, în clasă, aidoma ceea ce Verlaine îţi cere, în poezie:

„*Prends l’eloquence et tordslui son cou*!”[2]

N-am putut niciodată să înţeleg superioritatea acestui sistem pedagogic (desigur că din vina mea), iar când a fost vorba să deprind sistemul – la seminarul

2 „Ia elocvenţa şi suceşte-i gâtul” (fr.).

pedagogic – n-am izbutit decât să sucesc, în chip de semn de întrebare, bunăvoinţa, de altfel totdeauna rectilină, a marelui nostru pedagog d-l C. Dimitrescu-Iaşi.

Răposatul meu profesor mă învăţa limba elină! Cum izbutea omul acesta să rămâie atât de metodic şi de rece, în faţa lui Euripide, în faţa lui Demostene, în faţa lui Homer – ştie singur Dumnezeu.

Noi elevii am trecut pe lângă aceşti uriaşi ai poeziei şi ai literaturii universale, aproape cum ar trece un copil – în tren, la sânul maică-si – pe lângă munţii Elveţiei. Nu e nici-o mirare că aproape toţi aceşti elevi s-au apucat mai târziu cu totul de altceva decât de limba şi de literatura elină.

Cu toate acestea!... Dascălul este tot dascăl. Respectul şi închipuirea de odinioară au bătut efigia lui în medalie nemuritoare. Dacă ştiinţa lui era atât de avar dozată, prestanţa lui trupească şi morală îmi umplea inima. Pare că îl văd!... Capul sus, golaş ca un gât de vultur pleşuv. Mustaţa neagră, de amăut. Obrazul oacheş şi nepătruns. Nasul coroiat, fără exagerare. Iar ochii lui... – după douăzeci de ani de la ultima noastră întâlnire, la catedră, tot nu puteam să le susţin privirea!

PROFESORUL FRANCEZ

V-am spus deunăzi că traiul nostru (elevii din cursul superior de la liceul Sf. Sava) cu Bonifaciu Florescu, profesorul de franţuzeşte, ajunsese o povară, mai ales pentru dascăl... Şi-a cerut concediu şi ne-a trimis un suplinitor. Bonifaciu Florescu, pe cât ţin minte, nu s-a mai înapoiat la catedră. A bolit câţiva ani şi apoi s-a stins – ca un biet şi izinit copil ce era.

Suplinitorul lui era o neaşteptată şi originală figură! Era francez autentic şi încă de veche şi bună familie sacerdotală. Putea să aibă, când a apărut în faţa noastră „vreo patruzeci de ani. Vorbea limba franceză cum nu mai auzisem pe nimeni vorbind până aci. Arăta în toată fiinţa lui firească distincţiune şi subjugătoare bună-creştere...

Da, însă noi eram nărăvaşi, obişnuiţi să ascultăm şi să învăţăm după vechile metode de convingere. Profesorul francez era amical, politicos, doritor să ne vază aplecându-ne, din prisosinţa inimii cucerite...

Câţiva dintre noi, mai ales aceia care iubeau şi înţelegeau deplin limba franceză, urmăream pe dascăl şi făceam în jurul catedrei un cerc atent şi liniştit... Dar fundul clasei avea dese crize de nerăbdare. Bieţii colegi nu puteau suporta mult elocinţa profesorului, fiindcă nu era prea clară pentru ei...

Eu unul (cu toate că şi eu m-am făcut vinovat, într-o zi, de indisciplină) observam pe noul profesor poate cu mai mult dinadins decât toţi ceilalţi colegi. Acest om venea dintr-o lume specială, pe care mă trudeam s-o ghicesc şi s-o reconstitui. Profesorul nostru ne vorbea aproape tot timpul. Fraza lui era superior sintactică, muzicală şi şcolărită în şcoala elocinţei ecleziastice... Auzisem în catedrala Sf. Iosif – vecină cu liceul nostru – câteva predici, rostite de celebri predicatori francezi. Dascălul suplinitor era din nobila lor familie. Dar trebuia să treacă vremea şi mai cu seamă să cunosc pe profesorul meu dincolo de orele de clasă, spre a înţelege tot norocul meu că l-am avut profesor.

Era între noi o barieră... Cei ce nu învăţaseră franţuzeşte acasă, de copii, cu mama sau cu guvernanta, nu îndrăzneau să se avânte în această limbă. Erau uneori mai tari, în dicţionar şi în gramatică, decât colegii cu bonă franceză, dar sfiala lor era nebiruită... Profesorul ne vorbea franţuzeşte şi trebuia să-i răspundem, la lecţie, la fel...

Cum era să ştie dascălul câte cărţi franţuzeşti am citit eu şi cât lexicon am acumulat, dacă n-am nici-o deprindere şi niciun curaj practic?

Zilele treceau şi vedeam venind ceasul când şi eu voi da la tablă spectacolul lipsei mele de experienţă în întrebuinţarea limbii lui Fenelon.

Dascălul nostru ne dădea să învăţăm pe dinafară (cum se face pretutindeni) bucăţi în versuri.

Se întâmplase că, de data aceasta, aveam de învăţat scena a şasea din actul întâi din *Le Cid* „*Rodrigue*, *astu du coeur*?"[3]

Spre sfârşitul orei, profesorul cheamă la tablă pe un coleg şi-l pofteşte să recite. Dar colegul ştia prost scena aceasta şi recitarea mergea greu, ca o oaie printre mărăcini... Cu chiu, cu vai, ajunge până la:

„*Et pour t'en dire encore quelque chose de plus*,

Flus que brave soldat, *plus que grand capitaine*

Cest..."[4]

Rodrigue răspunde:

„*De grâce*, *achevez*!"[5]

Don Diegue dă totul pe faţă:

„*Le pere de Chimene*".[6]

Sunase clopoţelul de sfârşitul orei, colegul era jalnic cu recitarea lui şi noi toţi pierdusem răbdarea.

Demonul mă împinge la o necuviinţă. Spun tare din bancă, dar adresându-mă nu profesorului, ci colegului care nu învăţase lecţia:

„*De grâce*, *achevez*!"

Ca să mă pedepsească, precum şi meritam, profesorul îmi răspunde:

— *Oui*, *j'acheve*[7].

Am rămas rece... Dascălul a crezut (şi avea toată dreptatea!...) că m-am adresat lui, în orice caz: şi lui şi elevului examinat!...

Am plecat de la şcoală (era o frumoasă seară de mai) turburat şi trist de moarte. Cum am putut să jignesc pe acest om atât de distins şi atât de delicat cu noi, nevrednicii? La vreo pedeapsă, la vreo notă rea la conduită... nu mă gândeam deloc. Ştiam prea bine că noul dascăl vrea inima noastră, nu îngrozirea noastră...

Ce e de făcut? Nu pot să întârziez niciun minut! Trebuie să-i trimit o caldă şi convingătoare apologie, în limba franceză!

3 „Ai inimă, Rodrigo?" (fr.).

4 „Şi pentru a-ţi spune încă mai mult, n-a fost nicicând Ca el printre războinici, nici printre căpetenii, E..." (fr.)

5 „Termină (de spus), fie-ţi milă!" (fr.)

6 „Părintele Ximenei" (fr.).

7 Da, termin (fr.).

M-am înapoiat de la Şosea – unde mă plimbasem, agitat, pe aleile retrase – şi mi-am scris dezvinovăţirea.

Ştiam unde locuieşte profesorul. Până la ora cinci, scrisoarea mea i-a sosit acasă. [...]

Infracţiunea mea din ora aceea a avut un neaşteptat şi fericit deznodământ! Mai întâi, profesorul a ajuns să constate că, în clasa lui, există un elev, care – dacă ezită să vorbească franţuzeşte – este de-o remarcabilă şi corectă bravură grafică. Iar mai pe urmă... profesorul a făcut din şcolarul petulant din anul 1897 prietenul anilor ce erau să vie...

CUM L-AM SUPĂRAT PE CARAGIALE

L-am supărat fără să ne fi văzut vreodată, fără să fi schimbat vreun cuvânt, şi fără niciun gând vinovat, din partea mea. Lui Caragiale nu-i plăceau curtenitorii muzelor. Chiar când i se părea că tânărul infractor, în proză sau în versuri, are ceva talent, îl descuraja şi îl jelea:

„Băiete, te plâng... Şi te îndemn din toate puterile să te apuci de o treabă serioasă şi bărbătească... Lasă-te de scris!... E o manie ticăloasă, care nu-ţi aduce decât sărăcie, discredit şi remuşcări!...”

Marele Caragiale ştia ce spune. Forma lui era, de obicei, exagerată, brutală şi jignitoare, dar ceea ce spunea era rodul unei experienţe personale, amare şi îndelungate. N-a fost el prigonit, ani şi ani pentru piesa *Scrisoarea pierdută*?...

Deci, Caragiale nu era bucuros să se întâlnească cu acei tineri prea simpatici, pletoşi şi „*convorbitori cu idealuri*”, care urcă, cu inima în freamăt, scările revistelor şi ale ziarelor.

Fără să ascult pe înţeleptul Caragiale, asediam şi eu Parnasul, la sfârşitul veacului trecut. E adevărat că procedeul meu se întemeia pe muncă şi pe răbdare. Am avut norocul să citesc mult, înainte de a scrie. Am întârziat cu anii străbătând pe Balzac şi pe Zola, pe Goncourt şi pe Daudet, pe Pierre Loti şi pe Paul Bourget.

Lecţiile şi pildele fraţilor Goncourt, pasiunea lor pentru stil, migala lor de scriitori au fost merinde pentru calea pe care aşteptam să pornesc.

N-am scris versuri, decât în chip cu totul copilăresc, ca ecou şi reacţiune nevinovată, după lectura poeziilor lui Eminescu şi Vlahuţă. Simţeam, cu umilinţă, că adun fărămiturile căzute de la masa celor doi maeştri.

În proză, eram la largul meu. Cu toate acestea nu sunt slobod de orice vinovăţie. Eram atunci în zodia poeţilor parnasieni şi ispita venea cu toate poeziile lui Leconte de Lisle, se insinua cu toate sonetele lui Jose Maria de Heredia.

Între colegii mei de clasă, era unul cu o complexitate sufletească de artist şi de călător prin stele. Scria, visa, plângea, picta... dar toate într-un vălmăşag, care te făcea să te gândeşti la un snop de flori, scăpat din legătură... Mai târziu, amicul s-a încins solid, a fost un avocat remarcabil şi a ajuns profesor universitar. Dar prin clasa a şaptea de liceu a comis un delict literar la care m-a făcut părtaş şi deci împreună-vinovat. Mi-a adus, în trei strofe, inspirate din Heredia, viziunea unei aurore care se desface, în evantaliu, peste cele trei piramide şi peste Nil... Versurile erau gelatinoase; viziunea era frumoasă...

M-am apucat cu tot dinadinsul să consolidez inspiraţia colegului şi să-i dau rezistenţă şi relief. Am lucrat la cele trei strofe nopţi şi zile... Am făcut, însă, greşeala să nu aştept forma definitivă şi să dau pe faţă, câtorva prieteni „diverse forme intermediare. I. Gh. Duca era unul dintre colegii intimi, zilnic la mine în casă şi treptat convins că multa hârtie pe care o stricam va fi într-o zi răscumpărată. Poezia pe care o tot struneam i-a plăcut până la încântare (I. Gh. Duca era, atunci, de-abia adolescent!...). A pus mâna pe o copie şi s-a dus la el acasă, s-o declame părinţilor. Se pare că doamna Lucia Duca – Dumnezeu s-o odihnească! – a fost câştigată de sonoritatea şi de parnasismul poeziei.

În acele zile, apărea ziarul *Epoca*, într-o a doua existenţă, patronată de N. Filipescu. Precum se ştie, familiile Duca şi Filipescu erau înrudite. *Epoca* avea un supliment literar, care apărea duminica, iar prin 1897-98, directorul *Epocei* literare era Caragiale!...

Înţelegeţi şi priviţi acum mersul nenorocirii... Doamna Lucia Duca a dat binevoitoare (şi cred că stăruitor îndemnată de I. Gh. Duca) poezia celor doi imberbi în mâinile lui Nicolae Filipescu. Acesta l-a chemat pe Caragiale şi i-a cerut s-o publice în *Epoca* literară!... Ce-a urmat, n-am ştiut precis niciodată... Caragiale s-a opus categoric... Nicolae Filipescu nu s-a dat bătut cu una, cu două. Capitulările nu prea intrau în firea lui.

Caragiale ar fi putut să facă o farsă şi să ne publice, făcând cititorilor cu ochiul, într-o mică notiţă însoţitoare... Dar şi-a adus aminte că suntem colaboratorii lui Macedonski şi ne-a respins cu energie. [...]

Mi se pare, însă, că Nicolae Filipescu avea pentru Macedonski, dacă nu simpatie literară, măcar ceva simpatie politică, de pe vremea când amândoi ispăşeau, la Văcăreşti, nu ştiu ce răzvrătire sau delict de presă. Argumentul lui Caragiale nu l-a încovoiat pe Filipescu.

Atunci, autorul dilemelor din *Scrisoarea pierdută* l-a vârât pe Filipescu în următoarea dilemă:

„Boierule... ori îmi iau căciula şi plec din redacţia dumitale... ori învaţă-mă, să ştiu şi eu, ce este aia: *poezie*!...”

TRANDAFIRII

Am văzut lumina zilei într-un colţ de ţară sălbatic şi muntos, unde nu cresc decât slabe cereale, măceşi în belşug pe poalele codrilor şi ale livezilor, şi unde nu se pomeneşte de trandafirii de grădină. Până a nu părăsi satul meu, adică până a nu isprăvi clasele primare, nu ştiam despre aceste flori decât atâta cât spuneau şi înfăţişau cărţile de cetire. Dar de la descrierea cărţilor până la realitate este totdeauna o mare depărtare. Cu trandafirii vii m-am întâlnit întâia oară în clasa întâia de liceu, epoca examenelor.

Părinţii mei voiau să facă din mine un om de lume

— Un advocat, un inginer, un om puternic... – şi de aceea m-au dat întâi la şcoalele profane. Dar graţia celui ce mă deosebise din pântecele mamei mele (*Galateni 1*,*15*)

voia într-altfel şi, cu chemare mai presus de împotrivire, m-a chemat curând, din tabăra acelei lumi spre alte căi şi spre alte lupte.

Eram în examenele primului an de liceu, când aceste flori temute îmi apărură întâia oară. Pare că mă văd cum şedeam singur în banca mea, la examenul de limbă latină, cu capul roi de materia bine învăţată, dar stăpânit de o salutară teamă faţă de severul moşneag de pe catedră, dascălul meu de latineşte. Aşteptam să fiu chemat – Din ce în ce mai agitat şi mai aprins – când uşa clasei noastre se deschise şi un pâlc de şcolăriţe ilumina sala.

Erau domnişoarele pregătite în particular şi care veneau acum să depună examenul, la şcoala statului. Una dintre ele, văzând că locul al doilea din banca mea era liber, binevoi să se aşeze lângă mine.

Dacă anii numeroşi trecuţi de atunci, dacă cugetele mele din ce în ce mai neatente la înfăţişările din lumea aceasta mă iartă să mai cred că îmi aduc bine aminte, tânăra persoană care mă onorase cu vecinătatea ei era cam de aceeaşi vârstă cu mine cel de atunci, dar mai împlinită şi mai înaltă. Ca printr-un pat adânc de ape străvezii, disting şi azi, când mă aplec şi caut în cisterna trecutului, un profil gingaş, mai văzut cândva în nu ştiu ce icoană. Cred că este acest profil de acum treizeci de ani.

Creaturi de felul celei care şedea lângă mine mai văzusem (e adevărat, că nu din această apropiere), dar trandafiri nu mai văzusem niciodată şi îndeosebi niciodată nu ajunsese până la mine turburătorul lor parfum. Şi vecina mea avea la cingătoare trei, iar în mâna dinspre mine un buchet întreg de trandafiri. E cu

neputinţă de explicat şi de analizat ce se petrecea în capul meu, chinuit de aşteptare şi de zumzetul albinelor latine, năvălit acum deodată de această mireasmă ucigaşă. Ani de-a rândul, din ceasul acela, nevinovaţii şi suavii trandafiri mi-au fost inimici, m-au prigonit, m-au torturat, ca un semn sinistru, ca o amintire remuşcătoare.

Intra, oare, în turburarea mea, şi ceva din prestigiul acelui obraz atât de drag, trandafiriu, atât de fraged sub undele arămii ale părului inexplicabil împletit? Poate că da... Acei trandafiri, pentru moment, erau carne din carnea frumoasei şcolăriţe, erau ea însăşi. Şi totuşi, mai târziu, când trandafirii erau singuri, nici purtaţi de mâini micuţe, nici înfipţi la cingătoare, ei mi-au fost prigonitori, ca şi în ora cunoştinţei noastre.

Cu inima în freamăt şi cu capul dogorit de un început de migrenă, mi-am auzit numele pronunţat de venerabila barbă albă de pe catedră. Ieşind din bancă, am ieşit din sfera obsesiunii şi a nerăbdării. După prima întrebare, desăvârşit de bine ştiută, m-am recâştigat cu totul. Eram unul din cei mai buni elevi ai moşneagului dascăl şi nota obţinută a fost nota maximă, pe lângă un supliment de laudă publică. Revenind la locul meu, asupră-mi căutau frumoşi, admirativi, ochii vecinei mele.

— Te rog – mi-a spus ea, pe şoptite – să nu fii de faţă când voi fi chemată la catedră... D-ta eşti atât de bine pregătit! Primeşte acest buchet, dar te rog... du-te, să nu vezi cât sunt de slabă la latineşte!

Aprins la faţă şi descumpănit, am luat buchetul de trandafiri şi am ieşit din clasă. Stranii senzaţii încercau sufletul meu! Simţeam în mine ceva plăcut şi cald, dar totuşi bolnăvicios şi vinovat. Aceşti trandafiri îmi răsuceau toţi nervii şi îmi puneau din nou, pe cap, cununa migrenei. Dar aceşti trandafiri continuau, în conştiinţa mea, pe frageda lor dăruitoare şi acest fapt adăuga, în cumpăna senzaţiilor mele de apăsare şi de boală, ceva dulce şi răcoros, care mă oprea să mă desfac de ei şi să-i dau peste zaplazul vreunei grădini din cale. O jumătate de oră după plecarea de la şcoală, tot venind către casă, am rămas nehotărât, confuz – vag fericit, vag bolnav şi vinovat.

Acest dar, primit la doisprezece ani, deschidea în conştiinţa mea, cu insinuarea fină şi aproape imaterială a miresmelor de trandafiri, cărarea deosebirii dintre bine şi rău, dintre dorit şi nepermis, dintre veghe sănătoasă şi reverie culpabilă, dintre bărbătesc şi feminin. [...]

Eram pe drum spre casă, şi ţineam cu o mână galeşă buchetul dăruit. La o răspântie era o troiţă, sub o pălărie de şindrilă veche. În fiecare zi, la picioarele divinelor dureri, ardeau lumânările celor săraci şi mâini cucernice atârnau flori

culese dimineaţa. „Aici să depui florile tale!” am auzit clar în mintea mea... Cuvinte minunate, cuvinte simbolice!

Am revăzut, de departe, pe frumoasa mea colegă, dar n-am mai stat împreună în aceeaşi bancă şi nu-mi aduc aminte la câte din examenele mele a mai fost de faţă.

După câţiva ani am părăsit studiile profane şi am intrat într-un colegiu închinat studiilor religioase. Între mine şi lumea aceasta s-au interpus pereţii mănăstirii.

Şi cine ar fi gândit că eu cel bântuit atâta vreme de dureri de cap, îndată ce adia până la mine miros de trandafiri, era să ajung un adevărat horticultor? Cuvioşii părinţi ai sfântului locaş, în care aştept seara noastră pământească, mi-au încredinţat, spre cultivare, un ogor de trandafiri. Când răsare soarele, trandafirii aurorei se amestecă cu trandafirii mei, pe colina din faţa chinoviei. Astăzi am biruit răul de odinioară! şi în fiecare dimineaţă din luna Pururei-Fecioare, împletind din trandafirii pe care Domnul mi-i dăruieşte an cu an mai mulţi şi mai frumoşi, ghirlande şi cununi, le aduc şi le aşez printre făclii, la altarul Prea-Curatei.

...Dar uneori, meditând asupra vieţii mele şi a drumului ce mi-a fost poruncit, ajung cu firul meditaţiei în văi nehotărâte, unde creşte floarea întrebării.

Dacă aş fi avut o altă viaţă şi aş fi ispăşit vina originară şi păcatele mele personale pe căile comune, poate că aş fi ajuns curând să mă împac cu suavul miros de trandafiri. Şi mai departe, dacă aş fi dus viaţa tuturor şi aş fi lăsat să bată în simţirea mea cascada întâmplărilor obişnuite, poate că azi, după atâţia ani de zile, micul episod din copilărie şi migrena mea ar fi fost colb uşor, de multă vreme uitat şi spulberat. Aş fi putut eu, oare, să-mi aduc aminte, cu atâta limpezime, de acest frumos profil de acum treizeci de ani? Şi mai adânc gândind, era oare să-mi rămână un simplu miros de floare atât de dulce dureros, atâta vreme?

O, tristeţi ale psihologiei monahale! O, îndurări cereşti, fiţi, iar şi iar, umil solicitate! Iertaţi ţinerea mea de minte, de este cu păcat! Stropiţi cu isop curăţitor chihlimbarul vinovat că a prins şi a reţinut, atâţia ani, această graţioasă coleopteră a amintirii!

BUJORII

Eram cu tata în trăsură şi mergeam la Mălineşti, la naşii noştri. Era într-o dimineaţă, prin mai sau prin iunie. Ieşisem din pădure şi ne apropiam de vadul apei. O pădure bătrână şi o apă mânioasă, în timpul dezgheţului, ne despărţeau de Mălineşti. Aproape de drum, în fânul plin de rouă, observarăm nişte flori roşii. Tata opri trăsura.

— Sunt bujori de câmp. Du-te de-i culege. Am alergat şi i-am cules. Vedeam bujori întâia oară. Sunt aproape treizeci de ani de atunci, dar clipa acestei întâlniri şi înfăţişarea acelor căpuşoare roşii, somnolente, le păstrez într-o oglindă nepieritoare. Mi-am adus aminte totdeauna de bujorii culeşi pe coasta Mălineştilor, ca de o întâmplare petrecută pe un tărâm fără dureri şi fără păreri de rău, fără bătrâneţe şi fără moarte, ca de o întâmplare petrecută în preajma paradisului.

Paradisul începea într-adevăr dincolo de vadul apei şi după ce urcam dealul înalt, pe pieptul căruia stătea albă şi scânteietoare de geamlâcuri casa naşilor noştri. Paradisul începea de la pragul acestei case. [...] Fiindcă din uşă te învăluia un miros de mirodenii şi de flori şi te slăvea cântecul canarilor şi al privighetorilor! Coliviile lor se arătau prin învălmăşagul unor plante pletoase, puse sus, pe nişte lopăţele bătute în perete. Canarii sfârîiau din pene şi piuiau, privighetorile doineau, un papagal, sub o cupolă de sârmă, se alinta şi vorbea ca un copil!

Până să mă dezmeticesc trecea totdeauna o bucată de timp. După ce veneau ceva bomboane de bună sosire şi atenţiunea celor mari se îndrepta în alte părţi, porneam cu fratele meu în explorare. Raiul nostru se compunea din cinci-şase camere bogat mobilate, pline de sofale, de covoare ţesute în casă, de oglinzi şi de fel de fel de odoare, prin pereţi şi pe mese. Mi-aduc aminte de o cameră turcească, cu o masă scundă în mijlocul patului. Într-o odaie stăteau în perete pe un covor săbii şi carabine. În alta erau un clavir şi mai multe mescioare cu obiecte de toaletă: foarfeci, bricege, periuţe, numeroase flacoane cu dopuri de cristal. Aici, nu ştiu pentru ce, totdeauna erau perdelele lăsate şi farmecul şi atracţiunea acestei odăi misterioase mă urmăreau şi în vis. Era apoi un pavilion rotund la care ajungeai printr-o sală de geamuri şi acest pavilion stăpânea peste o grădină încântătoare desfăşurată-n pantă. Din pavilion dădeau în grădină două scări, faţă în faţă una cu alta, ca scările de la şa. Aici în pavilion, naşii noştri luau masa vara, împrejurul unei trapeze rotunde cu nelipsiţii şi numeroşii lor musafiri, printre care de multe ori eram şi noi.

Paradisul nostru era deci: casa, pavilionul şi grădina şi mărturisesc că se întindea şi mai departe, până la odăile de serviciu, până la grajduri şi chiar până la coteţe. Dar toate acestea n-ar fi fost destul. Paradisul nu era lipsit de serafimi.

Naşii noştri nu aveau copii, dar de foarte multe ori erau la ei în casă copilele unor rude sau ale unor buni prieteni. Ecaterina, Clara, Mimi... stau în amintirea mea, la rând, cu acei bujori culeşi într-o dimineaţă cristalină, surori bune cu ei. Ce mai ţin minte despre fratele meu şi despre mine – dacă mai ţin minte ceva – aceste prietene de odinioară, nu ştiu şi probabil că nu voi şti niciodată. Eu, cel ursit să trăiesc din amintiri şi din icoane, le văd de-a pururi rumene şi zglobii, în acest etern răsărit de soare care este amintirea vremilor copilării.

Cred că nu eram totdeauna un Camarad plăcut. Mi-aduc aminte – foarte vag – că odată am căşunat supărare şi plângeri împotrivă-mi. Mi-aduc aminte mult mai clar de o zi de petrecere liniştită. Am coborât din pavilion în grădină toţi copiii care ne găseam sus în odăi şi ne-am împărţit la jocuri. Ecaterina, eu şi alţi câţiva ne-am înţeles să facem o casă, mai exact un bordei. Eram foarte bun arhitect. Văzusem la noi la conac, cum săpau şi cum întemeiau argaţii bordeiele şi tot aşa făceam şi eu. Mai întâi, desenam cu briceagul un pătrat, în ţărână ori în iarbă, şi apoi scoteam afară pământul cuprins între cele patru laturi, până la o adâncime potrivită. Potriveam gârliciul, înfigeam două furci, puneam o grindă între ele şi căprioream cu beţişoare. Peste beţişoare puneam apoi brazde de iarbă – cât puteau fi ele brazde aşhiile tăiate din pajişte, cu briceagul – şi bordeiul era gata. Ecaterina şi ceilalţi mă priveau cu admiraţie... Aceasta a fost una dintre cele mai frumoase zile petrecute la Mălineşti şi mi se pare că printre cele din urmă.

Când am revenit la Mălineşti, peste o săptămână, ori două, am găsit bordeiul scufundat, iarba şi florile de pe el uscate, iar pe Ecaterina plecată la părinţi. Şi atunci, am simţit deşteptându-se în mine, întâia oară, părerea de rău după zilele care au fost şi după cei ce nu mai sunt de faţă.

Fără de veste şi timpuriu, naşul nostru a murit, şi pentru mine drumul la Mălineşti s-a şters dintre drumurile mele. Am mai fost o singură dată, până la calea jumătate. Se făcea un pod peste coada Negrului, dincoace de pădure. Era o după-amiază caldă şi nu ştiu pentru ce parcă cernută prin foi de nuc. Oamenii băteau în apă, cu berbeci, stâlpii podului. Naşa, singură, tristă, îmbrăcată în haine de doliu, venise să-şi supravegheze oamenii. Dar foarte activă cum era, nu stătea nici ea zadarnic, ci lucra la o împletitură neagră.

Am crescut mai mare, am început să alerg pe pământ singur şi împreună cu vitejii mei tovarăşi, copiii de ţăran, am făcut mai multe recunoaşteri prin bătrâna

pădure, care tăia ca o bară sumbră orizontul satului meu natal. Niciodată însă n-am străbătut-o până la marginea cealaltă, spre Mălineşti. Mălineştii şi drumul lor de flori, printre stejarii înalţi şi deşi, livezile de dincolo şi vadul apei, curţile şi casele moşiei au intrat, pentru mine, în mormânt, odată cu naşul meu.

Le vedeam însă mereu înaintea ochilor şi le vedeam mai ales – cum le văd şi astăzi – primăvara, când înfloresc bujorii. Cu cât anii, întâmplările şi chipurile din copilărie se depărtau mai mult de mine, cu atât aceste flori îmi ajungeau simbolice şi în făptura lor fragedă, placidă, îmbrăţişam cu ochii şi cu inima trecutul pe veşnicie dispărut.

Seamănă aceste flori cu nişte copii rumeni, bucălaţi şi adormiţi. În ele, Ecaterina, Mimi, Clara... sunt de-a pururi copii, cum erau acum treizeci de ani, fiindcă bujorii renasc, cu aceeaşi vârstă, în fiecare an, iar amintirile sunt din lumea nemuririi.

În *Thais*, suavă operă a lui Anatole France, filosoful Nikias spune curtezanei acest cuvânt profund:

„Adio! Thais; în zadar mă vei uita, căci eu păstrez amintirea ta!”

Acelaşi lucru îl simt eu. În curţile de la Mălineşti poate astăzi cresc scaieţii, podoaba şi mărirea caselor s-a risipit ca fumul, tovarăşele mele poate că au copii şi aşteaptă nepoţi, pădurea o fi pe brânci şi albia apelor, de mult schimbată. Cu toate acestea!... Iată, după treizeci de ani, undeva, în nevăzut, în imaterial, în amintirea mea – vie şi luminoasă ca de ieri: icoana acestui scump trecut şi într-o floare fără de parfum, ipostazul şi parfumul lui inalterabil!

LA SIHLA

Vă pare rău de vremea... când fauni, oreade, naiade şi silvani înveseleau pădurea, izvoarele şi munţii? Mie îmi pare rău câteodată şi îmi păru rău deunăzi, ducându-mă la Sihla: un schituleţ cu un singur călugăr, două ore depărtare de mânăstirea Agapia, o turlă de şindrilă veche, înfiptă într-un noian de codri. Drumul la Sihla e plin de interes şi de poveşti. Şi îmi părea rău că în apele argintii azi nu mai sunt ondine, că din scorburi şi din desişuri au fugit şăgalnicele divinităţi antice, fiindcă iată astăzi – timp de grijă şi de toamnă – faunii şi nimfele iscoade ar fi putut să ne spună vreo poveste cu drumul către Sihla.

La Sihla poţi să ajungi sau pe cărarea Agapia-Sihla, sau pe cărarea Secu-Sihăstria-Sihla. Eu vorbesc de cea dintâi. Mânăstirea Agapia, de la care porneşti, e albă, venerabilă şi celebră. O laşi în urmă profilată pe muntele pleşuv Muncelu, şi porneşti pe pârâul Agapia în sus. Curând, mânăstirea nu se mai vede, fiindcă piere între culisele pădurii. Cu pârâul Agapia, cu pietrele mari şi mici din cale. Cu izvoarele iuţi ca şerpii care îţi taie drumul şi adeseori cu mlaştinile ascunse sub verdeaţă: ai de lucru un ceas întreg. Mergi pe fundul unei văi, în care fagii de pe cele două dealuri coboară viguroşi, rărindu-se prea puţin pe ici pe colo şi de multe ori spânzurând sau făcând punte peste adâncăturile pârâului. Acum vreo câţiva ani, un ferăstrău s-a cuibărit aici într-o poiană şi a întins pieirea printre brazii culmilor mai depărtate. Azi dihania de oţel e moartă, sau adormită. Ferăstrăul nu mai umblă. Şoproanele, căsuţa păzitorului, aria de depozitare, câteva vagonete şi mai cu seamă linia cu şine de lemn, pe care coborau vagonetele încărcate, stau astăzi inutile. De la „fabrică” Înainte, poţi să mergi, fie pe linia vagonetelor, fie pe drumul vechi. Linia se ţine încă bine, cu toate că ierburile şi muşchiul o mănâncă, iar pârâul, când vine mare, o îneacă şi o potmoleşte. Pe această linie drumul e mai uşor şi mai plăcut. Pârâul curge pe sub ea, sărind în dreapta, sărind în stânga, aci umplând gropane adânci, sub frunze largi de brusture, aci azvârlindu-se pe pat de piatră, printre rădăcini dezgrădinate.

De la un timp, în partea dreaptă, se luminează, şi dealul Pahomia apare în soare, plin de poiene şi de mestecănişuri. De sub picioarele Pahomiei se zămisleşte un pârâu şi dă devale, întru întâmpinarea pârâului Agapia. Un piept de deal se ridică între ele amândouă şi de aci încolo linia butucilor rămâne la stânga, iar drumul către Sihla urcă pieptul dealului, pe acolo pe unde a fost de zeci de ani. Aici copacii sunt foarte înalţi. Lupta pentru soare îi face să crească drepţi ca lumânările şi să întindă

sus, cât mai sus, spre soare, creştetele lor. Ca printr-o sită foarte deasă se cerne uneori, din partea stângă, prin troienele de frunze, lumina unor poieni apropiate. Schitul Sihla nu mai este departe, dar până la el trebuie să urci încă o coastă. Gangul cel întunecos şi verde prin care ai venit se isprăveşte, şi schitul Sihla se arată, sub un parapet de stânci cărunte.

Schitul are două jertfelnice. Este biserica de lemn, destul de mică, pe care o vezi întâi, când intri în ogradă, şi este o altă biserică minusculă, tot de lemn, deasupra schitului şi sub parapetul stâncilor. Vechimea lor mi se pare că este de la o sută la o sută cincizeci de ani. Un şir de odăi cu ceardac înalt, o fântână, două-trei coşări, o clopotniţă, o piatră mare cât un elefant şi – dacă se întâmplă să fie acasă – sihastrul Gherontie: alcătuiesc tot schitul Sihla. Dar farmecele locului nu sunt numai acestea. Afară de iscăliturile, versurile şi datele care înnegresc pereţii şi străşinile bisericuţei de sub stânci, mai sunt – deasupra – vederea încântătoare de pe aceste stânci, peştera sfintei Teodora, un jgheab de două palme, tăiat sus într-un bloc singuratic şi hăţişurile nedescurcate, de rugi de zmeură, care îţi înnoadă paşii pretutindeni.

Sihla e un loc sfânt, dar este în acelaşi timp şi un loc romantic, întâi fiindcă aşa a ieşit din mâna creatorului şi al doilea fiindcă aşa l-au făcut plimbările de vară şi deşartă inimă omenească. Privind de aci de sus, patru munţi scăldaţi în codri şi în poieni se apleacă sub ochii tăi, se ating, se întretaie şi bat cerul ca patru vulturi, înălţaţi deodată în cruce, pe năprasnice aripi. Pahomia, Dealul Mare, Ciungii şi Sihla, pe care stai, plutesc vultureşte în soare. Peste Agapia, ce nu se vede, ghiceşti drumul spre Paşcani, pădurea de la Coverca şi albia Moldovei. Peste fermecatul ceas de faţă, se profilează trecutul – fumuriu, imobil, indestructibil – pândeşte, invizibil, viitorul, iar cugetele inimii, mai zorite şi mai absurde decât pâraiele din vale, aruncă doruri, visuri şi iluzii.

Peştera sf. Teodora este în dosul stâncilor de unde ai privit depărtările câmpiei şi ale sufletului tău. O potecă împiedicată de rugi, de crengi, de leşuri de brazi, duce până acolo. E un spaţiu întunecos şi strimt, între două stânci care se reazimă una de alta. La lumina lumânării, vezi o înălţare, cu suprafaţa neregulată, care se zice că a fost patul sf. Teodora. A putut cineva să locuiască şi să doarmă, într-adevăr, în acest mormânt? Bătrânii şi cărţile bătrâne aşa ne spun. S-o credem, dar de bună-seamă că inima celui ce se culca pe această piatră era sau de jăratic sau de silex. Poate că sfântul troglodit care a locuit aici este şi săpătorul jgheabului din vârful stâncii, făcut anume ca să se strângă în el apele ploilor. Izvoarele sunt departe şi fântâna schitului desigur că pe atunci nu exista.

Uitându-te împrejur, nu mai vezi nimic, decât pădure seculară, înfricoşat de încâlcită şi de prăbuşită. Totuşi Sihla rămâne dornică, subjugătoare:

„Locuri sfinte şi frumoase: Rişca, Sihla şi Cetate,

Am venit întreg aicea Şi mă-ntorc pe jumătate!”

N-am căutat numele lui Gheorghe din Moldova printre miile de iscălituri de la schitul acesta, dar fără îndoială că s-a iscălit şi el cum s-au iscălit şi ceilalţi, câteva mii, şi cum se vor iscăli mulţi încă, de aci înainte. Căci multă vreme, de aci înainte, aceste locuri vor rămânea frumoase, vara va fi timp de vacanţă, poeţii ne vor amăgi şi inima omenească va fi aşa cum este. Şi e trist, trist din cale-afară, să gândeşti toate acestea, când viziunea a trecut, când soarele s-a stins şi când negurile amintirii cuprind cuprinsul pe veci trecutei clipe!

„Fericit este bărbatul care...” (*Psalmul I*). Fericit este părintele Gherontie. Întâi, pentru că toate frumuseţile de la Sihla, după care noi ne sfâşiem inima în fiecare vară, sunt ale lui, în chip tihnit, fără friguri, cât e anul de lung. Apoi, singurele fiinţe în stare să-l mai înduioşeze, ori să-l mai tulbure – afară de tâlharii care îl pradă şi-l snopesc din când în când – sunt căprioarele, care se arată iarna sus pe stânci şi privesc mirate la schitul de sub ele. În fine... (acest „în fine” merită o dezvoltare deosebită):

Acum câteva zile, cu prilejul unei plimbări până la Sihla, după ce am văzut încă o dată toate câte v-am spus mai sus, m-am despărţit prieteneşte de cuviosul Gherontie. Era spre seară şi în cerul imens boltit deasupra munţilor începeau să se ridice cumpene trandafirii. Am lăsat pe Gherontie cu pace şi am intrat în pădure. În urma mea, aud deodată toaca şi apoi, ca să nu fie nici-o părere, clopotul de vecernie... Am rămas locului, pe gânduri. În tot schitul, Gherontie era singurul suflet omenesc. Şi iată că Gherontie făcea vecernia pentru el singur.

Am binecuvântat atunci frumuseţile superioare ale credinţei şi ale simţirii şi am fericit pe monahul Gherontie.

Şăgalnice divinităţi antice, în momentul când suna la Sihla clopotul de vecernie, vă uitasem şi nu-mi mai părea rău că aţi fost şi nu mai sunteţi. Satiri, priapi şi fauni, lumea, stilul şi poveştile voastre nu-mi mai trebuiau. Gherontie sihastrul, deşi după înfăţişarea-i pământească seamănă foarte mult cu voi, sufleteşte e mult mai frumos şi mult mai venerabil!

OGLINDĂ CA A NOASTRĂ

M-am pomenit şi eu printre cei care făceau ancheta şi mergeau din casă în casă, cu bănuiala şi cu întrebările. Găzduisem peste noapte la un gospodar coprins şi, spre părerea mea de rău, tocmai în noaptea aceea făcătorii de rele îi călcaseră gospodăria şi-i furaseră câteva oi. M-am trezit dimineaţa într-o mare gălăgie făcută de argaţi şi de stăpân şi până să mă îmbrac şi eu, jandarmii de la secţia vecină au venit la faţa locului şi au început cercetările.

Conacul unde mă oprisem seara, în ajun, era ascuns în fundul unei văi, în care se pogorau pădurile câtorva dealuri, îndreptate spre vale, ca spiţele către bucea. Acolo între păduri, se aşezaseră câteva familii de rudari, câţiva oameni fără căpătâi, goniţi de prin alte părţi, ori ieşiţi din puşcărie şi mai la urmă, din nefericire pentru el, un om bogat – gazda mea. Cu vecinii lui calici, gospodarul nostru avea o luptă necurmată. Îmi povestise seara multe din suferinţele şi din pagubele lui şi mă culcasem cu gânduri de duşmănie asupra acestor oameni atât de nărăvaşi şi de primejdioşi. Şi ca o sfidare, iată că tocmai în noaptea aceea, câţiva dintre ei intră în gospodăria gazdei mele şi-i fură un berbec şi patru oi!

Am pornit şi eu, cu jandarmii, cu argaţii, cu stăpânul care răcnea şi spumega – pe urmele ce ni se păreau că le-au lăsat tâlharii. Era pământul moale, din pricina ploilor de până aci şi pe ici pe colo argaţii arătau, lângă urmele de oaie, şi nişte urme de imineu. Dar n-am ajuns departe de acele urme, fiindcă s-au pierdut în iarbă şi de aceea ne-am coborât în sat. Am luat casă cu casă, vreo douăzeci peste tot, şi am cercetat cu de-amănuntul ascunzătorile, vitele şi pe stăpâni. Eram mânios şi eu, aţâţat împotriva acestor oameni de nimic şi doritor să punem mâna pe borfaşi.

Uliţele satului colcăiau negre şi rău mirositoare, sub cizmele noastre. În curţile tâlharilor era şi mai rău. Toate lăturile şi toate gunoaiele din casă, din coşare, din poiată, stăteau turnate pe lângă praguri şi pe lângă garduri şi trebuia să trecem peste ele, ca să putem vedea la faţă pe stăpâni. Casele erau case mai mult cu numele, pentru că era prea puţină deosebire între ele şi poiată ori coşare. Ferestrele erau pretutindeni cam de o palmă de înalte şi erau atât de murdare încât în dosul lor, chiar în cea mai limpede amiază de vară, trebuia să fie un trist amurg. Prin uşile ce se deschideau cu sfială, ieşeau la vedere mai ales femei şi copii, îmbrăcaţi toţi în ceva cenuşiu şi respingător, care era portul albelor cămăşi de altădată, dacă albe fuseseră cândva. Bărbaţii mai toţi lipseau de acasă, ori din pricină că erau după agoniseală – cum ziceau cei rămaşi la vetre – ori din pricină că se ascunseseră în

pădure cu oile furate, cum pretindeau cu autoritate oamenii stăpânirii. Coşările erau pustii. Câte-o văcuţă cu viţel, câte-o oaie prea sfrijită, ca să fie a păgubaşului, câte un porc din soiul acela care nu se îngraşă niciodată: tânjeau lângă coşări... Eram din ce în ce mai răscolit în sentimentele mele şi se petrecea cu mine procesul silit şi grabnic ce se petrece cu un sloi de gheaţă, azvârlit într-o căldare cu apă clocotită. Îmi trăgeam cu greu picioarele din cleiul fetid şi gros, deasupra căruia aceste locuinţe omeneşti fumegau ca nişte bureţi, ca nişte bube de putreziciune. Îmi părea rău că mă prinsesem tovarăş la această cercetare, unde n-aveam niciun rost.

Cei ce se arătau din uşile strimte şi mohorâte ne priveau cu nişte ochi de fiară biruită. Păreau nişte vulpi jigodioase, nişte lupi râioşi, care s-ar fi uitat la noi din dosul unor zăbrele de colivie. Copiii ţineau mâiniâe la ochi, ori propteau capul în stâlpul prispei şi de acolo ne spionau pe nevăzute. Erau soioşi, chirciţi, cu părul vâlvoi şi cu picioarele băgate în opinci ca în nişte labe de urs. Erau mai toţi galbeni şi buhăiţi. Unii – mai ales fetiţe – arătau mai rumeori. Dar tocmai mărul cel frumos e ros pe dinăuntru. Un băiat era tâmpit, cu nişte scofâlcituri curioase în osul capului. O fată frumuşică era epileptică. Un flăcăoan isteţ stătea zgârcit în pat, pironit pe scândură de reumatism. O copiliţă mai cu viaţă în ea avea un ochi acoperit cu o perdea albă. *Din deochi*! Şi mai erau, prin fundul acelor găuri, din care venea un puternic miros de mucegai şi de mormânt, câte-o babă oarbă, câte un prunc de ţâţă, verde la faţă, câte un moşneag frânt în două şi idiot.

Neamul acestor tâlhari, care furaseră gazdei mele patru oi şi un berbec, nu se putea îngrăşa numai cu atât. Un gol nesfârşit, un pustiu amar, mi s-a făcut în suflet. Am rămas în drum, cu noroiul până la glezne, cu capul în piept, cu inima cernită... Ne-am înapoiat la conac, fără nici-o ispravă. Am gustat fără de poftă din masa gazdei mele şi am refuzat trăsura pe care mi-o dădea, să ies la o gară destul de depărtată. Am luat cu plată nadişanca unui nevoiaş şi am pornit la drum.

Era spre sfârşitul toamnei şi pădurile mari prin care treceam nu mai aveau altă frunză decât frunza moartă şi persistentă a tufanului şi a carpenului. Iarba era însă mereu verde şi vremea îngăduitoare. Calea era grozav de anevoioasă şi nadişanca noastră intra în noroi până în osii. Calul care ne ducea era vlăguit şi spetit. Ce să-l mai cerţi, ce să-l mai baţi! Ne dădeam jos din căruţă, şi pleoscăind din cizme, unul punea mâna pe dârlogi, altul punea umărul la leocă. Şi după ce urneam din loc şi calul şi căruţa, mergeam pe jos, pe alături până mai departe, unde era locul mai zbicit. Mă gândeam în capul meu: „Doamne, Doamne, când vom ajunge şi noi să avem drumuri pietruite, păzite, întreţinute, cum se zice că sunt prin alte ţări, pe unde este mai multă milă de oameni şi de dobitoace!...”

Treceam prin locuri frumoase, pe lângă proprietăţi de milioane, pe care le hotărnicea în zare albia acoperită de ceaţă a unei ape mari. Înaintea dealurilor de pe care coboram noi, cu mare greutate, creşteau, în depărtare, alte dealuri şi un văzduh de aburi şi de nori absorbea în el culorile şi strălucirea soarelui. Era o perspectivă largă, numai negru şi în alb. Când am ajuns în fundul văii, calul a stătut cu totul. Am băgat mâinile în buzunare şi am admirat coama de smoală a unui parc închis cu zid şi silueta unui castel, înscrisă cenuşiu în paliditatea asfinţitului. Un alt castel, care dădea cu capul pare că de bolta cerului, stătea în vârful unui deal din răsărit. Şi ogoare şi locuri de pe care se scurseseră fluvii de producte şi de aur, şi armane, şi ocoale se întindeau şi dădeau mână cu mână, în valea nesfârşită, şi înfrăţeau cele două castele. Seara cădea din ce în ce mai sură şi, prin nu ştiu ce efect neaşteptat, tocmai în acest moment şuviţele râului risipit departe printre plopi şi printre siluete grele, negre, străluciră ca argintul. În acelaşi timp, pe celălalt mal se aprinseră, în şiruri paralele, geamurile unei fabrici uriaşe.

Beati possidentes!...[8] Vorbele acestea, citite altădată sub un desen ironic şi amar, îmi veneau în minte, îmi intrau în urechi odată cu duhul aspru şi îngheţat care sufla acum din partea apei. Până la gară mai erau vreo cincisprezece kilometri. Lumina se stingea văzând cu ochii şi calul nostru doar că nu se culcase jos. L-am tras, sărmanul, de urechi, până la un han care s-a întâmplat să fie aproape. Am intrat înăuntru şi i-am spus hangiului nevoia mea. M-a încredinţat că răul e cu leac, dar nu în seara aceea, ci a doua zi, dis-de-dimineaţă. Ca să mă mângâie, hangiul a început să-mi spună că are tot ce trebuie de-ale ospătării şi, în fund, o cămăruţă caldă şi curată.

Pe când mă dezbrăcam şi mă spălam în această odăiţă, cu adevărat simpatică şi primitoare, hangiul, curios, m-a întrebat ce meserie am. Am fost destul de prost ca să-i „spun adevărul. Totuşi mare nefericire n-ar fi ieşit de aici dacă hangiul ar fi putut să-şi reprezinte potrivit adevărului cele ce-i spuneam eu, spre lămurire. Dar el a înţeles lucrurile altfel şi probabil foarte exagerat. Cui s-a destăinuit el, cum a zburat vorba – nu mă pricep. După masă însă, mă pomenesc că vin la mine trei săteni, cu rugămintea ca să-i ascult. A vorbit unul din ei, un om isteţ şi meşter la cuvânt. Ceilalţi îl întăreau. În zarea lumânării chipul lui se desluşea energic, din pletele sălbatice şi negre.

...Au auzit şi ei cine sunt... Şi au un păs mare de spovedit, în sat la ei, aci aproape, au un învăţător dughenar, care ţine, sub acelaşi acoperiş, şi şcoala şi dugheana. Are brevet de dugheană, pe numele nevestei... Copiii, în loc să înveţe

8 Fericiţii proprietari (lat.).

carte, slugăresc la dumnealui, îi mătură prin prăvălie, îi sapă la cartofi, îi spoiesc casa pe jos. Fetele care se duc la şcoală îngrijesc cu schimbul de copiii învăţătorului. De frica amenzilor şcolare părinţii fac fel de fel de munci, cu carul şi cu mâinile, la curtea acestui luminător al poporului. Copiii nu pot să ţină pe ei straie curate, de atâta slugărie. Dar mai rău decât orice este că şcolarii trebuie să facă şi alişveriş învăţătorului băcan. Numai sala desparte şcoala de băcănie şi aici stau borcanele cu acadele, cu ciocolată şi cu cofeturi... Copiii ciupesc, de acasă, ba gologani, ba ouă şi le aduc, pe sub ascuns, la prăvălia învăţătorului. Cel care îmi spunea aceste lucruri de necrezut îmi pilduia că într-o zi când era să plece la târg cu o legătură de ouă, a băgat de seamă că lipsesc din ele patru... Ştiind ce se petrece pe la şcoală, a dat fuga acolo şi a scos ouăle din catedra învăţătorului!

— Eşti de la minister... Ai cuvânt, ai trecere... Vezi în fiecare zi pe stăpânii noştri... Faceţi-vă pomană cu noi şi ne scăpaţi de o belea ca asta! Copiii noştri pierd vremea degeaba, dobândesc năravuri rele, de-abia ştiu să slovenească, după cinci ani de carte!

M-am stăpânit cât am putut, în faţa lor, şi i-am sfătuit să aştepte cu mare încredere ceasul sfintei dreptăţi. Dar după ce au plecat, am lăsat capul pe masă, şi am lăcrămat... „O, sărmani amăgiţi!... Ce putere, ce trecere credeţi voi că am eu! A fost o anchetă şi n-a ieşit nimic. Poate să mai fie şi a doua şi cine ştie dacă va aduce vreun folos!...”

Mă simţeam nevoiaş, zdrobit, pierdut, ca într-un fund de prăpastie, pe când deasupra mea tronau coloşi de piatră, într-o temută îmbrăţişare de solidaritate şi de sfidare. Cum să urci până acolo, cum să poţi să răcneşti măcar, să se audă acolo sus, suferinţa şi deznădejdea celor ce râcâie cu unghiile fundul acestei văi!

Pe o măsuţă de lângă pat era o oglindă de modă veche. Cu o dulce şi tristă surprindere, vedeam că seamănă cu prima oglindă pe care am văzut-o în viaţa mea, cu oglinda de pe masa tatei. Cine ştie din ce casă veche, năruită de vremurile noi, a ieşit oglinda aceasta şi te miri cum a ajuns în casa acestui hangiu... Am încremenit în faţa bătrânei oglinzi şi am chemat, din adâncurile ei, anii copilăriei... E o duioasă amăgire ori, pe atunci, această lume era mai bună?

Şi azi ar fi bună, şi azi ar fi frumoasă dacă nu ar fi atâţia oameni, fraţi ai noştri, lipsiţi cu totul de bunătăţile şi de frumuseţea ei!... Naiv ce eşti! Treci prin această viaţă, bine înveştmântat în egoismul tău, adună cu farmec, pentru tine însuţi, puritatea şi transparenţa zărilor, risipa florilor şi pitorescul de dinafară al unei lumi: Înlăuntrul ei – ce-ţi pasă! – poate adânc nenorocită. Şi apoi, la tine acasă, lângă

soba caldă, înşiră pe firul frazei măiestru răsucite mărgăritarele culese! Eşti artist şi deci netulburat ca zeii din Olimp!

PE JIJIA

Nici-o trăsură şi nici-o călăuză! M-am uitat cu oarecare stinghereală la trenul care mă lăsase în această gară singuratică, cum se micşorează şi se îngroapă între dealurile încovoiate sub rumeneala serii. În aceeaşi parte unde pierise trenul se vedeau o biserică albă, şi risipite în preajmă-i, câteva acoperişuri. Acela era cătunul unde trebuia să mă duc. Am ridicat în spate povara mea de drum şi am pornit pe şoseaua paralelă liniei ferate. Era seară de-a binelea. Soarele atinsese de mult orizontul şi lumina asfinţitului dădea în tonuri stinse. Încă o zi de secetă, cu pieptul ei de foc, trecuse prin această vale a Jijiei. Nu se vedea niciun nor, nicăieri, şi noaptea cădea ca într-un cuptor. Şi cu toate acestea o stuhărie vastă acoperea întinsul văii şi crâmpeie de baltă oglindeau cerul secetos. Dar erau ape putrede care priesc numai papurii, broaştelor şi cocostârcilor.

Mă gândeam, afundându-mă în pulberea drumului, la acele ţinuturi depărtate, unde liniştea vremilor şi stăruinţa îndelungată au făcut pe *om* să biruiască şi să îndrepteze firea. Mă gândeam la acele reţele de canaluri care, în alte părţi ale lumii, fertilizează judeţe întregi, gonesc pustiul, rogozul şi scaieţii şi tempereazǎ spaima anilor fără ploaie. La noi, cât va mai trebui să treacă „până să ajungem la asemenea stări superioare!

Din câmpul mohorât şi înecat, venea un vaiet de dihanie rănită. Câteva berze lăsau, în ultimele fosforescenţe ale serii, locurile lor de pândă şi se aruncau în largul plin de umbră şi de smârcuri. Nu mă înşelase păruta apropiere a satului şi aveam răbdare. La dreapta şi la stânga şoselei înalte pe care o urmam, ieşeau din stuhul bălţii câte o întrebare scurtă, câte o foşnire de o clipă, câte un plescăit care dădea fiori.

În capul satului, mă întâlnesc cu cineva care purta o condică la subţioară. Era secretarul comunei din care făcea parte acest sat aruncat între bălţi. Pun stăpânire pe domnul secretar şi-l întorc înapoi spre sat. Îi dau şi lui ceva din bagajele pe care le duc cu mine şi, cu puteri unite, răscolim înainte pulberea comunală. Cine sunt, ce vreau – a înţeles domnul secretar. Trebuie să chem înaintea mea pe câţiva locuitori din sat şi anume din cei mai bătrâni. Dar unde îi voi chema, căci primăria e în urma noastră, în celălalt sat, la vreo şase kilometri? Ne oprim să răsuflăm la crâşma lui Enache, personagiu important şi vestit în împrejurime. Nimerită idee! Găsim acolo pe ajutorul de primar şi pe mai toţi „sus-numiţii” care îmi trebuiesc.

Am stat toţi pe bănci, în pretoriul lui Enache. Şi am înţeles într-o clipă un lucru pe care, personal, nu-l înţelesesem până aici. M-am uitat de jur împrejurul meu... Nu bea nimeni nimic! Şi nu însemnează deloc că ţăranul, când se duce la cârciumă, se duce numaidecât cu gândul ca să bea. Circiuma, la ţară, nu este, exclusiv, locul de pierzanie pe care ni-l închipuim şi-l înfierăm noi, ci mai este locul de întâlnire unde schimbi o vorbă cu un prieten, locul unde pricepuţii şi isteţii satului dau lupte de convorbire şi de idei, locul unde păcălicii şi ghiduşii îşi aruncă născocirile lor, în fine, locul unde auzi multe şi poţi să înveţi câte ceva. Pentru bietul ţăran, circiuma este for, agora şi... ziarul nostru, citit la cafenea. Zadarnic vom sămăna noi cu sfaturi, cu regulamente şi cu amenzi calea cârciumii! Trebuie, riguros, ca în acelaşi timp, să ridicăm în fiecare sat şi casa *de instruire şi de citire* pe care, într-o jumătate de măsură, o înfăţişează astăzi cârciuma.

Am citit, în auzul celor de faţă, porunca stăpânirii. Era dreaptă şi am căutat s-o tălmăcesc cât mai limpede. Dar nu era nici-o nevoie! Am fost priceput din capul locului. Şi iată-mă pe mine, acum, mirat, privind la aceşti ţărani moldoveni, mai striviţi, mai scorojiţi şi mai săraci decât toţi ceilalţi fraţi ai lor şi cu toate acestea mult mai subtili şi mai inteligenţi ca ei!...

Mai rămâne ca să ne întâlnim, câţiva, a doua zi, la primărie, ca să facem formele. Dar unde doarme în noaptea asta domnul „inspector”? Într-o claie de fân ar fi fost idealul. Dar cum poţi dori aşa ceva cu voce tare, fără să compromiţi ghiozdanul cu hârtii oficiale de la subţioară? Ca să nu răspund de-a dreptul, le-am spus că voi petrece noaptea în celălalt sat, spre a fi dis-de-dimineaţă la primărie. Am tocmit o căruţă şi am plecat cu secretarul.

Masul în sate este o grea problemă pentru cei de la oraşe! Caut să uit. Ridic ochii la stele şi plutesc cu gândul între ele şi încremeneala neagră şi stufoasă peste care se rostogoleşte căruţa noastră. Toate stelele sunt la iveală. Nu e niciun nor care să ascundă vreuna. Nu e nici-o adiere care să vestească tulburarea văzduhului şi apropierea ploilor. Şi e o impresie stranie să simţi că duhul secetei stăpâneşte în întuneric, deasupra atâtor pogoane de apă moartă şi de păpurică. Pe marginea şoselei, întâlnim de câteva ori o pereche de boi, lăsaţi să pască şi câte-o pată cenuşie, alături, în ierburi. Trecem pe lângă gara de acum două ore. E moartă pe dinafară şi înăuntru de-abia dacă e un vis de lampă.

Ajungem la primărie. Nu e prea târziu, dar satul doarme de un ceas. Claia de fân unde mă voi odihni îmi pare din ce în ce mai sigură. Sunt în localitate oameni bogaţi şi case boiereşti, dar stăpânii sunt plecaţi şi casele închise. La cea din urmă lampă care mai veghează în sat, paznicii comunali, îngrijiţi de onoarea comunei,

descoperă o cămăruţă unde nu doarme nimeni. E o cameră *pentru mosafiri*... Are lampă suspendată, un crivat, o canapea, cărţi poştale ilustrate foarte multe, perdele la ferestre şi un pătrunzător miros de mucegai şi de flori uscate.

Deschid larg ferestrele şi reiau, întins pe canapea, privitul meu la stele. Şi firul gândului se subţiază şi se rupe pe nesimţite... Iar a doua zi, la ora patru dimineaţa, în ferestre găsesc vestea nemilos trandafirie că o nouă zi de secetă se ridică, de pe dealuri, peste valea Jijiei.

COMORI ÎNGROPATE

Care sunt legile care guvernează zbuciumul acestei mări? Ce-o face să fie, într-o dimineaţă, blândă, molcomă şi străvezie, iar în altă dimineaţă – în aparenţă fără cauză apreciabilă – plină de mânie şi de spume?

Nu ştim care misogin a spus despre femeie că e perfidă ca marea. E o nedreaptă învinuire adusă femeii şi în acelaşi timp e un cuvânt calomnios – înflorit din ignoranţă – aruncat oceanului. Această imensitate fără odihnă este atât de surprinzătoare în aspectele, în mişcările şi în capriciile ei, pentru că nu vedem destul de clar care sunt legile care o poartă în frâu.

Azi de dimineaţă, după ploaia de ieri şi fără ca vântul să bată prea tare, ne-am pomenit împresuraţi de bubuituri şi de urlete. Marea e în toane rele. Cât poţi să vezi, e plumburie şi tărcată cu alb. Plaja de scăldat, dintre dig şi biserica grecească, a pierit aproape cu desăvârşire. Valurile vin înalte şi impetuoase, se izbesc cu furie de treptele ţărmurilor şi se sfărâmă într-un omăt lichid, departe, peste marginile din zile calme.

E o privelişte mereu aceeaşi şi totuşi de-a pururi nouă. Aceşti monştri cu coamă albă, care vin de la zeci de metri ca să se prăvălească şi să se nimicească la picioarele privitorului, săvârşesc, însă, altă operă interesantă dincolo de hotarele poeziei şi ale picturii. Ei lovesc, scormonesc, adâncesc stratul de nisip al ţărmului şi aruncă afară toate sfărâmăturile îngropate, în alte vremuri. O vijelie pe mare însemnează, pentru cei ce pândesc comorile ascunse în sânul ei, o făgăduinţă de câştig. Dar chiar şi fără de mari vijelii, ţărmul mării este – în fiecare dimineaţă – presărat cu mii şi mii de fragmente, aduse de valuri. În puzderia lor, cercetătorul sistematic şi perseverent nu va scormoni zadarnic.

Am auzit de repetate ori, că mai cu seamă aci, în baia portului, marea scoate la iveală foarte multe rămăşiţe. Când scad apele şi se fac transparente, la fund se zăresc guri de cisterne. Aceasta dovedeşte că marea mâncându-şi malurile a înaintat şi a întins lespezii ei peste tot ce n-a putut să se macine. Odată, în urma unui vânt care bătea spre larg, valurile au dat înapoi, pe o distanţă mare, şi fundul a rămas gol şi explorabil. Atunci au apărut o mulţime de urne, culcate cu anume rânduială şi dând impresia că sunt urne funerare. Dar apele şi veacurile le spălaseră aproape pe toate, iar câte mai păreau întregi, când puneai mâna să le ridici, se sfărâmau în mână. Totuşi, cel ce îmi comunica întâmplarea aceasta a găsit o urnă încă întreagă şi jumătatea de sus dintr-o a doua.

Le-am văzut şi eu. Au pe gât câte-o duzină de litere elineşti, care, probabil, trecute prin lentila unui arheolog, vor spune încă o dată cum îi chema pe cei ce şi-au turnat cenuşa în aceste coşciuge de argilă.

Sfărâmături de amforă sau de urnă funerară aruncă marea cu profuziune. În pietrişul, când mai colţuros, când mai rotunjit al ţărmului, sunt mii de cioburi roşii, unele micşorate şi reduse până la făptura unor monede de lut ars, altele încă neroase şi cu caractere de fragmente dintr-un vas. Cioburile care rezistă mai mult valurilor nimicitoare sunt mănuşile fostelor urne şi fundurile lor. Şi e plin ţărmul de mănuşi şi de funduri. Atâtea urne funerare în baia portului de azi te-ar face să crezi că odinioară stătea aici un întreg columbariu, un cimitir de oale cu cenuşa răposaţilor.

Multe mii de coperişuri de casă şi-au scuturat, apoi, olanele în această mare! Multe ziduri s-au prăbuşit în valuri, grămădind movile de cărămizi şi de pietroaie! Toate acestea, după veacuri şi veacuri de măciniş în fundul mării, sunt azvârlite azi pe ţărm ca nisip şi ca pietriş. Foarte rar, nemistuite şi întregi. Trebuie să admitem că afară de urne, ţigle şi pietre din ziduri de cetate, marea a înghiţit, în dreptul acesta, şi multe opere de artă. Columne, capiteluri, plăci săpate cu inscripţii, obiecte uzuale, răsucite de mână de artist, statui şi statuete s-au dus rânduri-rânduri, în fundul mării.

Am văzut, în casa celui ce-mi arăta urnele funerare, o statuetă mutilată – o zeiţă, de la brâu în jos – şi o placă de marmură cu cele trei Parce: ambele scoase din valuri. Eu însumi am găsit pe ţărm, de câteva ori, ţăndări de marmură, rotunjite ca nişte bucăţi de săpun, după spălat, şi care nu puteau să vie decât din trupul unor foste opere ieşite din daltă. În Dobrogea nu există marmură. Când vezi o sfărâmătură albă, zaharoidă, fie printre ruinele din oraş, fie printre puzderiile de pe ţărm, poţi să deduci, fără teamă de greşeală, că sfărâmătură aceea a venit cu corabia, în sânul unui bloc întreg, sculptat sau inform. Şi sunt destule şi aceste ţăndări de marmură.

Câte lucruri, câte monede, câte mădulare de zei şi de zeiţe, câte vestigii de antică frumuseţe ţine încă, la fund, marea aceasta. Valurile ridicate de furtuni sunt neputincioase să sape până acolo şi să ne zvârle afară infinitul tezaur. Câteva vârste istorice, câteva civilizaţii s-au perindat aici, unde noi, cei de o zi, stăm şi privim mânia mării. Basmul se pierde în rapsodiile lui Omer... Aici a fost vechea Callatis, şi Callatis era o colonie dorică şi descălicătorii ei erau dorieni din Heracleia Pontică şi Heracleia Pontică era fiica Megarei-Doriene... Pe la anul 313, înainte de Christos, armatorii lui Callatis scuturară jugul regelui Lysimach şi alungară, din

cetate, garnizoana tiranului. Dar Lysimach se întoarse împotriva callatianilor şi-i strânse în obezi de asediu.

Marea îşi aduce aminte şi azi de Lysimach. Din comorile ei, scoate şi aruncă uneori, pe ţărm, chipul şi scriptura acestui rege, stăpân odinioară peste Scythia Minor.

COPIII DE PE NISIP

Coasta Mangaliei, deşi este abruptă din dreptul bisericii greceşti până dincolo de şoseaua digului, totuşi jos se răsfrânge într-o panglică lată de nisip, potrivită pentru băile de mare şi de soare. Se zice că Mangalia întrece, în privinţa aceasta, toate celelalte localităţi, de mai sus şi de mai jos de ea. Cât am putut să judec eu însumi, începând din dreptul mlaştinilor sulfuroase şi până la Ilanlâc, adică vreo patru kilometri spre miazăzi de Mangalia, ţărmul mării este, aproape fără întrerupere, înecat într-o zonă de nisip, când mai lată, când mai îngustă. Malul nu se frânge, de-a dreptul, în mare decât acolo unde a fost dezgropat şi se vede zidul vechii întărituri romane.

Multă vreme, acest blond bulevard, care aleargă în semicercuri de-a lungul noianului fluid, a stat pustiu şi netrebnic. Poposeau pe el, se hârjoneau şi se uscau la soare pescăruşii, călifarii şi alte jigănii care trăiesc pe lângă mare. De câtva timp faţa sterpelor nisipuri a început să se schimbe.

Medicina, în zilele noastre, propovăduieşte că influenţa mării şi a soarelui de pe ţărm este suprem binefăcătoare în deosebi pentru copii. Băile de mare rămân un accesoriu. Intri în apă să te răcoreşti, după ce, conform prescripţiei medicului, ai stat un timp oarecare, sub energica acţiune solară. Câţiva prieteni, elevi ai lui Esculap, m-au asigurat cu entuziasm că helioterapia face minuni în staţiunile şi în sanatoriile maritime.

Judecând după cele ce văd cu ochii, trebuie să deduc că noua doctrină medicală câştigă teren şi aderenţi. Şi mai mult decât atâta, trebuie să recunosc că avântul, zburdălnicia şi fericirea fragedului popor de pe nisip sunt dovezi că doctrina, de data aceasta, e pe calea adevărului.

Aşa se face că în vara aceasta câteva colonii de copii au venit şi s-au aşezat – o aşezare improvizată, dar satisfăcătoare – în tăcuta Mangalie de altădată. Există aici, de câţiva ani, un orfelinat destul de bine instalat şi condus cu deosebită tragere de inimă. De data aceasta am găsit încă două tabere de copii, amândouă cu înfăţişare militară. Una e aproape de biserica grecească şi se adăposteşte în nişte corturi largi, soldăţeşti. Este opera d-nei Balş, una din eroicele binefăcătoare ale copiilor noştri suferinzi. Această a doua tabără de copii îşi are sălaşul în nişte barace de scânduri, între ţărm şi cazarma din localitate. Micii colonişti sunt copii de clasele primare, băieţi şi fete, cu toţii vreo 130. Au dormitoare separate, sofragerie, camere

pentru provizii, pivniţă, numeros personal supraveghetor şi o duzină de soldaţi pentru greul gospodăriei.

Şi orfelinatul şi coloniile cele două au locurile lor pe plajă, şi ceasuri anumite când vin să stea la soare şi să intre în apă. De sus de pe ţărm, se arată ochiului ca trei pâlcuri distincte, dar deopotrivă de multicolore. Între aceste pâlcuri se intercalează, când mai deşi, când mai rari, vizitatorii particulari. Bătrâni, copii, bărbaţi, femei, stingheri sau întovărăşiţi au loc destul, şi sunt bineveniţi, cu singura rezervă să îndeplinească o condiţie elementară pe care edilitatea oraşului a afişat-o, în câteva ediţii, la loc vizibil.

Ivirea acestor colonii şcolare, la Mangalia, mai mult decât fluxul vizitatorilor celorlalţi – din ce în ce mai mare – are pentru mine preţul ivirii rândunelelor, când revine timpul cald. Grija pentru copii şi crearea acelor instituţii, oricum s-ar numi ele, hărăzite fortificării copilului, însemnează maturitate socială şi adevărată preocupare de viitorul naţional. Cultul copilului este semnul marilor civilizaţii. Începem şi noi să ne dăm de partea celor ce au priceput acest lucru. Dar lucrurile merg greu... Oricum, de aci înainte, staţiunile noastre de vară vor ajunge din ce în ce mai serioase. Coloniile şcolare trebuie să le prefacă şi să le înnobileze.

Inutil să vă amintesc faptul de toţi ştiut că la băile noastre şi în staţiunile de munte, balurile şi cartoforia sunt a unsprezecea plagă egipteană.

Mangalia, de aci înainte, va fi unul din aceste locuri spre care ne îndreptăm vara, căutând întremarea noastră şi a copiilor noştri. De aici, vor decurge pentru ea consecinţe şi obligaţii însemnate. Poporul mosafirilor şi al coloniilor şcolare nu mai poate fi primit şi găzduit între grămezile de pietre şi de dărâmături, de azi.

Probabil că într-un an sau doi, barăcile de scânduri ale coloniei princiare se vor transforma într-un sanatoriu de zid, cu toată zestrea şi cu toată întocmirea sanatoriilor de pe aiurea.

Această pildă augustă va îndemna şi pe alţi făcători de bine, ori măcar va ispiti pe unii bogătaşi, iubitori de slavă şi de plasamente, care nu exclud şi ceva filantropie.

I-aş dori Mangaliei să ajungă o adevărată metropolă a coloniilor şcolare. Vechea colonie dorică, de atâtea ori înfloritoare, sub paşii veacurilor, şi de atâtea ori călcată în picioare şi nimicită, ar ajunge la o nouă prosperitate. Măgurile ei de piatră sfărâmată ar cunoaşte încă o dată – a câta oară? – disciplina arhitecturii şi căldura căminului. Rămăşiţele marmurelor eline şi romane s-ar aduna într-un muzeu municipal. Iar sutele de copii, care ar veni, în fiecare vară, pe nisipul Mangaliei, ar îndeplini cuvântul sfânt: „*Nisipul se va acoperi de flori*.”

IAŞII, PRECUM ERAU

Poetul şi amicul meu Adrian Verea, aducându-şi aminte de Iaşii copilăriei, îi recheamă într-o poezie care începe cu această graţioasă strofă:

„Iaşii poartă brâu de dealuri Azi, ca-n vremile senine,
Dar în preajmă de coline,
Lumea, lumea nu mai vine
Valuri-valuri...”

Amintirile poetului îi spun de un oraş însufleţit, plin de voie-bună şi sonor, care îşi revarsă norodul prin împrejurimile-i încântătoare:

„Prin conacuri totu-i gata
Pentru joc şi veselie;
După-un vin, dup-o chindie,
Treceţi frumuşel prin vie
Spre Galata.”

Cu totul altfel revăd eu Iaşii astăzi, când mă aplec deasupra acestei oglinzi-abis care este amintirea celor ce au fost.

Călător şi trecător, cum eram întotdeauna, Iaşii sunt pentru mine un popas tihnit, pe care-l ajungeam, uneori, în dimineţi trandafiriu revărsate, încă de pe la Bârnova, alteori, în seri aurii, din ce în ce mai cufundate în umbre violete, cu cât intram în valea Bahluiului. Veselia lui îmi apare în fel cu totul intelectual, sub icoana amicilor mei literari, adunaţi la discuţiuni şi lectură.

Regăsesc însă ceva din intimitatea impresiilor mele asupra Iaşilor în sonetul înaripat al lui Codreanu:

„Pieri legenda strălucirii sale!...
Şi-nmormântată-n scumpele ruine,
Povestea vremilor celor senine
Surâde-n somn, cu zâmbete de jale...”

Dar nici geniul poetului, nici nimeni dintre noi nu putea să ghicească ce surprize ne păstrează viitorul şi ce neaşteptată curte de casaţie era să desfiinţeze sentinţa lui Saturn:

„Iar noaptea drept în două când se taie,
Saturn, cu nemiloasa lui bătaie,
Sentinţa morţii zvârle-n tot oraşul.”

O zi petrecută în Iaşi era pentru mine o sărbătoare discretă şi ales nuanţată. Mă simţeam în Iaşi mai aproape de locul ideal unde fiecare ar vrea să-şi petreacă viaţa ca nicăieri aiurea. Era în acest oraş domnesc, cuprins de melancolia amintirilor prea mari, purtate de un prezent prea micşorat, mai mult suflet, mai multă inteligenţă şi mai mult cult pentru cele intelectuale, decât în oricare alt centru românesc. Înţelegeai din ochii celor cu care te întâlneai, în uliţele lor întortocheate (dacă erau altceva decât bieţi muncitori cu palmele), că în odăiţa de unde coboară, au lăsat, pe masă, cu foile deschise, un poet, un filosof, un sociolog, Biblia sau Talmudul... Seara, când mă rezemam în fereastra mea şi priveam, din deal la vale, miile de luminiţe care se aprindeau în Iaşi, mă întrebam – cum nu-mi venea niciodată să mă întreb la Bucureşti: la câte din aceste luminiţe, studiul celor sfinte sau al celor profane, înconvoaie trupul şi înalţă sufletul?...

Firea molcomă a moldovenilor, idiomul lor bemolizat şi muzical sporeau impresiile mele de spiritualitate şi mângâiau văzul şi auzul meu, celui sosit din Bucureşti, în acelaşi fel şi mai mult încă se întipăreau cugetului cele patruzeci şi cinci de biserici – risipite pretutindeni în pitoreasca veche capitală, din vârful dealurilor şi până jos în şes – care, ori de unde ai fi privit, schiţează Iaşilor un profil venerabil şi auster.

Mitropolia, Trei Ierarhii şi Galata, sub ochii celui ce le vede în scăpărarea soarelui, leagă un triunghi sacrosanct, cu unghiurile de aur. Iar în depărtare, mănăstirea Cetăţuia pare o sentinelă şi un simbol al liniştii şi al îndeletnicirii cu cele sufleteşti, cărora se închină oraşul pitoresc.

În palatul administrativ, mereu în construcţie de când l-am pomenit, nu puteam să mai găsesc nimic din urmele curţilor domneşti de altădată şi nimic din povestea lor lungă şi zbuciumată, cum ne-o arată cronica Moldovei. Câţi musafiri – mai mult decât domni ai Moldovei – n-au găzduit în aceste curţi domneşti de la Alexandru Lăpuşneanu încoace! De câte ori n-a ars conacul domnesc, de câte ori n-a fost jefuit şi dărâmat!

Regăseam însă în palatele sturzeşti pe martorii unui trecut mai nou şi umbra lui Cuza-vodă în geamurile unei case mari, pe lângă care totdeauna treceam cu un freamăt în inimă. Acest trecut mai nou îmbia visul şi dorul după câte au fost odată şi nu mai pot să fie. Auzeam din gura celor ce ascultaseră, mici copii, pe contemporanii albi de zile, despre seratele de la curte, despre şiragul trăsurilor care intrau şi ieşeau cu boierii moldoveni, despre bogăţia, petrecerile şi alianţele acestor subţiri boieri... Mai mult decât capitala Munteniei, capitala Moldovei oferi, într-o

vreme, icoana unei vieţi sociale nu numai bogate şi răsfăţate, dar şlefuite şi distinse.

N-am cunoscut Iaşii din 1890-1895, ci Iaşii din 1910-1915. Pare că văd, într-o cameră lungă, pe care fragilitatea lucrurilor omeneşti a strămutat-o azi cu totul în lumea amintirilor, înşiraţi în jurul mesei de redacţie, pe commilitonii mei de la *Viaţa românească*. Câţiva dintre ei sunt acum dincolo de pragul vremii. Era un cerc ales, original şi bine închis, fiindcă se deschidea foarte greu înaintea celor noi sosiţi. Cunosc scriitori care au bătut îndelung şi zadarnic cu degetul, cu pumnul, ba şi cu toroipanul la porţile nelndurate ale *Vieţii româneşti*. Grupa scriitorilor de la revista aceasta – deşi de multe ori contestată, luată la vale, şarjată cu furie – inspira o teamă tainică şi o dulce gelozie confraţilor ostenitori pe la alte reviste şi ziare. [...] Dar acestea mă duc, fără să vreau, spre Iaşii de mâine!... Reveria şi salutul meu se îndreptează înspre Iaşii, precum erau dealurile lui cu streajă de biserici, tihnei lui de altădată, cărturarilor lui săraci şi entuziaşti şi iubiţilor mei tovarăşi de la *Viaţa românească*, înclin cu dor fruntea gândurilor mele.

LA ŢĂRMUL MĂRII

Răzleaţă de celelalte vile, care alcătuiesc orăşelul-cartier Movilă, e căsuţa albă şi rău isprăvită, unde eu şi ai mei vom sta în vara aceasta, câteva săptămâni. Împrejurul casei e câmp deschis, plin de ierburi sălbatice, răbdătoare la sete şi trainice la răsucelile vântului. Locul vine înclinat de la mare spre ghiol şi casa noastră, ca mai toate celelalte, are perspectiva lacului, dar nu şi pe a mării. Numai hotelul şi câteva vile de pe ţărm le au pe amândouă. Pe alăturea de noi, printre mare şi lacul cu nume tătăresc şi cu nomol făcător de minuni, trece şoseaua Constanţa-Mangalia. Pe dealul care se umflă spre miazăzi ca un val, despărţindu-ne de satul Tuzla, stă înfiptă silueta vagă a unei biserici ce va să fie. Pe ţărm sunt două-trei vile, neîmprejmuite şi de-abia ieşite din mistrie. Arborii lipsesc în partea aceasta. Pe lângă casa noastră, de-a lungul ulucilor, sunt câţiva puiandri de salcâm. Alte vile n-au nici atât. Singur hotelul „Movilă” – construcţia cea dintâi care a frânt conturul pleş al acestor ţărmuri – are în poale un parc tânăr de vreo 15 ani, adică nişte alei uşoare, parte copăcei şi parte flori, pe care le continuă în vecinătăţi câteva pete, câteva şiruri de plantaţie nouă. În anul 1900, aceste locuri erau linse şi nerănite ca o spinare de cal sălbatic. Primul semn îngrijitor, pentru ochii mei care priveau din depărtare, a fost fantoma roşie a hotelului de azi „Movilă”.

De la casa mea, prin iarba rară, duc spre mare mai multe cărărui. Această iarbă este un fel de fân zbârlit, în care se amestecă destule flori – dar flori uscate la pipăit şi ţepoase, garofiţe de câmp, traista-ciobanului şi alte buruieni deprinse cu seceta. Cărăruia care duce spre Cazin e largă şi colbuită; celelalte sunt cărărui particulare, pentru vilele de pe ţărm. După două sute de paşi, o bară albastră, ca de oţel, apare între acoperişul de olane al Cazinului şi micul promontoriu de alături. E marea. Bara de oţel se face mii de bare; barele se întind ca fulgerul şi deodată, între ţărmul dezvelit şi orizontul care era o simplă lamă albastră, sclipeşte imensitatea, palpită nesfârşirea! Cu ce ai putea să asemeni acel noian fluid, când verde, când albastru, când argintos, când plumburiu, când amestecat din toate aceste tonuri şi mereu fără tihnă, mereu încercat şi înfiorat de schimbările cerului, ale cărui faze luminoase le răsfrânge, clipă cu clipă, mereu strâns de stavila ţărmului, în ale cărui mii de băi murmură sau suspină, se vaietă sau bubuie! Cu ce măsură verbală convenită ai putea să redai impresia covârşitoare care îneacă sufletul, în faţa fluidităţii atâtui argint, atâtor peruzele şi smaralde! Uluit de zbuciumarea uriaşă pe care o ştii mai largă decât zarea şi alunecând departe pe sub zare, simţi nevoia să-ţi

întorci privirea spre ţărmul mărginit şi nemişcat. Dinţătura lui capricioasă şi inegală, în contrast cu vasta uniformitate, odihneşte ochiul şi-l dezmiardă.

Neregulat, scobit şi prăbuşit, aici la 8-10 metri deasupra apei, jos unde valurile ajung şi se destramă, ţărmul are albii dulci, căptuşite cu puzderia stâncilor măcinate şi a scheletelor marine. Arar se găsesc în malul înalt pietre tari, încă nebiruite, de care valurile mării să-şi agaţe spumele şi algele. Între linia întortocheată, unde pământul dobrogean se frânge ca să se facă ţărm, şi linia onduloasă a nisipurilor veşnic vânturate de lopeţile mării se întinde, cu întreruperi, un brâu de pante mănoase, semănate, mai încoace, cu trifoi, plantate, mai încolo, cu arbori şi cu viţă.

Din dreptul hotelului „Movilă” şi până la farul de la Tuzla, coasta Pontului Euxin mi-e familiară şi cunoscută în amănunte, fiindcă am măsurat-o cu pasul şi cu visul şi azi şi altădată. Pe aceste povârnişuri line şi înverzite cresc, cu o bogăţie nemaivăzută aiurea, sulfina albă şi maghiranul sălbatic. În după-amiazile încinse, de iulie, veneam şi şedeam ca pe o bancă, pe ţărmul înalt, în bătaia vântului de mare, amestecat cu miros de sulfină. Într-o parte era plaja albă, pe care oaspeţii sănătoşi şi suferinzi începeau s-o acopere; în partea cealaltă se ivea, din lanurile galbene întinse până în mal, vârful farului de la Tuzla, iar în faţă, cuprinzând trei sferturi din spaţiu şi din gând, era marea scânteietoare şi neînţeleasă.

Am găsit printre vizitatori un vechi prieten – un om de treabă – îmbrăcat în haină preţioasă şi l-am făcut tovarăş plimbărilor şi reveriei mele. Am mers cu el alături, prin marea când sură, când argintie, când albastră, şi lanurile totdeauna galbene. Câte o barcă de pescari trecea, cu pânza întinsă, departe în largul apei. Câte un şirag de călifari – acele păsări albe care se leagănă pe ţărmuri, ca o prelungire aeriană a spumelor oceanului – poposea pe nisip. Noi ridicam braţele în sus şi păsările vigilente zburau deodată, ca să se lase apoi pe mare, unde rămâneau tot atât de nemişcate ca şi pe ţărm. Ne aduceam aminte amândoi, dar fără să ne-o spunem, de lacul cu nume şi cu formă de ghitară, de pescuirile minunate, de furtuna de pe mare şi de celelalte divine episoade pe care el le citeşte, în fiecare duminică, din uşile altarului şi pe care eu le-am citit ani de-a rândul, în vremea entuziasmelor naive. Ne aduceam aminte de acea călătorie, în ziua sâmbetei, printre lanurile coapte şi prindeam şi noi cu mâinile câte un spic, ca să-l frecăm în palme şi să scoatem bobul rumeor. Şi ca bobul de grâu care iese din pleavă, aşa ieşeau din pleava inimii amintirile cele bune şi gândurile drepte. O, dacă viaţa ar fi atât de simplă şi de clară, dacă drumul ei ar fi să meargă totdeauna printre o mare lină, cu păsări depărtate argintii şi un ţărm învestmântat în holde fericite! Dacă

marea aceasta nu s-ar tulbura adeseori atât de greu şi turbarea ei nu s-ar vărsa peste cărarea noastră, iar ţărmul, azi armonios şi tare, nu s-ar face râpă şi mocirlă, cutreierată nu de amintiri evanghelice, ci de acele animale necurate, care se aruncă de pe ţărm şi se îneacă în mare!

Aşa încât, în acele seri cristaline, încheiate într-o parte de geana apelor iar în cealaltă de ondularea malurilor verzi, şi amicul meu şi eu plimbam cugete triste, el pentru un cuvânt, eu pentru altul. El îmi povestea luptele lui de obscur soldat al bisericii, visurile lui prădate, străduinţele lui prea puţin răsplătite şi puţin înţelese de cei din preajmă-i. Sărman prieten, suferea şi el, în fond, de aceeaşi suferinţă, ca noi toţi. În inima lui, ca într-o albie prea largă, idealul lui curgea scăzut şi sărăcăcios, ca un torent învins de seceta lui iulie. Uneori, pe linia ideală ametistă, care arată unde marea şi cerul se despart, se ivea câte un mugur de-abia văzut sau se deşira în văzduh un norişor. Şi ne gândeam atunci la nenorocirea ceasului de faţă, la vastul măcel pornit între popoarele creştine şi la spionii mării care puteau să se aţină dincolo de orizont. Şi ne întristam şi mai mult în faţa mării, atât de uriaşă şi de calmă, şi în faţa omului, atât de mic şi de robit de patimi.

Întorceam paşii către casă, trecând încet printre macii roşii, risipiţi în grâul galben, printre cicoarele albastre şi printre sipica albă-gălbioară. Lacul Tekirghiol strălucea ca o placă de aur, între cele două grămejui de case de la noi, şi din satul dimpotrivă, mai aproape şi mai limpezi, ca oricând, acum sub încovoierea cerului de seară. Portul Constanţa ajungea – acolo departe unde sfârşeşte marea – din scânteietoare năzăreală, cum se arată în soare, clădărie trandafirie şi împietrită. Ne opream, amicul meu şi eu, el fantomă neagră şi eu fantomă sură, pe promontoriul vecin cu plaja. Oaspeţii locului stăteau culcaţi, sub lumina dulce ostenită, se scăldau în marea cu tresăriri uşoare sau se jucau în nisip, după poftă, după nevoie şi după vârstă. Amicul meu are patru copii: am şi eu tot atâţia. Îi căutam din ochi şi-i găseam mereu în acelaşi loc, în nisipul de pe plajă, tovarăşi laolaltă, la ridicat cetăţi şi la sădit grădini. Ceilalţi copii făceau la fel, sau înălţau zmee, la vântul serii. Părinţii lor, supraveghetorii lor citeau, visau, vorbeau sau se scăldau. Dar lumea aceasta, nouă celor doi care priveam de sus de pe promontoriu, ne era departe şi străină. De n-ar fi fost devale micii ziditori de cetăţi şi săditori de grădini, patru ai lui şi patru ai mei, noi n-am fi călcat pe aici şi n-am fi atins niciodată marea, pe această cale zgomotoasă a unei staţiuni de băi.

În câteva dimineţi, am plecat singur şi am coborât printre tufele de sulfină pe plaja goală, într-o altă latură, rar cercetată de mosafiri. Noianul apelor desfăcea sub astrul zilei o plasă de argint licăritoare şi mobilă, întinsă de la ţărm şi până în zare.

Tonalitatea depărtării era verzuie, bariera zărilor era albastră. Iar sub acest aspect în care norii cerului, clarităţile şi modificările văzduhului se regăseau ca într-o oglindă, marea îşi trăia eterna-i epopee, îşi resfira diamantele şi legăna şi mângâia tristeţea inimii. Valuri după valuri veneau din larg şi în veci neobosite şi în veci la fel între ele plesneau marginea băii, deznodându-se în nisip şi aruncând pe ţărm o fugară ghirlandă albă. Şi viaţa acestei mări ţine de milioane de ani şi sute de mii de oameni s-au odihnit pe ţărmu-i de trudnica lor cale! Câteva civilizaţii au crescut şi au trăit împrejurul acestui străvechi Pont Euxin. Din adâncurile ei, care sunt în acelaşi timp cimitire şi muzee, marea scoate uneori monede eline şi romane şi le readuce, după două mii de ani, la lumina soarelui. Pe coasta aceasta, sunt numeroase rămăşiţe de cetăţi, de oraşe, de temple şi de biserici. Omul le-a ridicat, a trăit în ele şi a murit, cu fruntea încreţită, cu ochiul trist. Şi tristeţea atâtor generaţii n-a schimbat nici marea, nici cerul, nici inflexibila soartă omenească. Astăzi, ca şi în ziua întâiei coborâri a corăbierilor greci, marea e nepăsătoare şi de aceeaşi vârstă. Cerul e tot atât de sus deasupra ei, tot atât de neajuns, iar inima omului e bântuită de acelaşi dor de necunoscut, de aceleaşi visuri covârşitoare şi ucigaşe.

Şi atunci îţi pare că această imensitate neadormită şi eternă te mângâie şi te povăţuieşte: *E dat ca marea să se zbuciume de-a pururi*. *E dat ca inima omului să nu fie niciodată împăcată*.

Om de muncă de eşti, munca ta nu vei sfârşi-o cât aminul şi când te vei culca pe căpătâi, în seara cea din urmă, vei fi cu mintea plină de câte ai avea să faci a doua zi. Creştin de eşti, vei vedea, ca într-un răsărit, departe în veci, grădinile cele veşnice, iar pe drumul prăpăstios şi aspru ce duce până acolo vei însera curând. Artist de eşti, vei umbla, viaţa întreagă, cu ochii aţintiţi la vedenia ta de frumuseţe, te vei împiedica de toate pietrele din drum, vei încurca şi amărî viaţa intimilor tăi şi vei muri pustiu, croncănit de corbii cei mai nemiloşi – ai gloriei deşarte.

DRUMUL LUI CREANGĂ

Satul marelui povestitor stătea devale, înfrigurat şi alb, sub omătul iernii timpurii. Era pe la vecernie. Din şcoala satului, copiii dădeau buzna în curte, micuţi, gros îmbrăcaţi şi rotofei, dar repezi ca nişte tărtăcuţe pe care le-ai arunca din casă afară. Biserica Sf. Nicolae, în care Creangă cânta odinioară *îngerul a strigat*, profila în ziua limpede de iarnă făptura ei odinioară desigur distinsă, dar astăzi degenerată printr-o restaurare ieftină şi fără gust.

Gândul la acele zile, trăite de copilul Creangă aci în biserica bătrână, dădea ca un afluent în albia altor gânduri legate de acelaşi sfânt locaş, dar în altă viaţă, cu alte împrejurări. Pe pieptul dealurilor mari, care au văzut născând şi pe Creangă şi Satul Humuleşti stă şi azi Cetatea Neamţului, tot atât de „acoperită cu fulgere şi îngrădită cu pustiu” ca şi acum şaptezeci de ani. Ozana curge printre sat şi Cetate, ducând devale, după vremuri, năboi de ape tulburi, reţele de argint sau sloiuri de gheaţă. De data aceasta, era aproape îngheţată, biruind cu greu podişul alb întins deasupră-i.

Am trecut pe aici de atâtea ori, şi în atât de multe dispoziţii sufleteşti, încât drumul meu de azi – exact drumul lui Creangă – mi se pare o poveste familiară, auzită de zecimi de ori de la bunica, ştiută în toate amănuntele, şi totuşi nespus de dragă şi de binevenită inimii. Am ascultat povestea aceasta şi vara şi iarna, şi pe soare, şi pe vânt, şi pe ploi care răsturnau pământul. Am ascultat-o cu suflet plin de nerăbdare şi de cântec, cu suflet egal şi visător, şi cu sufletul Eclesiastului. Am trecut pe aici în miezul zilei ca şi la miezul nopţii, în amurgul plin de umbre violete ca şi în dimineaţa plină de trandafiri şi de glas de ciocârlie. Am văzut codrii dimprejurul Cetăţii Neamţului şi de pe Boiştea arămii şi goi ca astăzi, prăfuiţi de colbul verde al lui april, cu totul închegaţi şi verzi ca în timpul verii şi desfoindu-se roşii-galbeni, în ceţurile toamnei.

Am trecut prin Tg. Neamţ, notând – a câta oară? – plopii de la spital, turnul şi orologiul catedralei, cazărmile de pe deal şi cimitirul de la răsăritul târgului. Aproape toată lumea mi-e cunoscută mie. Nicăieri nu mă simt mai la mine acasă decât în acest orăşel unde mă ştiu şi moşnegii şi copiii, şi creştinii şi ovreii. M-am născut departe, pe malurile Vezii. Îmi va fi oare scris să dorm somnul cel lung, pe malul Ozanei, sau pe aici prin dealurile acestea?

Treceam pe lângă fosta fabrică a lui Aicaz. Când am văzut-o întâia oară, mi s-a părut că are înfăţişarea unei mânăstiri. Şi mi-a rămas în minte cu acest profil de

mînăstire. Azi au crescut în preajma ei, sau în locul ei, construcţii noi. Am căutat adesea icoana de altădată şi n-am mai regăsit-o. Dar eu o văd mereu ca întâia oară! Şi am văzut-o tot aşa şi ieri – în capul meu – căci de altă înfăţişare nu-mi aduc aminte. Drumul e tare şi lunecos ca sticla. Diligenţa merge cu greutate. Frigul se înteţeşte şi coastele dealurilor albe se fac, din viorii, albastre sure.

În urma noastră, întâia linie de munţi nemţeni se întipărea capricioasă, în apusul trandafiriu. Desluşeam, în linia plină de zigzaguri şi de semilune ca un verset arab, pieptenele Horaiţei, proeminenţele Ceahlăului, pleşuviile Ciungilor şi defileul Agapiei. Dincolo şi dincoace de linia aceasta, am risipit atâtea gânduri, atâtea visuri, atâtea amintiri! că dacă le-aş putea preface azi în piatră sau în lavă, aş nivela cu ele această veşnic dragă perspectivă a munţilor nemţeni.

Luceafărul de seară se arată un moment în rumeneala asfinţitului, deasupra munţilor adunaţi în acelaşi profil înalt şi cenuşiu. Ne apropiem de Graşi şi de Coverca. Lângă Ozana, care ne însoţeşte nevăzută, e dealul Boiştea, cernit în mare parte de pădurile desfrunzite, şi alb pe ici, pe colo, sub crepul sfâşiat. De sub straşina pădurilor Agapiei, acest deal se vede îndeosebi frumos şi pe albia Ozanei vederea ajunge până dincolo de luncile Moldovei, în malurile roşii dimpotrivă.

Pădurea Coverca se răreşte azi pe zi ce trece, şi va veni o zi când va muri – continuând însă să trăiască în amintirea miilor de călători din timpul verii, care au primit aci, sub stejari şi între romaniţe, vestea codrilor mai depărtaţi.

La podul Moldovei e calea jumătate. Creangă nu spune, în legătură cu podul, nimic care să rămână în cartea veselei pomeniri. Acest gol l-a umplut amicul meu D.D. Pătrăşcanu. În *Timotei Mucenicul*, prestigiosul nostru umorist face din podul de la Timişeşti un pod istoric, egal cu cel de la Austerlitz. Trecem podul Moldovei, sub faldurii serii, largi şi cenuşii la răsărit, zdrenţuiţi şi roşii, spre apus, pe când sub noi Moldova strecoară câteva şiroaie negre printr-un larg caldarâm de gheaţă. În faţă, palatul de la Cristeşti, numai cu două ferestre luminate şi căţărat pe coasta lui înaltă, pare că creşte nu din pământ, ci din poveşti.

Intrăm în satul Moţca şi printre căsuţele zgrebulite şi jalnice, suim anevoie spre codrul Paşcanilor. Valea Moldovei se încheagă într-un fumuriu de-abia străvăzător, până sus, sub scăpărarea stelelor şi până colo în fund, unde se sting pe munţi cele din urmă fosforescenţe. Cobor jos din trăsura greu târâtă la deal şi privesc cerul de noapte. Constelaţii cunoscute şi necunoscute ard deasupra pământului cărunt, cu focurile lor din nopţile geroase. Şi în noaptea aceasta, în care omătul scârţâie sub talpă şi stelele scapără de ger, mii de soldaţi de ai noştri şi de

soldaţi străini se aţin cu puşca strânsă la piept, în păsurile munţilor, la vadul apelor şi în şanţurile săpate astă-vară.

Gândul meu revine către Creangă. De aici, din vârful dealului, mai aruncau, el şi tovarăşul lui, câte o căutătură spre munţii Nemţului. Dar într-un ceas ajungem la Paşcani şi de acolo până la Iaşi am pierdut urmele lui Creangă. El şi cu Zaharia fac drumul la Socola în căruţa trasă de zmeii lui moş Luca, bărbatul Olimbiadei. Azi, noi mergem de la Paşcani la Iaşi cu trenul venit din Occident! Şi se zice că s-a apropiat ziua când şi de la Humuleşti la Paşcani vom călători tot cu trenul! În ziua aceea, se vor prăvăli secoli între Creangă şi noi şi o jale nesfârşită de dulce va cădea ca un omăt, pe amintirile noastre. O lume întreagă de pitoresc şi de tradiţii va muri în ziua inaugurării liniei ferate Paşcani – Tg. Neamţu şi mii de cugete, devotate amintirilor, vor suspina. Dar ce e de zis şi de făcut! Lumea nu poate să stea pe loc de hatârul câtorva îndrăgostiţi de neschimbare şi de trecut şi la carul progresului nimeni nu mai înhamă telegarii lui moş Luca!

MOARA DE VÂNT

La marginea Mangaliei pe drumul care duce spre satul 2 Mai, sunt două mori de vânt. Drept vorbind una poate fi anexată Mangaliei şi cealaltă satului vecin. Depărtarea dintre ele este de vreun kilometru. Cea de lângă 2 Mai pare încă în slujbă; soţia ei de lângă Mangalia e, însă, năpustită. Această împrejurare o face şi vrednică de studiu.

Întâia oară în viaţa mea când m-am întâlnit cu morile de vânt a fost în istoria admirabilului şi ingeniosului hidalgo, Don Quichotte de la Mancha. Mai târziu m-am întâlnit cu ele – în cartea de-a pururi fragedă a lui Alphonse Daudet: *Contes de mon moulin*[9]. Apoi – dacă nu mă înşel – într-o admirabilă pictură a lui Gheorghe Pătraşcu...

Moara de lângă Mangalia a fost întemeiată în anul 1880. O inscripţie, cu frumoase litere roşii elineşti, stă deasupra pragului morii şi păstrează, pentru cei iubitori de trecut, amintirea evenimentului. Dacă moara a îngheţat după război, a avut o frumoasă existenţă de aproape patruzeci de ani. Judecând după starea actuală a fost o moară viguroasă şi multe sutimi de kile de grâu s-au prefăcut în făină, sub pietrele ei.

Văzută de departe, moara aceasta seamănă cu un bust militar, decorat cu o chivără enormă, ale cărei pene resfirate le-ar sufla vântul într-o parte. Ar trebui, însă, ca bustul să fie cioplit sau desenat de un cubist. Văzută de aproape, moara se învederează ca lucrul unor oameni chibzuiţi şi preocupaţi de trăinicie.

Temelia ei este un larg otgon de piatră, nalt de vreun metru, deasupra căruia stă o văcălie de bârne cu aceeaşi formă octogonală. Pe văcălie, zac două grinzi uriaşe, strânse în chingi de fier, iar în curmeziş cu ele stau alte opt grinzi, care închipuiesc grinzile podelii. În mijlocul octogonului de piatră e înfipt un stâlp gros, de care se leagă şi se sprijineşte toată cheresteaua catului de jos a morii. Această cherestea formează o prismă, pusă în picioare, întrucât peste catul de jos se adaugă foişorul catului de sus.

Bârne zdravene asigură cele patru unghiuri ale construcţiunii şi între ele se încrucişează, ca nişte speteze de zmeu, bârnele pereţilor. Pereţii sunt de scânduri – azi roase, ştirbe, găurite.

În foişor, te urci pe o scară care îşi arată bine vârsta-i de patruzeci ani. Foişorul e ţuguiat şi plin de uşi şi de ferestre, prin care Mangalia, dealurile megieşe

---

9 De fapt, *Lettres de mon moulin* (Scrisori de la moara mea) (fr.)

şi plăcile călătoare ale mării nălucesc şi licăresc în fiecare clipă. Aci, în foişor, e o osie năprasnică, îngropată în fel de fel de bârne şi de proptele. Căpăţâna osiei iese afară, prin peretele morii, şi resfiră în văzduh o roată de douăsprezece antene subţiri şi lungi. Din căpăţâna osiei mai iese o prăjină, orizontală ca şi osia, iar în vârful fiecărei antene porneşte câte o sârmă groasă şi toate sârmele converg în vârful prăjinii. Acest dispozitiv aduce aminte scheletul unei umbrele. Toată maşinăria înviază cu o ultimă condiţie.

În giganticul schelet de umbrelă trebuiesc întinse pânze pe care le umflă vântul şi atunci antenele încep să se mişte...

Antenele se mişcă, osia pe care stau înfipte se mişcă de asemeni. Înăuntru, în foişor, osia învârteşte cu ea o roată vastă, bătută cu măsele de lemn. Roata, cu măselele ei, atinge, din învârtirea-i verticală, o roată scurtă şi compactă, aşezată orizontal şi plină, de jur împrejur, cu alveole.

În această roată stă încleştat un fus de fier; fusul de fier stă înţepenit într-o piatră rotundă – piatra morii. Peste piatra aceasta, vine piatra a doua... Aceasta este nemuritorul cap-de-operă practic, inventat acum cine ştie câte mii de ani, de agricultorii preistorici, şi pus în slujba omului, osândit să-şi mănânce pâinea întru sudoarea frunţii. Osia cea mare, pe care aci o învârteşte vântul, au învârtit-o puterea torentelor, braţele sclavilor, catârii şi asinii, şi într-o vreme, chiar uriaşul Samson.

Moara de lângă Mangalia e astăzi pustie. O altă moară, de data asta de foc, macină mai departe – plată, vulgară şi antipatică, precum sunt toate morile de foc. Nu ştiu ce legătură este între cele două mori, dar îmi vine să cred că moara de foc este fiica venerabilei mori de vânt. Proprietarul comun, după ce a făcut avere, cu moara de vânt, s-a ruşinat de ea şi şi-a turnat alta, de foc. Este o lege specială a ingratitudinii universale care face din presupunerea mea o probabilitate.

Dar niciodată bătrâna moară de vânt nu a fost mai simpatică decât astăzi. Copiii mei, sigur conduşi de instinctul lor, au dat acestei mori atingătoare dovezi de dragoste. Neopriţi de nimeni, au intrat în moară – uşa se deschide cu un zăvor de lemn, iar scândurile unui perete sunt pe jumătate scoase – şi au gospodărit-o cu hărnicie. Au măturat şi sus şi jos, au aşternut cu hârtie o laviţă improvizată, au adus flori de câmp, au împodobit covata şi teica şi au fixat, într-o bârnă, iconiţa unui înger ocrotitor.

Mi s-a spus, dar nu pot să afirm cu certitudine, că moara aceasta, în zilele ei, a primit omagiile talentului robust şi suculent al pictorului Gheorghe Pătraşcu. Ar fi o mângâiere pentru mine şi un triumf al poeziei nemuritoare, asupra caducităţii

morilor de vânt. Să nu uităm, *însă*, că gloria lor este asigurată, pe vecii vecilor, de fratele nostru cel mare, cavalerul Don Quichotte de la Mancha.

BISERICUŢA DIN RĂZOARE

Era o zi de iunie, luminoasă şi caldă. Ploi binecuvântate căzuseră la vreme şi calea pe care o urmam se îneca în orzuri şi în fâneţe. Pe marginea pâraielor ghicite în văi, arini, în şiruri lungi, legau coamă de coamă. Culmi năprasnice de dealuri stăteau drept în faţa noastră şi din bogăţia lor de carpeni şi de fagi, ca din bogăţia apelor unei cataracte ce s-ar frânge în slăvi, ajungeau, în picuri largi, până la noi, carpenii cu frunza zdrenţuită, fagii cu frunza neagră, muiată în untdelemn. Cu cât înaintam, cu atât văile veneau mai aproape, cu atât coastele păduroase creşteau mai drept, iar orzurile şi fâneţele, subţiate ca nişte panglici, şerpuiau, se strecurau printre arinii tăbărâţi în văi şi printre fagii stăpânitori pe culmi.

Dar culmile din dreapta şi din stânga se încăierară deodată, schimbând înfăţişarea locului şi frângând linia aproape dreaptă a drumului. Uneori un pârâu intra pe neaşteptate în pieptul culmilor, abătându-ne calea, târând după el neamul arinilor, şi, după ce pierea mai întâi sub o podişcă, pierea apoi cu totul în crăpături întortocheate. Noi trecem podişca, descurcam finii drumului, pe sub umbrele pogorâte din ramuri seculare, întâlneam din nou ceva orzuri sau porumb – peste care lumina soarelui zăcea în pete largi, ca foile de nufăr pe heleştaie adânci şi ne izbeam mai încolo de un alt spectacol. De data aceasta era dealul, care înfrunta valea şi apele, abătea drumul şi prăvălea până departe pădurile de fag. Şi atunci calea noastră curgea capricioasă pe poalele pădurii, sau – azvârlită dincolo de pâraie – şovăia prin pietrişuri, se pierdea în vadurile limpezi şi târziu, când locul se lărgea, ajungea iar stăpână pe malul celălalt.

Ţinta călătoriei mele era bisericuţa din Răzoare. Adică nu; plecasem la drum cu alte gânduri, şi, fiindcă isprăvisem mai devreme, voiam acum să văd acest lăcaş.

Încotro vin Răzoarele, ce voiam să văd la bisericuţă – e fără însemnătate.

De la un loc, poştalionul meu n-a mai putut să meargă. La Răzoare nu poţi să te urci decât pe jos, călare şi – dacă ai poveri – cu carul cu boi. Şi cu toate astea locul era acum destul de larg. Pieptul dealului se domolise, pădurile străjuiau în depărtare, văile erau mai potrivite şi un platou puternic, pe care se legăna în valuri înul, creştea frumos, sub norii albi de iunie. Trebuia să urcăm acest platou, să mai mergem nu ştiu cât şi apoi dădeam de bisericuţă. Era cale de o oră. Am luat o călăuză şi am plecat.

O potecă pe care nu putea s-o recunoască decât călăuza ducea prin fânul înalt până la piept. Când alunecam în câte-o groapă şi ieşeam apoi din ea, spicurile

ierbii şi spuma miilor de flori de câmp, care fierbea domol la adierea vântului, se despicau vederii ca floarea apei, când te dai afund şi ieşi deasupra. Printre norii rari şi albi ai cerului albastru soarele privea sfredelitor. O mireasmă dulce ca mierea şi tot ca ea stoarsă din toate florile îmi izbea în obrajii înfierbântaţi. Mă opream din loc în loc şi priveam în juru-mi noroadele albastre, albe şi gălbioare, roşii şi cafenii, care-şi trăiau atât de drag ziua lor, sub norii călători, sub soarele etern.

Eram din cale-afară de obosit şi aş fi dorit ca bisericuţa din Răzoare să-mi iasă înainte mai curând. În sfârşit, am ajuns-o. Ce vecinătăţi avea nu mai ţin minte. Venea parcă sub coastă, era nesfârşit de mică şi de veche, era de lemn şi acoperită cu şindrilă, acum verde ca brotacul. Mi se pare că nişte brazi întunecoşi o apărau dinspre miazănoapte sau era în partea aceea un piept de stâncă, deasupra căruia stăpânea bradul. Era şi un sat pe lângă bisericuţă, dar de n-ar fi fost o babă, care ne-a dat să bem apă dintr-o oală şi care mi-a spus că este moaşa satului, n-aş fi crezut în existenţa lui. Bisericuţa era înconjurată cu un zaplaz – cât de vechi, ori cât de întreg nu se putea spune, fiindcă bălăriile dinăuntru îl întreceau cu mult, îmbrăţişându-se peste el cu cele de afară. Nişte trandafiri zdrenţuiţi umpleau un colţişor întreg, lângă altar, atât de mulţi, atât de îndrăzneţi, încât săriseră peste zaplaz şi se căţărau pe coastă, până prin dreptul turlei. Bisericuţa era bine adăpostită; nu mişca o frunză, nu se îndoia un pai. Soarele turna din vârful brazilor bogăţia-i de foc, ca într-un fund de cisternă.

Am şezut la umbră pe pragul pridvorului. Gândurile îmi stăteau în cap, ori mai bine se adunau toate într-unul singur: „iată cel mai frumos loc de odihnă pe care l-am întâlnit în viaţa mea!” Mi se pare că odinioară curtea bisericii era şi cimitir. Dar buruienile erau înalte cât omul şi cine mai avea putere să le înfrunte şi să caute!... De ce venisem până aici? Ce cugeta această babă care aştepta cu oala în mână, înaintea mea? Ce cugeta călăuza?

— Cine este preot la bisericuţa asta?

— Ei, era un călugăr, părintele Doroftei, da’ a murit de mult şi am rămas fără popă... Dumnezeu să-l odihnească!

— Atunci bisericuţa este închisă?... Nu mai slujeşte nimeni în ea?

— Ba slujeşte părintele Anghel, dar rar de tot, că sfinţia sa locuieşte departe, tocmai peste cele dealuri şi vine la Paşti şi la Crăciun...

— Bietul preot, o fi şi el bătrân şi-i vine greu...

— Bătrân, domnişorule, şi-i vine greu... Sunt dealurile înalte şi când vine încoace trebuie să se odihnească o zi întreagă.

— Lasă-l să se odihnească... Dar cheia de la biserică unde este?

— E la moş Pintilie paracliserul.

— Şi moş Pintilie unde este?

— Bată-l gâlcile de unchiaş! A băut un pahar de zeamă de prune şi acum e în gârliciul bordeiului...

— Fie-i somnul netulburat! Bătrâno, ţine, să cumperi ceva covrigi, pentru nepoţii d-tale, când te vei duce la târg. (Şi adresându-mă călăuzei:) Poftim şi d-tale; vezi de-a mai rămas vreo picătură, după moş Pintilie... Şi pe urmă să vii încoace.

M-am întors alene şi am privit zugrăveala pridvorului... Erau două cete de ctitori (bărbaţi, femei şi copii), zugrăviţi pe doi pereţi. Dar erau toţi cu ochii scoşi, aşa încât păreau adormiţi sau morţi. Mai sus ceva era zugrăvită legenda Marelui Mucenic Gheorghie. De pe calul lui alb marele mucenic înfigea lancea în balaurul simbolic, iar mai departe două femei, ori doi copii, care se vedeau până la piept ieşind din nişte turnuri de cetate, trăgeau de o sfoară, legată de gâtul balaurului. Dar nici lancea eroului creştin, nici sfoara care-l strângea de gât nu puteau să mai scoată din toropeală pe balaur. Ochii i se închideau, somnul îl dobora.

Unde de fierbinţeală vibrau peste bisericuţa adormită, peste bălăriile moleşite, peste trandafirii spânzuraţi pe zaplaz. Făcui o forţare care mă istovi. Mă ridicai de pe pragul lângă care zăcea un braţ de fân cosit şi mă dusei să privesc în altar, printr-un ciob de geam, potrivit între bârne. Păianjenii dormeau în reţelele întinse între streaşină şi trandafiri. Făcui tot chipul să nu deştept pe niciunul. În altar, pace adâncă. Pe sfânta masă: un sfeşnic, o cruce, o carte şi sfântul chivot. Domnul euharistie odihnea odihna-i sfântă în tronul de împărat.

Am venit înapoi la pragul pridvorului. Capul mi-a căzut pe prag. Şi am dormit un ceas de somn necunoscut celor vii, cum n-am mai dormit de atunci niciodată, cum nu voi mai dormi decât după ultima euharistie, la umbra pridvoarelor eterne.

Cuprins